

2020. 22. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

44.

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének
kiadványa

Főszerkesztő

KLAUDY KINGA

Szerkesztőbizottság

Dróth Júlia (Károli Gáspár Református Egyetem)

Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem)

Heltai Pál (Kodolányi János Egyetem, Székesfehérvár)

Horváth Ildikó (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Károly Krisztina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Robin Edina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Seidl-Pécs Olívia (Budapesti Műszaki Egyetem)

Tanácsadó testület

Albert Sándor (Szegedi Tudományegyetem)

Cs. Jónás Erzsébet (Nyíregyházi Egyetem)

Lendvai Endre (Pécsi Tudományegyetem)

Lengyel Zsolt (Pannon Egyetem)

Prószéky Gábor (Nyelvtudományi Intézet, Budapest)

Korrektor

Németh Anikó

2020. 22. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat elérhető:

<https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

Információ a korábbi nyomtatott évfolyamok köteteiről:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)

Felelős kiadó:

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tördelés: TINTA Könyvkiadó

Tartalom

Terminológia

Polcz Károly

A startup vállalkozások terminológiája angol–magyar internetes glosszáriumokban 5

Tolmácsolás

Seresi Márta, Láncoş Petra Lea

Szinkrontolma csok együttműködése a tolmácskabinban 30

Ungár Nóra

A jelnyelvi tolmácsolás kutatásának helye a fordítástudományban 44

Ford t k pz s

Fáy Tamás

Fordító- és tolmácsképzés Németországban 63

Robin Edina

Lektorálástudomány – fordításban 93

Konferencia-beszámolók

Kovács Tímea

Korpusznyelvészet és nyelvi közvetítés. Ford t soktat si szakmai nap (Budapest, KRE BTK, 2020. január 30.) 107

Lőrentei Barbara

Nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén. DOKU 2020 konferencia (KRE, Budapest, 2020. február 6.) 118

Ungár Nóra
*A BME Idegen Nyelvi Központ Tolmács- és Fordítóképző Központjának
ősi konferenciája (Online, 2020. október 2.)* 123

Skriba Orsolya
*JÖN 2. Jövőkép a nyelvtudományi kutatásokban. Második workshop:
Tudományos kommunikáció a 21. században (Zoom Virtuális Tér,
DOSZ Nyelvtudományi Osztály, 2020. október 20.)* 126

Recenziók

Bánhegyi Mátyás
*Federico M. Federici, Christophe Declercq (eds) Intercultural
Crisis Communication: Translation,
Interpreting and Languages in Local Crises* 128

Fóris Ágota
*Klaudy Kinga: Tézisek a fordítástudományról.
Új fordítástudományi tanulmányok* 137

Krónika

Hell György (1921–2020) 145

Hidasi Judit
Elment egy igazi úriember... 146

Bassola Péter
Elhunyt Hell György, a tudós és tanár 147

Klaudy Kinga
Szakmai és személyes emlékeim Hell Györgyről 149

Varga-Jani Anna
Hell György tudományos publikációi 152

Summaries in English 157

**Kibővített szerkesztési és hivatkozási útmutató
a Fordítástudomány szerzői számára** 160

A startup vállalkozások terminológiája angol–magyar internetes glosszáriumokban

Polcz Károly

E-mail: polcz.karoly@uni-bge.hu

Kivonat: A startup vállalkozásokkal kapcsolatos, elsősorban angol nyelvű terminológia jelentős hatást gyakorol más nyelvekre, így a magyar nyelv terminológiájára is. A tanulmány abból a hipotézisből indul ki, hogy a magyar internetes szakmai oldalakon megjelenő startup glosszáriumokban magas arányban szerepelnek a forrásnyelvből kölcsönzött terminusok. A szótárkészítők vagy átveszik az angol terminusokat, vagy pedig csak a definíciót adják meg célnyelvi ekvivalens nélkül. A kutatásban nyolc internetes angol–magyar startup glosszáriumból összesen 397 terminus szerepel. A forrás- és célnyelvi terminusok kategorizálása adatbázis-kezelő alkalmazás segítségével történt az erre a célra kialakított *Terminológiai kontakthatások és fordítási módok* taxonómiája alapján (Polcz 2017a, 2017b). Az eredmények azt mutatják, hogy a terminusok közel felében a glosszáriumok vagy nem adnak ekvivalenst, vagy pedig a célnyelvi terminus részben vagy egészben kölcsönzéssel jön létre, utat nyitva ezzel a kódkeverésnek a célnyelvi diskurzusban. A vizsgálat arra is rávilágított, hogy a hiányzó magyar terminusok jelentős része megtalálható egyéb szakmai jellegű internetes oldalakon. A kutatás gyakorlati jelentősége, hogy feltárja a valós lexikai hiányt a magyar nyelvben, rámutatva azokra a pontokra, ahol terminusalkotásra lehet szükség. Ezzel kiindulópontja lehet egy angol–magyar startup terminológiai szótár elkészítésének.

Kulcsszavak: startup terminológia, terminusfordítás, szakszótárak, domináns nyelvi hatás, kódkeverés

1. Bevezető

Az emberi tudás rohamos fejlődésével és az ehhez kapcsolódó új fogalmak megjelenésével a felhasználók egyre gyakrabban tapasztalják, hogy a professzionális papíralapú vagy online szótárak nem tartalmazzák az új terminusokat. Ez arra sarkalja őket, hogy egyéb terminológiai forrásokból, köztük viszonylag szűk szak-

mai témakörökre specializálódó online glosszárúiumokból is tájékozódjanak. Az online glosszárúiumok általában nem professzionális szótárak vagy szószedetek, amelyek szakmai honlapok részeként jelennek meg, többnyire az adott téma szakértőinek szerkesztésében. Így a lexikográfiai és terminológiai képzettséggel láthatóan nem rendelkező szerkesztők nyelvhasználati kérdésekben is véleményvezéreké válhatnak, vagyis az ő megoldásaikat és nyelvhasználatukat a felhasználók feltétel nélkül elfogadhatják és átvehetik.

Az online marketing tárgykörében végzett kutatásomban kimutattam, hogy az internetes glosszárúiumokban a terminusok megfeleltetésében jelentős mértékben érződik a domináns nyelv, vagyis az angol terminusok hatása. A forrásnyelvi terminusok közvetlen átvétele óhatatlanul hatást gyakorol a célnyelvi nyelvhasználatra is (Polcz 2017a; 2017b). Feltételezhető, hogy nincs ez másképp a startup cégekhez kapcsolódó magyar terminológia és nyelvhasználat esetében sem.

A tanulmány célja, hogy feltárja a startup glosszárúiumok szerkesztői által alkalmazott megfeleltetési és fordítási módokat és az ezek eredményeként keletkezett terminusok jellemzőit angol–magyar nyelvpárban. Az eredményekből következőek vonhatók le egyrészt a forrásnyelvi terminológia magyar nyelvre gyakorolt hatásáról, másrészt pedig arról, hogy a nyelvhasználok milyen segítséget kaphatnak a vizsgált glosszárúiumokban, amikor a startup terminusok célnyelvi megfelelőit keresik.

2. Domináns nyelvi hatás a magyar szaknyelvhasználatban

Az elmúlt évek szaknyelvi és terminológiai kutatásaiban egyre inkább előtérbe kerül az angol mint domináns nyelv hatása a magyar terminológiára. A kutatók többek között az orvosi, a pénzügyi, a marketing, a wellness, az informatika és a kémia tárgykörére összpontosították figyelmüket.

Számos kutatásban merül fel az a kérdés, hogy az angol terminusokat hogyan integrálják és használják a magyar diskurzusban. Kis (1993: 564) megfigyelése szerint a számítástechnikai szaknyelv által használt „lexikai állomány több mint 90 százaléka angol eredetű, illetve angol keletkezési mintát követ”. A *Számítás-technika* című folyóirat egyik számában közölt hirdetések elemzése során beszámolt az idegen szavak jelentős arányáról, valamint rámutatott arra, hogy a nyelvhasználok az angol és a magyar szinonim terminusokat párhuzamosan is használják. A szerző arra a következtetésre jutott, hogy az angol nyelv jelentős hatása természetes folyamat, amelybe nincs értelme beavatkozni.

Szabó (2010) a marketing szaknyelvének vizsgálata kapcsán megállapította, hogy a szerzők azért tartják meg az angol terminusokat, hogy ezzel kiküszöböljék az esetleges félrefordítás és félreértelmezés lehetőségét. Szabó (2010) nagy jelentőséget tulajdonít az adekvát magyar terminusok használatának a szakfordításban, ugyanis álláspontja szerint ez biztosítja a zökkenőmentes szakmai kommunikáci-

ót, továbbá felhívja a figyelmet a magyar marketingterminológia standardizálására a lehetséges téves értelmezések elkerülése érdekében.

Keresztes (2003) az orvosi terminológiát vizsgálta magyar nyelvű előadásokból, tankönyvekből, valamint szakmai és féléves folyóiratokból összeállított korpusz segítségével. Az eredmények azt mutatták, hogy az előadások és a szakmai folyóiratok nagyszámban tartalmaznak anglicizmusokat. A tankönyvekben az anglicizmusok száma szerzőként változó, és könnyítésképp zárójelben megadják a magyar fordításokat is, míg a féléves folyóiratok csak elvétve használnak angol terminusokat. Keresztes (2003) a kutatást orvosokkal készített interjúkkal egészítette ki, hogy feltárja az angol nyelv használatával kapcsolatos attitűdjüket. Az egyik interjúalany egy fiatal szakember volt, aki szerint az angol terminusok pontosabbak és transzparenssebbek, éppen ezért úgy vélte, hogy a szakmai kommunikációban a kevert nyelv természetes. Egy középkorú orvos, aki hasonló véleményen volt, hozzátette, hogy az adekvát magyar terminusok hiánya szükségessé teszi az angol terminusok használatát. Egy idősebb professzor azonban nemtetszésének adott hangot a nagyszámú angol terminus beáramlása okán, hangsúlyozva a magyar terminusalkotás fontosságát.

Keresztes (2007) egy másik tanulmányában egyetemi hallgatók fordításaiban mutatta ki az angol nyelv számottevő ortográfiai, nyelvtani és lexikai hatását. A számos tükörfordítás az angol nyelv jelentős szemantikai hatásáról tesz tanúbizonyságot. Következtetése szerint az orvosi szaknyelv különösen hajlamos a nyelvi kölcsönzésre.

Vargáné Kiss (2007) a HVB Bank (jelenleg UniCredit) angol nyelvű vállalati dokumentumait vizsgálva elemezte a nyelvi kölcsönzés különböző formáit és szintjeit. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a magyar szövegek nagyszámban tartalmaztak közvetlenül az angol nyelvből átvett terminusokat, valamint görög és latin eredetű nemzetközi vándorszavakat. A szerző a lexikai kölcsönzés két okát emelte ki. Egyrészt a lexikai ür betöltését, vagyis a szerzők kénytelenek átvenni az ekvivalens nélküli angol terminusokat, másrészt pedig a nyelvi divat vagy presztízs hatását, ugyanis az angol kifejezések jobban megragadják a potenciális ügyfél figyelmét. Vargáné Kiss (2016) egy későbbi tanulmányában a 2008-as pénzügyi válsággal kapcsolatos terminológiát vizsgálta a magyar nyelvben. Megállapította, hogy a vizsgált szövegekben gyakran használnak tükörfordítást, de ezzel együtt megadják az angol forrásnyelvi megfelelőt vagy annak rövidítését. További fordítási lehetőségek a hibrid tükörfordítások és a körülírások.

Mátyás (2018) az anglicizmusok arányát vizsgálta eredeti német és németről magyarra fordított szakirodalomban. A német szövegtörzs 2.600, a magyar 7.160 szót tartalmazott. Az eredmények azt mutatták, hogy a német nyelvű szakirodalomban 14, míg a magyarra fordított szakirodalomban 7 százalékban jelennek meg az anglicizmusok. Mátyás (2018: 424) megállapítása szerint „az angol kifejezések transzferként hatottak, segítették a szövegértelmezést és a szakemberek közötti kommunikációt”.

Fóris és Bérces (2006: 410) a wellness szaknyelvében mutatott ki hasonló jelenséget, nevezetesen azt, hogy a szakterület „magyar terminológiájának kialakítása idegen nyelvi átvételekkel [elsősorban az angol nyelvből] és különböző magyar szakterületek terminusainak átvételével történt”. Álláspontjuk szerint a wellness terminológiájának problematikáját nem a kölcsönzavak jelentik, hanem az egyértelmű definíciók hiánya, amely kevésbé átlátható terminusokhoz és helytelen használatához vezethet. Az új fogalmak és terminusok nem illeszkednek koherens rendszerbe, ami terminológiai zavart idézhet elő.

Murányiné (2010) az angol mozaikszavak hatását vizsgálta az analitikai kémia területén született PhD-disszertációkban, pontosabban azt, hogy ezek hogyan épülnek be a magyar tudományos diskurzusba. A magyarítás két alapvető formáját azonosította. Az egyik, amikor a magyar mozaikszó betűállománya megegyezik az angoléval, a másik esetben azonban a betűállomány eltérő. Az utóbbi esetben két további lehetőség jöhet számításba. A gyakoribb, hogy az angol mozaikszót módosítás nélkül átveszik, a teljes terminust pedig magyarra fordítják. Ritkább esetben pedig kialakul az ekvivalens mozaikszó. Az egynél több lexémából álló terminusok esetében nagyszámú tükörfordítást, illetve részleges magyarítást is talált. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az alakulat egyik eleme tükörfordítással szerepel a szövegben, míg a másik elem esetében megtartják az angol terminust. Murányiné (2010: 186) álláspontja szerint az angol eredetű mozaikszavak használata több előnnyel, mint hátránnyal jár: „jól magyaríthatók (nincsenek fordítási nehézségek), könnyen toldalékolhatók, jól alkalmazhatók összetételi előtagként; és nem utolsósorban megkönnyítik a nemzetközi kommunikációt (írásban különösen)”. A hátrányok között említi a több homonímiát, egyszerre kell ismerni a fogalmat jelölő angol és magyar alakot, továbbá helyesírási és kiejtési problémák merülhetnek fel.

Az online marketing tárgykörében végzett korábbi kutatásaim keretében két nyomtatott és nyolc online glosszáriumban összesen 906 angol terminus magyar nyelvű megfeleltetését vizsgáltam. Az eredmények azt mutatták, hogy a teljes mintában a szótárak szerkesztői 46,2 százalékban alkalmazták a direkt kölcsönzést vagy annak valamely változatát. Ez abban mutatkozott meg, hogy vagy teljes kölcsönzéssel átvették az angol terminusokat, vagy pedig csak a definíciót adták meg célnyelvi ekvivalens nélkül. A célnyelvi elemekből építkező terminusok aránya, mint például a tükörfordítás és az értelemközpontú fordítás 53,97 százalékban volt jelen a mintában. Következésképpen megállapítható, hogy a kölcsönzés viszonylag magas aránya kódkeveréshez, és ezzel idegenszerűséghez vezethet a célnyelvi nyelvhasználatban (Polcz 2017a; 2017b).

A fentiekben bemutatott kutatások értéke abban rejlik, hogy jól felhasználhatók a szaknyelvoktatásban és a szakfordításban, mert feltárják az irányvonalakat az angol nyelvből átvett terminusok használatában. Másfelől azonban, mivel Polcz (2017a; 2017b) és Mátyás (2018) kivételével nem számszerűsítik az eredményeiket, nem is szolgálnak pontos információval arról, hogy az angol terminusok milyen mértékben érintik a magyar nyelvhasználatot. E meglehetősen bonyolult kérdés megválaszolásának első lépése az lehet, hogy megvizsgáljuk az adott tárgykörben

rendelkezésre álló terminológiai források által javasolt megfeleltetési és fordítási módokat. Ezekből releváns következtetések vonhatók le a magyar nyelvhasználatra vonatkozólag. Jelen tanulmány egyik célja, hogy számszerűen feltárja az angol–magyar startup glosszáriumokban az angol kölcsönszavak, azaz a direkt és részleges kölcsönzés arányát. Az eredmények rávilágíthatnak a szakmai kommunikációban tapasztalt kódkeverés lehetséges okaira.

3. Hipotézis és kutatási kérdések

A tanulmány abból a hipotézisből indul ki, hogy a magyar szakmai internetes oldalakon megjelenő startup glosszáriumokban viszonylag magas, közel 50 százalékban szerepelnek a forrásnyelvből átemelt terminusok. Ez azt jelenti, hogy a szótárkészítők vagy teljes kölcsönzéssel átveszik az angol terminusokat, vagy pedig csak a definíciót adják meg célnyelvi ekvivalens nélkül. Mindkét esetben a nyelvhasználó terminushiánnyal szembesül, ami teret adhat a szakmai szövegekben tapasztalható kódkeverésnek (l. 5. pont). A hipotézist az online marketing témakörében végzett hasonló kutatásaimra alapozom (Polcz 2017a; 2017b; l. 2. pont). A hipotézis mellett a következő kutatási kérdésekre keresem a választ:

- (1) Hogyan történik a forrásnyelvi terminusok fordítása/megfeleltetése a vizsgált glosszáriumokban?
- (2) Hogyan jellemezhetők az alkalmazott fordítási módok eredményeként keletkezett célnyelvi terminusok?
- (3) A célnyelvi terminushiány csak a vizsgált glosszáriumokra vagy a célnyelv egészére jellemző?

4. A startup terminológia forrásai

A modern értelemben vett startup világ kialakulása a 90-es években vette kezdetét az USA-ban található Szilícium-völgyben. A 2000-es évek elején alakultak meg az első inkubátor és akcelerátor programokat kínáló cégek, mint például az Y Combinator és a Techstars. Fő profiljuk a startup vállalkozások segítése és mentorálása, hogy rövid időn belül minél vonzóbbá tegyék őket a kockázati tőketársaságok és befektetési alapok számára. Ők fejlesztették ki az ehhez szükséges módszertani tudást is. A Szilícium-völgyben jött létre elsőként az ún. startup ökoszisztéma, amely magában foglalja a startup világ jellemző tényezőit és szervezeteit, mint például ötletek, innovációk, mentorok, tanácsadók, üzleti angyalok, startup cégek, befektetők, egyetemek stb. (Rao 2013). Ezek alapjaiban határozzák meg a startup világ működését és nyelvhasználatát. A startup ökoszisztéma hamarosan Magyarországon is működésbe lendült. 2005-ben kezdte meg tevékenységét a Kitchen Budapest, amely korai fázisú startup cégek indulását segíti. Az első startup

versenyt 2008-ban szervezték Startup Underground elnevezéssel (Katona 2018). Azóta számos hasonló közösségi eseményre, startup konferenciára került sor, inkubációs és akcelerátor programok is indultak, mint például a Traction Tribe és a Climate-KIC kezdeményezései. A sikeres magyar startupok sem vártak magukra sokáig. Talán köztük is a legismertebbek a Prezi, a Ustream és a Tresorit.

A startup világ szereplői elsőként angol nyelven alakították ki sajátos nyelvhasználatukat és terminológiájukat. A kialakulóban lévő új terminológia azonban nem mindig volt értelmezhető a kezdő vállalkozók számára, ezért a szakemberek egynyelvű glosszáriumokat szerkesztettek, amelyek angol nyelvű tanácsadó oldalak és blogok részeként jelentek meg az interneten. Magyar nyelvi környezetben is több startup tanácsadó internetes oldal és blog indult, amelyekhez angol–magyar terminológiát bemutató glosszáriumok kapcsolódnak. Az angol nyelvű oldalakhoz hasonlóan a szótárak fő célja, hogy a kezdő vállalkozókat megismertessék a startup világ jellemző fogalmaival és terminusaival.

A glosszáriumok elemzése azt mutatja, hogy a startup vállalkozásokhoz köthető terminológia több forrásból is táplálkozik. A terminusok nagyobb hányada a gazdasági terminológia különböző, szűkebb területeihez köthető, míg kisebb részüket feltehetően a jogi, a katonai és az informatikai szaknyelven keresztül transzdiszciplináris kölcsönzés (l. ISO 704:2009) útján került be a startupok nyelvhasználatába. A következő nyelvi példák és szócikkek írásmódja a vizsgált források helyesírását tükrözi.

A gazdasági területek terminusait a startup vállalkozások általában jelentésmódosulás nélkül használják, vagyis ugyanarra a fogalomra utalnak velük. Ilyen például a marketing szaknyelvéből a *branding* (márkaépítés), az online marketingből a *search engine optimization* (keresőmotor-optimalizálás), a pénzügyből a *preferred stock* (elsőbbségi részvény), vagy a menedzsmentből a *board of directors* (igazgatótanács) terminusok.

A nem gazdasági területről származó terminusok esetében két jelenség figyelhető meg. Az első esetben a terminust jelentésmódosulás nélkül használják. Ilyen például az *SaaS* (*software as a service* – szoftver mint szolgáltatás) betűszó, amely az informatika szaknyelvéhez köthető. Olyan felhőalapú disztribúciós modellt jelent, amelyben a szoftvert az interneten keresztül teszik elérhetővé (Violino 2019). A másik esetben jelentésmódosulás jön létre, vagyis a startupok kontextusában a terminus eltérő fogalomra utal. A *stealth mode* terminusban a *stealth* elem etimológiailag a *lopás* szóra vezethető vissza (Online Etymology Dictionary). A katonai szaknyelvben olyan technológiára utal, amely láthatatlan a radarok számára (Encyclopedia Britannica), míg a startupok nyelvhasználatában egy startup ötlet eltitkolását jelenti a versenytársak előtt (startupdate.com). Különösen érdekes a *bootstrapping* kifejezés, amely a *lift yourself up by the bootstraps* (saját erejéből boldogul) idiómára vezethető vissza (Hendrickson 2004: 437). A terminus általánosságban egy önálló, külső segítség nélküli folyamatra utal. Használják az informatikában, a statisztikában és az üzleti életben is. A startupok nyelvhasználatában

egy startup cég életének első fázisára vonatkozik, mielőtt a külső tőkebevonás megtörténik (startupdate.com).

A startup terminusok egy másik része az általános nyelvből terminologizációval került be a startup ökoszisztéma nyelvhasználatba. Ilyen például az *accelerator*, amely többek között gázpedált jelent a köznyelvben, míg a startupok tárgykörében a „startup vállalkozások támogatására létrejött magánvállalkozás[ra]” utal (startupdate.com). A *hustler* szó, amely eredetileg rámenős, ügyeskedő embert jelent egyéb pejoratív jelentések mellett (Ország és Magay 1998: 740), a startupok kontextusában az ügyvitellel és az üzletszerzéssel foglalkozó személyre utal (startupdate.com). Láthatóan a szaknyelvi terminusok a köznyelvi szavak szemantikájából is táplálkoznak.

5. Startup terminológia és nyelvhasználat

A magyar nyelvhasználatban két ellentétes felfogás mutatkozik meg. Az egyik kimondottan támogatja az angol terminusok használatát a szakmai kommunikációban. Kádas Péter orvos-közgazdász és startup szakértő, a startupdate.com internetes oldal szerkesztője a következő álláspontot képviseli:

„Továbbra sem gondolom, hogy egy olyan eleve globális iparágban, mint a startup világ, le kellene fordítanunk ezeket a kifejezéseket magyarra – [...], senki nem hal bele, ha megtanulja ezt a néhány szót, [...] mindenhol a világon egy nyelvet fogtok beszélni a befektetőkkel” (<http://startupdate.hu/startup-szotar>).

Általában ez a nyelvfelfogás tükröződik a startup cégekkel foglalkozó honlapok szövegeiben is. A következő szövegrészlet jól illusztrálja a hasonló honlapokra jellemző nyelvhasználatot:

„Vesting nélkül az utcára se menj ki. Double trigger vesting 4 évre, 1 év cliff fel. Accelerated vesting-re köss ki külön szabályokat. Magyar Kft-nél reverse vesting-ben gondolkodj” (<http://startupdate.hu/nagy-startup-puska>).

Hasonló szövegeket olvasva, az angol startup terminológiát nem ismerő befogadó szövegértési nehézségekkel szembesülhet, ami a kódkeverésre vezethető vissza. Ez az a jelenség, amikor a nyelvhasználó két különböző nyelv elemeit használja egy adott szövegben (Wardhaugh 2010). Egyetérthetünk Drascau (2001) megállapításával, mely szerint a domináns nyelvi környezetben keletkezett terminusok hatással vannak a kevésbé ismert nyelvek terminológiájára. A fenti rövid szövegrészletben öt angol terminus is szerepel: *vesting*, *double trigger vesting*, *cliff*, *accelerated vesting* és *reverse vesting*. Bár az angol terminusok használata bizonyos esetekben megkönnyítheti a szakmai kommunikációt, felmerül a kérdés, hogy a

honlap célközönségének, azaz többségükben kezdő startup vállalkozóknak mennyi erőfeszítést kell tenniük, hogy megértsék a közlés tartalmát.

A másik törekvés az angol terminusok magyarítása. Ennek egyik kiemelkedő támogatója a Magyar Bankszövetség, amely pályázatot hirdetett, hogy az angol nyelven használt pénzügyi-gazdasági szakszavakra minél kifejezőbb megfelelőt találjanak. A pályázat nyertes terminusai a következők lettek: *innoválat* (startup), *pénzpont* (ATM), *feltöltőkártya* (prepaid kártya), *rendszeres beszédés* (csoporthoz tartozó beszédési megbízás) (Szalai 2017). Kérdés, hogy az új terminusok át tudják-e venni az eddigi használat szerepét a köz- és szaknyelvi kommunikációban.

6. Az online glosszáriumok makro- és mikrostruktúrája

Mivel a többségükben szakmai oldalakon megjelent startup glosszáriumok nem tekinthetők professzionális terminológiai vagy szaknyelvi szótáraknak, nem várható el az a szerkesztői minőség sem, amelyet a professzionálisan szerkesztett szótárak esetében megszoktunk. Ennek ellenére a nem professzionális szaknyelvi glosszáriumok az internetes korszak releváns nyelvi jelenségei, és mint ilyenek vizsgálhatók a leíró nyelvészet, a lexikográfia, a terminológia és a fordítástudomány paradigmájában. Vizsgálatuk két okból is indokolt. Egyrészt a javasolt célnyelvi terminusokkal vagy azok hiányával hatást gyakorolnak a célnyelvi nyelvhasználatra, másrészt pedig valós igényt elégítenek ki, ugyanis a felhasználó hiába keresné a tárgykör speciális terminusainak többségét a professzionális gazdasági és/vagy üzleti szótárakban.

Bergenholtz és Agerbo (2017) három lényeges lexikográfiai információs igényt emel ki. Ezek a kognitív, a kommunikatív és az operatív szükségletek. Jelen vizsgálat arra világított rá, hogy a glosszáriumok elsősorban a felhasználók kognitív és kommunikatív szükségleteit igyekeznek kielégíteni. A kognitív szükséglet tekintetében alapvető ismeretekkel ruházzák fel a kezdő startup vállalkozókat, míg a kommunikatív szükségletet a szövegértés, a szövegalkotás és a fordítás támogatásával elégítik ki.

A professzionális szótárakhoz hasonlóan, az online glosszáriumok tartalma a makro- és mikrostruktúrájuk alapján írható le. A makrostruktúra a szótári címszavak típusára és elrendezésére, valamint a szótárban található támogató anyagokra utal, míg a mikrostruktúrán a szótári bejegyzések felépítését és tartalmát értjük (Atkins és Rundell 2008). Az elemzés Atkins és Rundell (2008), valamint Fuertes-Olivera és Tarp (2014) által megadott szempontok alapján történt.

A makrostruktúra tekintetében megfigyelhető, hogy a címszavak elrendezése a glosszáriumok közül hatban az ábécé sorrendjét követi, míg kettő a tematikus elrendezést választotta. Ez utóbbiak a terminusokat négy-négy témakörbe csoportosították: üzlet, pénzügy és befektetés, marketing, titulusok (mszk-bme.hu), valamint pénzügyi, üzleti, marketing, programozói és fejlesztési kifejezések (vespucpartners.com). Az egyes témakörökön belül a terminusok ábécé sorrendben sze-

repelnek. A címszavak között megtalálhatók a startup ökoszisztéma nyelvezetére jellemző speciális terminusok (pl. *termsheet*, *deck*, *double-trigger vesting* stb.), valamint az egyéb, főleg gazdasági területek terminusai (l. 4. pont).

Az ISO kategorizálása szerint a terminológiai megnevezések (designations) terminusokra (terms), egyedi elnevezésekre (appellations) és szimbólumokra (symbols) bonthatók (ISO 704:2009). Az egyszerű, vagyis az egy tagból álló terminusokon kívül a szótárak tartalmaznak többszavas kötőjellel írt (pl. *one-pager – vezetői összefoglaló*) vagy kötőjel nélküli alakulatokat (*convertible debt – részese-désre váltható hitel*), idiomatikus kifejezéseket (*friends, family and fools – első körös befektetők*), szóösszevonásokat (*custdev* [customer + development] – *üzletfejlesztés*), betűszavakat (*MVP: minimum viable product – prototípus*) és csonkított terminusokat (*cap table – capitalization table*). Az egyedi elnevezésekre is található néhány példa (pl. *JEREMIE*, *Google Adwords*, *Google Analytics*). Szimbólumokat a glosszáriumok nem tartalmaznak.

A makrostruktúra másik lényeges eleme a támogató anyagok. Ezek alatt a szótárak bevezetőjét, a célcsoport meghatározását, a használati útmutatóját, a jel- és szimbólumrendszerét, valamint a különböző nyelvi és konverziós segédtablázatokat értjük. A glosszáriumok közül hatban található rövid, néhány soros bevezető, amelyben a szerkesztő ismerteti a szótár célját (*startupdate.hu*, *startup-marketing-akademia.hu*, *mszk-bme.hu*, *ahabrain.store*, *speaknyelviskola.hu*, *start2act.eu*). A másik két glosszárium támogató anyagot nem tartalmaz (*mvmedison.hu*, *vespuccipartners.com*).

A szótárak mikrostruktúrája is egyszerű felépítést mutat. A szócikk általában a forrásnyelvi terminust, a célnyelvi terminust és a célnyelvi definíciót foglalja magában a következőképpen: „Angel investor Üzleti angyal – legtöbbször korábbi sikeres vállalkozó –, aki saját magántőkéjét fekteti egy-egy induló cégbe” (*startupdate.com*). Viszonylag gyakran előfordul, hogy a célnyelvi terminus hiányzik a szócikkből: „Accelerator Startup vállalkozások támogatására létrejött magánvállalkozás [...]” (*startupdate.com*). A nyelvhasználók a hiányzó célnyelvi terminust bizonyos esetekben a definícióból nyerhetik ki: „Preferred stock Bizonyos előjogokat (általában különböző vétókat) biztosító elsőbbségi részvényosztály, melyet a befektetők kapnak, szemben egy startup alapítói által birtokolt Common Stockkal” (*startupdate.com*). A célnyelvi terminus (*elsőbbségi részvény*) a definícióban explicit módon szerepel. Ritkán bár, de előfordul, hogy a szócikk csak a magyarított terminust és annak definícióját tartalmazza, a forrásnyelvi terminust a definícióból kell kikövetkeztetni: „Akcelerator: az akceleratorok magánvállalkozások, amik a pre-seed vagy seed fázisban karolják fel a vállalkozásokat [...]” (*ahabrain.store*). Egyes szócikkekben csak a definíció tartalmazza a forrásnyelvi terminust: „Monetizáció Az angol monetization szó magyarítása, pénzkeresetet, pénzzé tételt jelent” (*startupdate.com*). Bizonyos szócikkekből hiányzik a definíció: „Fund: befektetési alap” (*ahabrain.store*). Az 5. pontban tárgyalt kódkeverés a definíciókban is gyakran megjelenik: „A term sheet-ek egy lényeges gazdasági jellegű pontja, ami a befektetőket védi egy későbbi, az általuk meghatározottnál kisebb cégérté-

keléstől. Normális formája a broad-based average antidilution, előnytelen formája a full-ratchet antidilution” (startupdate.com). A terminusokra vonatkozó egyéb információkat, úgymint kiejtés, szófaj, ragozás, használat, példamondat, etimológia stb. a glosszáríumok nem tartalmazznak.

7. Elméleti háttér

7.1. Pragmatikai aspektusok

Morris (1946) értelmezésében a pragmatika tárgya a jelek és azok értelmezői közötti viszony tanulmányozása. Ebből adódóan egy adott tárgykör terminusainak transzparenciája csak úgy vizsgálható, ha figyelembe vesszük a kommunikációban részt vevő feleket, mivel a terminusok értelmezését jelentősen meghatározza a nyelvhasználó háttérismerete. A glosszáríumok szerkesztői a terminusok definiálásával egyrészt a szakszövegek megértésében nyújtanak segítséget, a célnyelvi ekvivalensek megadásával vagy ezek esetleges hiányával pedig a célnyelvi nyelvhasználatnál kapcsolatban adnak iránymutatást. A szerkesztők gyakran a forrásnyelvi terminusokat részesítik előnyben, más esetekben pedig célnyelvi elemekből építkező terminusokat javasolnak. Míg a szakemberek természetes könnyedséggel használják az angol terminusokat a magyar nyelvű diskurzusban, addig a forrásnyelvből áttemelt terminusok idegenszerűséget okozhatnak a szakember és a laikus közötti kommunikációban, ugyanis ezeket a laikus nyelvhasználó kódváltásként érzékeli. Minél többször kerül sor kódváltásra, annál idegenszerűbb szöveggel szembesül.

A tanulmány középpontjában egy átlagos műveltséggel rendelkező modell személy áll, akit laikus nyelvhasználónak nevezek. A célnyelvi ekvivalensek transzparenciáját az ő szempontjából igyekszem megvilágítani. Azt vizsgálom, hogy a glosszáríumokban szereplő ekvivalensek hogyan járulnak hozzá a szakember és a laikus közötti kommunikáció megkönnyítéséhez.

Az ISO 704:2009 szabvány szerint azt a terminust nevezzük transzparensnek, amely definíció nélkül is – legalábbis részben – értelmezhető. A célnyelvi startup terminusok vizsgálata arra világított rá, hogy a laikus nyelvhasználó szempontjából a transzparencia három szintjét érdemes megkülönböztetni: a terminusok lehetnek interferenciálisak, intranszparensnek és nyelviileg transzparensnek.

Interferenciális terminusnak azokat az ekvivalens nélküli vagy célnyelvbe áttemelt forrásnyelvi alakulatokat nevezem, melyek használatát a laikus nyelvhasználó kódváltásként érzékeli. A célnyelvi diskurzusban sem a nyelvi, sem pedig a fogalmi szint nem értelmezhető (pl. *bootcamp*, *bridge loan*, *cap table* stb.).

Az intranszparens terminusok szűk szakmai körben használt idegen vagy nemzetközi szavak. A célnyelvbe általában nyelvi honosítással (naturalization) kerülnek, amely Newmark (1988) értelmezésében azt jelenti, hogy a forrásnyelvi elemet a célnyelv fonológiai és morfológiai rendszeréhez igazítják, mint például a *monetizáció* (monetisation) terminus esetében. Fontos megjegyezni, hogy ez nem

azonos a terminusok fogalmi szintű megfeleltetése során alkalmazható honosító (domesticating) stratégiával (l. Fischer 2012). A nyelvi honosítás miatt az intranszparens terminusok használatát a nyelvhasználó nem érzékeli egyértelmű kódváltásként. Mivel azonban a szóalak kevésbé ismert, a fogalmi tartalom pedig ismeretlen az adott tárgykörben, használatuk szövegértési nehézséget jelenthet. Ezek tehát nyelvi és fogalmi szinten is homályos terminusok, bár bizonyos mértékben már beépültek a célnyelvbe.

A nyelvileg transzparens terminusok azok az alakulatok, amelyek esetében a szóalak széles körben ismert és használt, a teljes fogalmi tartalom adott tárgykörben azonban nem feltétlenül (pl. *közösségi finanszírozás, vásárlói élmény, felhígulás*).

A transzparencia következő szintje a fent említett, ISO 704: 2009 szabvány által definiált fogalmi transzparencia. Bár a szakszerű terminusalkotás a fogalom bizonyos aspektusait transzparenssé teheti definíció nélkül is, álláspontom szerint a részleges vagy teljes fogalmi transzparenciát nehéz lenne egyértelműen behatárolni, ezért a fogalmilag transzparens terminusok külön kategóriába sorolására a tanulmány nem vállalkozik.

7.2. Terminológiai kontakthatások és fordítási módok

A startup vállalkozásokkal kapcsolatos terminusok túlnyomó részben tudástranszferrel, így másodlagos terminusalkotással kerültek a magyar nyelvbe. Ez azt jelenti, hogy egy másik nyelvben, jelen esetben az angol nyelvben már létezett terminus az adott fogalom nyelvi megjelenítésére. Sager (1998) szerint a másodlagos interlingvális terminusalkotásnak többféle módja van, mint például a kölcsönzés, a tükörfordítás, a parafrázálás, a parallel fordítás, az adaptáció és az új terminusalkotás. A másodlagos terminusalkotás során kontakthatás jön létre a forrás- és a célnyelvi terminus között. A kontakthatásokhoz különböző fordítási módok köthetők.

Az 1. táblázat a kontaktnyelvészetből (Haugen 1950; Kontra 1981; Lanstyák 2006) és a fordítástudományból (Newmark 1988; Vinay és Dalbernet 1995) ismert rendszerek alapján egy olyan taxonómiát mutat be, amelynek segítségével kategorizálhatók a vizsgált startup glosszáriumok szerkesztői által alkalmazott másodlagos terminusalkotási módok. A taxonómia az online marketing terminológiájának vizsgálatára létrehozott rendszer továbbfejlesztett változata, amely összesen több mint 1.300 angol–magyar terminus megfeleltetésének elemzésével került kialakításra (Polcz 2017a; Polcz 2017b).

A taxonómia fő szervező elve a nyelvi kontakthatás, a kapcsolódó fordítási módok, valamint az interferenciális hatás. A nyelvi kontakthatás kapcsán a tanulmány azt vizsgálja, hogy a forrásnyelvi terminus hogyan hat a célnyelvi terminusra. Az interferenciális hatás arra utal, hogy a fordítás eredményeként keletkezett célnyelvi terminusok hogyan és milyen mértékben járulnak hozzá az 5. pontban bemutatott kódkeveréshez. A kontakthatások és a fordítási módok feltérképezésével fény derülhet arra, hogy a glosszáriumok mennyiben segítik a nyelvhasználót

a célnyelvi terminusok megtalálásában, valamint hozzájárulhat ahhoz, hogy jobban megértsük a fentiekben bemutatott kódkeverés okait.

Az 1. táblázat három fő oszlopa tartalmazza a terminológiai kontakthatásokat, az ezekhez kapcsolódó fordítási módokat, valamint azt, hogy ennek eredményeként hogyan alakul a célnyelvi terminus transzparenciája. A forrásnyelvi terminus hatása egy skála mentén jellemezhető, amelynek két végpontja a direkt és a zéró hatás. E két végpont között számos átmenet figyelhető meg, ahogy ez a táblázatban látható.

1. táblázat
Terminológiai kontakthatások és fordítási módok

Kontakthatás		Fordítási mód	Eredmény
direkt hatás	–	zéró fordítás	interferenciális terminus
	direkt kölcsönzés	átemelés	intranszparens/nyelvileg transzparens terminus
		nemzetközi szó	
	hibridizáció	hibrid átemelés	interferenciális terminus
hibrid nemzetközi szó		intranszparens/nyelvileg transzparens terminus	
indirekt hatás	indirekt kölcsönzés	helyettesítés	nyelvileg transzparens terminus
		– tükörfordítás, – jelentéskölcsönzés	
		helyettesítés értelmezéssel	
		– részben értelemközpontú fordítás	
zéró hatás	–	értelemközpontú fordítás	

Az 1. táblázat alapján a nyelvi kontakthatás három alaptípusát, a direkt, az indirekt és a zéró hatást különböztetjük meg. A kontakthatások további alkategóriákra bonthatók, amelyekhez különböző fordítási módok kapcsolhatók. A direkt hatás, vagyis amikor a forrásnyelvi terminus közvetlenül hat a célnyelvi terminusra, háromféleképpen valósulhat meg. Az első esetben a terminológiai forrás csupán definiálja a fogalmat, de nem ad célnyelvi megfelelőt, vagyis a célnyelvi terminus helye üresen marad. Ekkor azt feltételezhetjük, hogy a nyelvhasználó jó eséllyel az angol terminust fogja használni a célnyelvi diskurzusban. Ezt a megoldást zéró fordításnak nevezzük. Ilyen terminusok például az *accelerator*, *antidilution*, *bootstrapping*, *deck* stb. (startupdate.com).

A direkt hatás másik megvalósulási formája a direkt kölcsönzés, amely morfémaátvétellel jár, eredménye pedig az idegen szó vagy kölcsönszó (Kontra 1981:

14). A direkt kölcsönzéshez kapcsolható két fordítási mód, az átemelés és az idegen vagy nemzetközi szó használata jelentéskölcsönzéssel vagy azonos jelentéssel.

Az átemelés arra a jelenségre utal, amikor a szótárszerkesztő a forrásnyelvi terminust változatlan formában teszi át a célnyelvi terminus helyére vagy annak környezetébe. Ez a megoldás a fordítástudományban transliterációként (Newmark 1988) vagy transzkripcióként (Harvey 2000) ismert. Ilyen terminusok például a *growth hacking* (jelentős növekedést elérő marketingstratégia [vespuccipartners.com]), a *pre-seed* (startup életének első szakasza [startupdate.com]) stb. Gyakran előfordul, hogy az átemelt forrásnyelvi terminus jól illeszkedik a magyar nyelv fonológiai és morfológiai rendszerébe, vagyis könnyen kiejthető és jelentősebb módosítás nélkül ragozhatóvá válik, mint például a *pivotol* (stratégiai irányváltást hajt végre [startupdate.com]), *bootstrappel* (saját magát finanszírozza [vespuccipartners.com]) terminusok esetében. Az interferenciális hatás kimutatása érdekében ebbe a csoportba soroljuk azokat a szókapcsolatokat is, amelyeknek legalább egyik elemét a szótárkészítő teljes kölcsönzéssel átemelte, a másik eleme pedig idegen vagy nemzetközi szó, mint például a *lead generálás* (potenciális érdeklődőket szerez [vespuccipartners.com]) terminus. Bár a *generálás* terminus nyelviileg és fogalmilag széles körben ismert, az alakulat másik tagja a *lead* interferenciát okozhat. A zéró fordítás és az átemelés eredménye lényegében ugyanaz. A laikus nyelvhasználó interferenciális terminussal szembesül, amit kódváltásként érzékel a diskurzusban.

A másik fordítási mód a nemzetközi szó használata. Az angol terminus direkt hatása ebben az esetben úgy érvényesül, hogy a szótárszerkesztő az angol nyelvbe is gyakran kölcsönzéssel került elem célnyelvi ekvivalensét adja meg. Ilyen például az *ecosystem* – *ökoszisztéma* terminuspár. Ez a fordítási mód felfogható egyfajta tükörfordításnak is, hiszen az idegen szó, igaz más tárgykörben, de megtalálható a célnyelvi rendszerben. Mindazonáltal az interferenciális vagy idegen hatás kimutatása érdekében ezeket a terminusokat a kölcsönzések közé sorolom.

A nemzetközi szavak jelentéskölcsönzéssel vagy azonos jelentéssel kerülnek be a tárgykör célnyelvi terminusai közé. A jelentéskölcsönzés arra utal, hogy az egy vagy több idegen szóból álló alakulat legalább egyik eleme a vizsgált tárgykörben új jelentéssel bővül. Ilyen például az *akcelerátor* terminus, amely eredetileg a latinra vezethető vissza, de az angol nyelvből került a magyarba. Jelentése a műszaki nyelvben gázpedál, a kémiában pedig „vegyszeri folyamatokat gyorsító anyag” (Tóthfalusi 2008: 24). A szóalak tehát nem a startupok megjelenésével került be a célnyelvbe, hanem jóval korábban más tárgykörökben. A startupok terminológiájában olyan vállalkozásokra utal, amelyek szakmai vagy anyagi segítséget nyújtanak a korai fázisú cégeknek (vespuccipartners.com). Léteznek olyan nemzetközi szavak, amelyeknél nem figyelhető meg jelentésbővülés, mert ezek fogalmi tartalma minden tárgykörben azonos: *workshop*, *direkt marketing*, *startup* stb.

A nemzetközi szóval történő fordítás esetenként intranszparens célnyelvi terminust eredményezhet, vagyis a szóalak ismerős a laikus nyelvhasználó számára, de mivel csak szűkebb szakmai csoportok használják, idegenszerűséget okozhat a

diskurzusban (pl. *iteráció*, *validáció*, *monetizáció* stb.). Más esetekben olyan nyelvilleg transzparens terminusok kerülnek a célnyelvbe, amelyek más tárgykörökből már széles körben ismertek (pl. *unikornis*, *inkubátor*, *evangelista*). Ezek fogalmi tartalma ugyan definíció nélkül rejtve marad a laikus nyelvhasználó számára, de használatuk kevésbé teszi idegenszerűvé a diskurzust.

A direkt hatás másik megvalósulási formája a hibridizáció. Ekkor az alakulat egyik eleme kölcsönzéssel, a másik eleme pedig helyettesítéssel kerül a célnyelvbe. A hibridizáció tehát morfémaátvétellel és morfémahelyettesítéssel is jár (Haugen 1950: 210; Kontra 1981: 15), és mint ilyen sajátos átmenetet képez a direkt és az indirekt hatás között. Ezt a jelenséget mégis azért célszerű a direkt hatás kategóriájába sorolni, mert a nyelvi interferencia kimutatásának szempontjából ez a meghatározó. A hibrid fordítás két típusát különböztetjük meg. Az egyik a hibrid áttemelés, a másik pedig a nemzetközi szót tartalmazó hibrid alakulattal történő fordítás.

A hibrid áttemelés során az egyik elem változtatás nélkül, a másik elem pedig helyettesítéssel kerül a célnyelvbe, mint például a *double trigger vesting* – *gyorsított vesting*; *hockey stick* – *hockey stick növekedés* terminusok. Ez a fordítási mód interferenciális terminust eredményez, mivel használatát a laikus nyelvhasználó kódváltásként érzékeli.

A hibrid fordítás másik megjelenési formája a nemzetközi szót tartalmazó hibrid alakulat. Ez legalább két elemből álló szókapcsolat, amelynek egyik eleme nemzetközi, a másik eleme pedig célnyelvi szó. Gyakran előfordul, hogy a nemzetközi szó jelentése bővül az adott kontextusban, mint például a *piaci penetráció* terminus esetében. A latin eredetű *penetráció* behatolást, benyomulást jelent. A startupok kontextusában arra utal, hogy a startup cég a célpiac bizonyos százalékát milyen gyorsan tudja elérni (vespuccipartners.com). Más terminusok esetében hasonló jelentésbővülés nem figyelhető meg. Ha például megvizsgáljuk az *ügyfélkapcsolati menedzsment szoftver* terminust, akkor azt tapasztaljuk, hogy a *menedzsment* és a *szoftver* terminusok fogalmi tartalma a startupok tárgykörében nem változik. A nemzetközi szót tartalmazó hibrid alakulatok intranszparens és nyelvilleg transzparens terminusokat is eredményezhetnek hasonlóan a direkt kölcsönzés kapcsán tárgyalt nemzetközi szavakhoz.

Az 1. táblázat második sora az indirekt hatás megjelenési formáit mutatja be. Ez arra utal, hogy a forrásnyelvi terminus csak közvetetten hat a célnyelvire. Ennek megvalósulása az indirekt kölcsönzés, az ehhez kapcsolható fordítási mód pedig a helyettesítés. Ekkor a szótárkészítő a forrásnyelvi terminus szemantikai, szótári megfelelőjét adja meg. Lanstyák István (2006) a helyettesítés két típusát idézi, nevezetesen a tükörfordítást és a jelentéskölcsönzést. Tükörfordításról, illetve ennek eredményeként létrejövő tükörszóról akkor beszélhetünk, ha a forrásnyelvi terminus legalább két morféma tagolódik (Balázs 1983), mint például az *angel investor* – *angyal befektető* esetében. A helyettesítés másik típusa a jelentéskölcsönzés, amikor a forrásnyelvi terminus egyetlen morfémaából áll (Balázs 1983). Ilyen a *dragon* – *sárkány* terminuspár, amely a startup cégek tárgykörében nagy-

befektetőt (vespuccipartners.com) jelent. A helyettesítés eredményeként a köznyelvi szó terminologizálódik, vagyis olyan szakmai tartalmat jelenít meg, amely előzőleg nem kapcsolódott hozzá. A helyettesítés harmadik lehetséges formája a helyettesítés értelmezéssel, vagyis a részben értelemközpontú fordítás. Ebben az esetben a célnyelvi terminus egyik eleme a forrásnyelvi terminus szemantikai vagy szótári megfelelője, míg a másik eleme értelmezéssel jön létre. Ilyen terminus például a *seed investment – magvető befektetés* vagy a *smart money – okostőke*.

A helyettesítés eredménye nyelvileg transzparens terminus. Ha a helyettesítés értelmezéssel ötvöződik, az értelmező fordítás rávilágíthat a fogalmi tartalom bizonyos aspektusaira is: a *magvető befektetés* a korai szakaszban nyújtott finanszírozásra utal (start2act.eu), az *okostőke* pedig olyan befektetésre, amikor nemcsak anyagi eszközökkel, de tudással, kapcsolati tőkével és mentorálással is segítik a startup vállalkozást (vespuccipartners.com).

A táblázat harmadik sorában szereplő zéró hatás azt jelenti, hogy a forrásnyelvi terminus nyelvi szinten nem hat a célnyelvire. Az ehhez kapcsolható fordítási mód az értelemközpontú fordítás, vagyis a szótárkészítő olyan célnyelvi megfelelőt ad meg, amely nemcsak nyelvileg teszi transzparenssé a terminust, hanem rávilágít a fogalom lényegi aspektusaira is. Ez megfeleltetéssel és értelmező fordítással történhet. Megfeleltetésről akkor beszélhetünk, ha a fogalom egyéb gazdasági tárgykörben már ismert a célnyelvi kultúrában, a szótárkészítő pedig a definíció alapján ezt a fogalmat megjelenítő terminust keresi meg a célnyelvi rendszerben: *due diligence – átvilágítás* (vespuccipartners.com). Az értelmező fordítás azt jelenti, hogy a szótárkészítő a definíció alapján értelmezi a fogalmat, majd pedig célnyelvi elemekből építkező terminust alkot: *net promoter score – ügyfélelégedettségi mérőszám* (startup-marketing-akademia.hu; *traction – haladás* (startup-date.com). Így olyan ekvivalenciák jönnek létre, amelyek előzőleg nem léteztek.

8. Adatok és a vizsgálat módszere

A tanulmány leíró jellegéből adódóan startup terminológián azon terminusok összességét értjük, amelyek *Startup glosszárium/szótár* cím alatt jelentek meg internetes oldalakon. A vizsgálatban nyolc internetes glosszárium szerepel, amelyek összesen 397 terminust tartalmaznak. A glosszáriumok közül hét szakmai honlapokon jelent meg. Az ahabra.in.store az Antenna Hungária akcelerátor programja vállalkozók számára, a startupdate.hu Kádas Péter startup szakértő szakmai oldala, az msk-bme.hu a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Management Szakkollégiumának honlapja, a vespuccipartners.com a Vespucci Partners kockázati tőkealap-kezelő cég oldala, a startup-marketing-akademia.hu Farkas Zsolt a 7 Digits Growth Marketing Agency ügyvezető igazgatójának honlapja, az mvmedison.hu az MVM (Magyar Villamos Művek) Csoporthoz tartozó MVM Edison startup képzési programja. A feldolgozott anyagban szerepel a start2act.eu honlapjáról PDF formátumban letölthető *Startup mentorálási kézikönyv* részeként

megjelent startup szótár. Az egyetlen nem szakmai oldalon elérhető glosszárrium a speak.hu nyelviskola honlapján található. A terminusok számát tekintve a vizsgált szótárak eltérőek. A legnagyobb 174 (vespuccipartners.com), míg a legkisebb mindössze tíz terminust tartalmaz (speak.hu).

A terminusok fordításában megfigyelhető tendenciák feltérképezése Microsoft Access adatbázis-kezelő program segítségével történt. Az angol és a magyar terminusok, valamint a célnyelvi definíciók manuális adatbevitellel kerültek az adatbázisba. Célnyelvi terminushiány esetén az adatmezőbe zéró (z) jelzés került. Ez azt jelenti, hogy a szótárszerkesztő csak a forrásnyelvi terminust szerepelteti a glosszárriumban. Nem tekintettem zéró fordításnak azokat az eseteket, amikor a célnyelvi terminus nem a szokásos helyén szerepel a glosszárriumban, de a szócikk egyéb részében, elsősorban a definícióban megtalálható.

Kiemelt figyelemmel kellett eljárni a célnyelvi szavakból építkező és a más nyelvekből átvett terminusok megkülönböztetésében. Az idegen nyelvekből átvett szavak között az etimológiai szakirodalom megkülönbözteti a jövevény-, idegen és nemzetközi szavakat. A régebben átvett jövevénytiszavakat idegen eredetük ellenére nyelvérzékünk szokványos magyar szavakként kezeli, idegen eredetüket már nem érzékeljük. Ezzel szemben azokat a szavakat, amelyeket a laikus nyelvhasználó idegennek érez, az idegen szavak kategóriájába soroljuk. A nemzetközi szavak pedig olyan idegen, többnyire görög vagy latin eredetű szavak, amelyek több nyelvbe hasonló jelentéssel és hangalakkal kerültek be (Falk 2009). Könnyen belátható, hogy a nyelv és a nyelvhasználat dinamikus változása okán ezek a kategóriák állandó mozgásban vannak, ami a pontos besorolást jelentősen megnehezíti. A lexikográfiai vizsgálatban azonban mégis szükség van a besorolást lehetővé tévő objektív kritériumok felállítására.

Az átemelések közé azokat a terminusokat soroltam, amelyeket a szótárkészítő változatlan formában vett át a forrásnyelvből, valamint idegen szavak szótárában még nem szerepelnek. Az idegen szavakból építkező terminusok közé azokat soroltam, amelyek az idegen szavak szótárában megtalálhatók (pl. Tóthfalusi 2008). Ezek vizsgálata arra világított rá, hogy nagyrészüik hasonló hanglakban több európai nyelvben megtalálható, ezért a taxonómiában ezek a *fordítás nemzetközi szavakkal* kategóriában szerepelnek (l. 7.2 pont). A jövevénytiszavakat a célnyelv saját elemeiként kezeltem.

Az adatbevitel után a kódolási szakasz következett. Az 1. táblázatban ismertett taxonómia alapján minden terminuspárt a fordítási módot jelölő kóddal láttam el a következők szerint: z = zéró fordítás; á = átemelés; n = nemzetközi szó; há = hibrid átemelés; hn = hibrid nemzetközi szó; h = helyettesítés; réf = részben értelemközpontú fordítás; é = értelemközpontú fordítás. A fordítási mód mellett jelöltem a fordítás eredményeként keletkezett terminus jellemzőjét: if = interferenciális terminus; it = intranszparens terminus; nyt = nyelvileg transzparens terminus.

A nyelvi adatok kódolásának megbízhatóságát nyelvész kolléga bevonásával biztosítottam. A kódolást egymástól függetlenül végeztük el, majd az eredményeket összehasonlítottuk, az esetleges eltéréseket pedig tisztáztuk. A Cohen's Kappa

értékek a három vizsgált változó esetében a következőképpen alakultak: fordítási módok $k=0,899$; nyelvi transzparencia $k=0,90$; nyelvi transzparencia széles spektrumú vizsgálata $k=0,807$. A kódolók közötti megbízhatóságra vonatkozó értékek erős vagy majdnem tökéletes egyezést mutatnak.

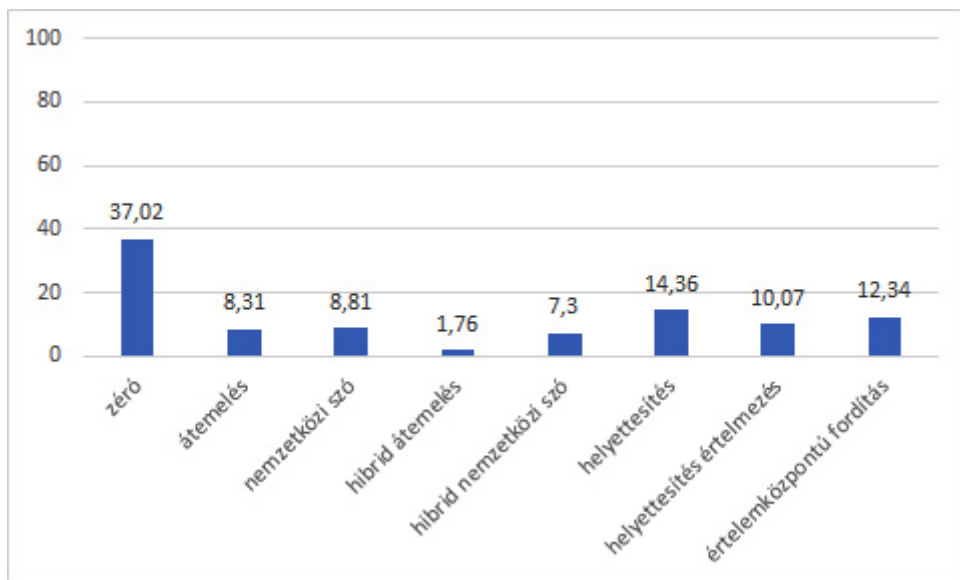
Az adatbázis-kezelő programban a kódok alapján végzett lekérdezésekkel feltárhatók a szótárszerkesztők által alkalmazott leggyakoribb fordítási módok, valamint a fordítás eredményeként keletkezett terminusok jellemzői. Ennek ismeretében következtetések vonathatók le arról, hogy a vizsgált glosszárúriumok milyen nyelvi segítséget nyújtanak a célnyelvi terminusok tekintetében.

A harmadik kutatási kérdés arra vonatkozik, hogy a terminushiany csak a vizsgált glosszárúriumokra, vagy pedig a célnyelv egészére jellemző. Ennek érdekében széles spektrumú vizsgálatot végeztem, amelyet keresőmotor segítségével a teljes internetre kiterjesztettem, rákeresve azokra a terminusokra, amelyek a glosszárúriumok alapján nem rendelkeztek nyelvileg transzparens megfelelőekkel. Az interneten felhalmozott nyelvi anyag nagysága miatt természetesen csak a legrelevánsabb találatok vizsgálatára volt lehetőség. A széles spektrumú vizsgálat eredményeit összevetettem a glosszárúriumokban feltárt fordítási módokkal.

9. Eredmények

Az 1. diagram azt szemlélteti, hogy az 1. táblázatban bemutatott fordítási módok milyen arányban szerepelnek a teljes mintában. Mivel a glosszárúriumokban bizonyos terminusok ismétlődnek, a százalékos arányok terminusismétlődésekkel értendők. Az ismétlődéseket két okból is célszerű figyelembe venni. Egyrésztől azért, mert előfordul, hogy a glosszárúriumok ugyanazon terminus esetében más-más fordítási módot alkalmaznak. Másrésztől pedig azért, mert a diagram adatai arra is rávilágítanak, ha a nyelvhasználó csak az egyik glosszárúriumban keres, vagyis nem használja ki mind a nyolc glosszárúrium által nyújtott lehetőséget, akkor milyen eséllyel fordul elő, hogy nem talál célnyelvi terminust (zéró fordítás), vagy csak a forrásnyelvből átemelt terminust, esetleg részben átemelt hibrid alakulatot talál. Ezek a fordítási módok eredményezik az interferenciális vagy intranszparens célnyelvi terminusok döntő hányadát. A hasonló alakulatok nehezebben illeszkednek a célnyelvi diskurzushoz, és zavart okozhatnak elsősorban a szakember és a laikus közötti kommunikációban.

1. diagram
A fordítási módok százalékos megoszlása
n = 397

Az 1. diagramból megállapítható, hogy a teljes mintában a zéró fordítás képviseli a legmagasabb arányt 37,02 százalékkal, az átemelés 8,31, a hibrid átemelés pedig 1,76 százalékban szerepel. Az arányokat összegezve, 47,09 százalékot kapunk. A teljes nyelvi mintát tekintve ez azt jelenti, hogy a terminusok közel felében a glosszáriumok vagy nem adnak célnyelvi terminust (zéró fordítás), vagy a célnyelvi terminus részben vagy egészben átemeléssel jön létre. A zéró fordítás és az átemelés célnyelvre gyakorolt hatása hasonló: a nyelvhasználó jó eséllyel a forrásnyelvi terminust használhatja a célnyelvi diskurzusban, ezzel utat nyitva a kódkeverésnek.

A nemzetközi szóval vagy nemzetközi szót tartalmazó hibrid alakulattal történő fordítás 8,81 és 7,30 százalékban fordul elő. Ez a fordítási mód az interferencia szempontjából sajátos átmenetet képez a zéró fordítás/átemelés és a célnyelvi elemekből építkező helyettesítés között. Ahogy a fentiekben már említettem, a nemzetközi szavak kisebb része csak szűk szakmai körökben használt, ezért kevésbé transzparens a laikus nyelvhasználó számára. A köznyelvben is használt nemzetközi szavak nagyobb része kommunikációs zavart akkor okozhat, ha fogalmi tartalmuk a tárgykörben megváltozik, vagyis a már ismert tartalom helyett a nyelvhasználó új tartalommal szembesül.

A célnyelvi helyettesítés, vagyis a tükörfordítás és a jelentéskölcsönzés a minta 14,36 százalékában figyelhető meg. Mivel az így keletkezett terminusok célnyelvi elemekből épülnek fel, jól illeszkednek a célnyelvi rendszerbe, könnyen képezhetők és ragozhatók, valamint nem okoznak idegenszerűséget a diskurzusban.

A nemzetközi szavakhoz hasonlóan, értelemzésüket és használatukat a köznyelvitől eltérő fogalmi tartalom nehezíti meg. A mintában található olyan tükörfordítás, amely fogalmi tartalma más tárgykörből már jól ismert az átlagos felhasználó számára is, léteznek azonban olyan terminusok, amelyek fogalmi tartalma részben vagy egészben megváltozik a tárgykörben. Az értelemzési problémák abból adódhatnak, hogy a laikus nyelvhasználó nincs tudatában a jelentésváltozásnak.

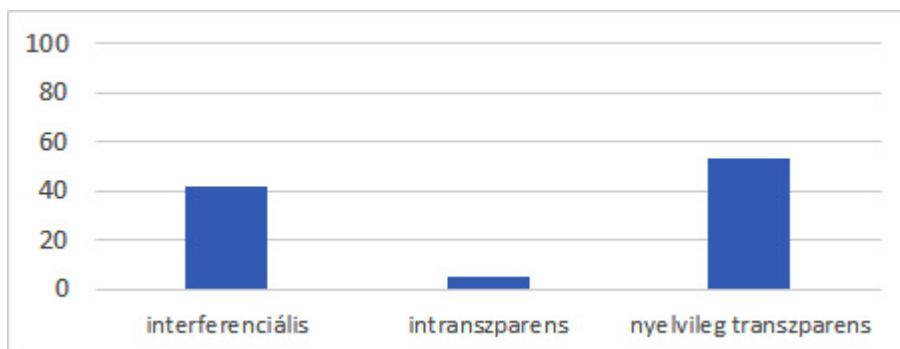
A helyettesítés értelemzéssel, amely 10,07 százalékban fordul elő, átmenetet képez a helyettesítés és az értelemközpontú fordítás között. Ez utóbbi 12,34 százalékban mutatható ki. Az értelemközpontú fordítás rámutat a fogalmi transzparenciára való törekvésre. Ennek a fordítási módnak az előnye, hogy a terminus fogalmi tartalmának bizonyos aspektusai a kontextus alapján világossá válhatnak a laikus nyelvhasználó számára is.

Az értelemzésre való törekvés, bár alacsony arányban, de előfordul a hibrid átemelés és a nemzetközi szót tartalmazó hibrid alakulatok esetében is. A hibrid átemelésben az értelemző fordítás kevésbé segíti a teljes terminus értelemzését. Ilyen például a *cost per lead – egy lead megszerzésének költsége* terminus (vespuccipartners.com). Az értelemző betoldás ellenére a terminus használata interferenciát okozhat a célnyelvi diskurzusban. Ha azonban a hibrid alakulat egyik eleme széles körben ismert nemzetközi szó, a másik elem értelemzése megvilágíthatja a fogalmi tartalmat is, mint például a *Chief Marketing Officer – marketingvezető* (vespuccipartners.com) terminus esetében. A *marketing* a köznyelvben is gyakran használt, míg a *chief* és az *officer* értelemzése (vezető) transzparenssé teszi a fogalmat.

A 2. diagram a 7.1. pontban ismertetett interferenciális, intranszparens és nyelvileg transzparens terminusok arányát mutatja be a teljes mintában terminusismétlődések nélkül. Ha a nyelvhasználó mind a nyolc glosszáriumban keres, akkor a diagramon látható arányban találja a rendelkezésre álló terminusok kategóriáit.

2. diagram

Az interferenciális, intranszparens és nyelvileg transzparens terminusok százalékos megoszlása
 $n = 238$

Az interferenciális terminusok viszonylag magas arányban, 42,02 százalékban fordulnak elő. Ezek olyan terminusok, amelyek zéró fordítással, átemeléssel vagy hibrid átemeléssel jönnek létre. Az interferenciális terminusok aránya felhívja a figyelmet a vizsgált glosszárúmkban fennálló célnyelvi terminushiányra, vagyis azokra az esetekre, amikor egyetlen terminológiai forrásban sem található célnyelvi elemekből vagy transzparens nemzetközi szavakból építkező terminus. Ez azt jelenti, hogy a glosszárúmkból tájékozódó nyelvhasználó jó eséllyel olyan terminust talál, amelynek célnyelvi használata kódváltást eredményez.

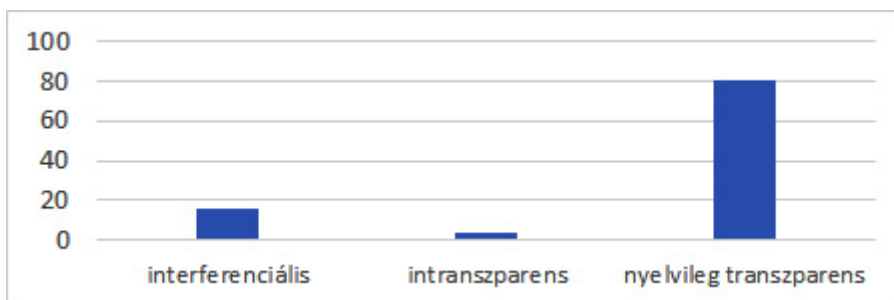
Az intranszparens terminusok aránya csupán 4,62 százalék a teljes mintában. Ezek nemzetközi szavak és hibrid nemzetközi szavak használatával jönnek létre, átmenetet képezve az interferenciális és nyelvileg transzparens terminusok között. Feltételezhető, hogy a szűk szakmai körökben használt terminusokat az átlagos nyelvhasználó a nyelvi honosítás ellenére idegenszerűnek érzékeli, esetleg már a szóalak felismerése is problémát jelent. Az interferenciális és intranszparens terminusok arányának összege 46,64 százalékot tesz ki. Ebből arra következtethetünk, hogy a glosszárúmk által ajánlott startup terminusok használata jelentős mértékben hozzájárulhat a célnyelvi diskurzus idegenszerűségéhez és intranszparenciájához a szakember és a laikus közötti kommunikációban.

A nyelvileg transzparens terminusok aránya 53,36 százalék. Ez arra utal, hogy amennyiben a nyelvhasználó mind a nyolc glosszárúmot használja, akkor az esetek valamivel több mint felében talál célnyelvi elemekből vagy transzparens nemzetközi szavakból építkező terminusokat. Ezek a fogalmi tartalom definiálásával alkalmasak lehetnek a szakember és a laikus közötti szakmai kommunikációra anélkül, hogy használatuk kódváltás vagy jelentős mértékű idegenszerűség érzetét keltené.

A vizsgálat eredményei tehát közelítenek a hipotézisben feltételezett értékhez, mely szerint az angol–magyar online startup glosszárúmk szerkesztői közel fele arányban átveszik a forrásnyelvi terminusokat, vagy pedig csak a definíciót adják meg célnyelvi ekvivalens nélkül. (l. 1. diagram: zéró fordítás + átemelés + hibrid átemelés = 47,09%). A zéró fordítások, az átemelések és a kevésbé elterjedt nemzetközi szavak használata interferenciális és intranszparens terminusokhoz vezetnek (l. 2. diagram: 46,64%). Ez terminológiai hiányt vagy jelentős mértékű idegenszerűséget eredményez a célnyelvi rendszerben, teret adva a szakmai szövegekben tapasztalható kódkeverésnek. Az eredmények egybecsengenek az online marketing tárgykörében végzett vizsgálatom eredményeivel (Polcz 2017a; Polcz 2017b.).

Joggal merül fel a kérdés, hogy a célnyelvi terminushiány csak a vizsgált glosszárúmkra vagy a célnyelv egészére is jellemző. A kérdés megválaszolására a vizsgálatot kiterjesztettem egyéb nem glosszárúmk jellegű internetes forrásokra, mint például startupokkal foglalkozó folyóiratok, szakmai oldalak, vállalati joggal foglalkozó honlapok, terminológiai és fordítói fórumok, párhuzamos szövegek stb., természetesen a teljesség igénye nélkül. Ez rávilágít arra, hogy mit találhat a nyelvhasználó, ha hajlandó elmélyült kutatómunkát végezni a rendelkezésre álló források széles spektrumában. A vizsgálat eredménye a 3. diagramon látható.

3. diagram
Széles spektrumú vizsgálat
n = 238

Az adatokból megállapítható, hogy az interferenciális terminusok aránya jóval alacsonyabb, csupán 15,55 százalék, de az intranszparens terminusoké is némileg csökken, 3,78 százalékra. Ezzel összhangban a nyelvileg transzparens terminusok aránya jelentősen magasabb, 80,67 százalék. Mindebből arra következtethetünk, ha a glosszáriumok szerkesztői sok esetben nem is tartják fontosnak a célnyelvi elemekből építkező terminusalkotást, a szakma és a laikus nyelvhasználók között közvetítő szakemberek, mint például szakírók, jogászok, fordítók stb. többnyire létrehozák a nyelvileg transzparens terminusokat, hogy ezzel a nyelvhasználók szélesebb köre számára kódváltás nélkül is lehetővé tegyék a kommunikációt. További kutatást tárgyát képezheti az, hogy az így létrejött terminusok hogyan felelnek meg a terminusalkotási irányelveknek (I. ISO 704: 2009) és a nyelvhasználók kommunikációs igényeinek. Ahogy a fentiekben látható, a nyelvhasználók számára a kihívást az jelenti, hogy a transzparens célnyelvi terminusok felkutatásához számos forrást felölelő kutatómunkára van szükség. Hasonló kutatómunka elvégzésére feltehetően a nyelvhasználók nagy részének sem hajlandósága, sem szakértelme nincs.

10. Konklúzió

A kutatás feltérképezte a különböző fordítási módokat a startup vállalkozások terminológiájában, rávilágítva az interferenciális, intranszparens és nyelvileg transzparens terminusok arányára a vizsgált forrásokban és a szélesebb spektrumban is. A kutatási kérdésekre adott válaszokat a következőképpen összegezzük. A terminusok közel felében a glosszáriumok vagy nem adnak célnyelvi terminust (zéró fordítás), vagy átveszik a forrásnyelvi terminust. Ennek következtében interferenciális és intranszparens terminusok jönnek létre, amelyek kódkeverést vagy idegenszerűséget okozhatnak a célnyelvi diskurzusban. A széles spektrumú vizsgálat adatai azonban azt mutatják, hogy a nyelv nagyrészt „kitermeli” a nyelvileg transzparens terminusokat, lehetővé téve ezzel a szakma és a laikus nyelvhasználó közötti kommunikációt.

A kölcsönzött forrásnyelvi elemek gyakran beépülnek a célnyelvbe is, mint például a *startup*, a *marketing* vagy a *brand* terminusok. A célnyelvbe már integrálódott terminusok esetében megkérdőjeleződik a magyarítás szükségessége. Gondoljunk például az 5. pontban említett *startup* terminusra, amelynek a Bankszövetség pályázatában a díjnyertes magyar megfelelője az *innovállalat* lett. Az új terminus az *innováció* és a *vállalat* elemekből létrejött hibrid alakulat, amelynek első eleme az újkori latin eredetű *innovatio* szóból eredeztethető (Tóthfalusi 2008: 435). Napjainkban a *startup* terminus olyannyira elterjedt több nyelvben is, hogy joggal követelheti magának a nemzetközi szó státuszát. Kérdés, hogy érdemes-e lecserélni az egyik nemzetközi szót a másikra csak azért, mert az *innováció* szót a magyar nyelv korábban vette át.

A forrásnyelvi terminusok nagyobb részének széles körű célnyelvi elterjedése azonban nem lehetséges. Ezeken a pontokon terminushiány lép fel, ami zavart okozhat a szakember és a laikus közötti kommunikációban. Az interferenciális terminusok nehezen illeszkednek a célnyelvi diskurzusra, gyakran a kódváltás érzetét keltyik, ezért általában nem alkalmasak arra, hogy kielégítsék a nem szakmai vagy felszakmai közönség kommunikációs igényeit. A nyelvi szakemberek, szakírók és oktatók nehéz helyzetbe kerülnek, hiszen nem áll rendelkezésre a nyelvi közvetítést és a szövegalkotást lehetővé tévő transzparens célnyelvi terminológia, gondoljunk egy szakkönyv lefordítására, egy szakmai előadásra, a tolmácsolásra, vagy egy ismeretterjesztő cikk megírására a tágabb közönség számára, de a szaknyelvoktatás is számos kérdést vet fel. Óhatatlanul felléphet a kódkeverés lehetősége, ami nehezen értelmezhetővé és idegenszerűvé teszi a célnyelvi szövegeket.

A vizsgálat arra is rámutatott, hogy az interferenciális terminusok jelentős része nyelvilag transzparens formában is előfordul a célnyelvi diskurzusban. Ezek felkutatása azonban jelentős erőfeszítéssel jár, amit a nyelvhasználók szakértelem és idő hiányában nem feltétlenül tesznek meg. Éppen ezért fontos, hogy a szétszórta előforduló célnyelvi terminusokat a nyelvi és gazdasági szakemberek közös kutatómunkával egy platformra rendezzék, egységesítsék, valamint, amennyiben szükséges, megoldásokat keressenek a valós terminushiányra. Ez a terminológiai munka lehet az első lépés egy szakmailag adekvát *startup* szótár megalkotásához, amely kiszolgálhatná az egyes felhasználói csoportok kommunikációs igényeit: a jogi és gazdasági szakembereket (jogászok, közgazdászok, vállalkozók, oktatók stb.), a nyelvi szakembereket (fordítók, terminológusok, tolmácsok, nyelvtanárok) és a laikus nyelvhasználókat.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki Dr. Huszár Erikának, a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar Nemzetközi Üzleti Szaknyelvek Tanszék adjunktusának, hogy az adatok másodkódolását elvégezte.

Irodalom

- Atkins, B. T., Rundell, M. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Balázs J. 1983. Az areális nyelvészeti kutatások története, módszerei és főbb eredményei. In: Balázs J. (szerk.) *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó. 7–112.
- Bergenholtz, H., Agerbo, H. 2017. Types of Lexicographical Information Needs and their Relevance for Information Science. *Journal of Information Science Theory and Practice* Vol. 5. No. 3. 17–32. <https://doi.org/10.1633/JISTaP.2017.5.3.2>
- Drascau, M. J. A. 2001. The sociolinguistics of terminology with special reference to less-widely used and revitalised languages. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.569.924&rep=rep1&type=pdf> (Letöltve: 2020. április 1.)
- Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/technology/stealth> (Letöltve: 2020. 03. 26.)
- Falk N. 2009. *Etimológiák. 10 000 magyar szó eredete*. Budapest: Tinta.
- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. szám 5–29.
- Fóris Á., Bérces E. 2006. A wellness terminológiája. *Magyar Nyelvőr* 130. évf. 4. szám 399–413.
- Fuertes-Olivera, P. A., Tarp, S. 2014. *Theory and Practice of Specialised Online Dictionaries. Lexicography versus Terminography*. Berlin/Boston: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110349023>
- Harvey, M. 2000. *A Beginner's Course in Legal Translation: the Case of Culture-bound terms*. <http://www.tradulex.com/Actes2000/harvey.pdf> (Letöltve: 2015. április 22.)
- Haugen, E. 1950. The analysis of linguistic borrowing. *Language* Vol. 26. No. 1. 210–231. <https://doi.org/10.2307/410058>
- Hendrickson, R. 2004. *The Facts on File Encyclopedia of Word and Phrase Origins*. New York: Checkmark Books.
- ISO 704:2009(E). *Terminology work – Principles and methods*. ISO
- Keresztes Cs. 2003. Az angol nyelv hatása a magyar szakmai nyelvre. In: Tóth Sz. (szerk.) *Nyelvek és kultúrák találkozása*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kara. 172–176.
- Keresztes Cs. 2007. Nyelvi kontaktushatások vizsgálata szakszövegek fordításakor. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua 2007. Szaknyelvoktatásunk – határokon átívelő híd*. Budapest: SZOKOE. 295–301.
- Kis Á. 1993. A számítástechnikai szaknyelv újratemelő hibái. *Magyar Nyelvőr* 117. évf. 4. szám. 564–567.
- Kontra M. 1981. *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről különös tekintettel „el-angolosodó” orvosi nyelvünkre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lanstyák I. 2006. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcönzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Katona V. N. 2018. *Technológiai jellegű innovációs projektek közösségi finanszírozása*. Doktori disszertáció. Budapest: Corvinus Egyetem.
- Mátyás J. 2018. Anglicizmusok a marketingkommunikációban és a hétköznapi nyelvhasználatban. In: Besznyák R. (szerk.) *Porta Lingua – 2018. Tudásmegosztás, értékköz-*

- vetítés, digitalizáció – trendek a szaknyelvoktatásban és -kutatásban. Budapest: SZOKOE. 419–429.
- Morris, C. W. 1946. *Signs, Language and Behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. <https://doi.org/10.1037/14607-000>
- Murányiné Z. M. 2010. Angol nyelvi hatás az analitikai kémiai tudományos nyelvhasználatában. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua 2010. Tudományterületek és nyelvhasználat*. Budapest: SZOKOE. 181–187.
- Newmark, P. 1988. *Approaches to translation*. Hertfordshire: Prentice Hall.
- Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com/word/stealth> (Letöltve: 2020. március 26.)
- Ország L. Magay T. 1998. *Angol–magyar nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Polcz K. 2017a. Angol–magyar megfeleltetések az online marketing terminológiájában szakszótárak és internetes glosszárriumok alapján. In: Bocz Zs., Besznyák R. *Porta Lingua 2017. Szaknyelvhasználat: a tudomány és a szakma nyelvének alkalmazása*. Budapest: SZOKOE. 137–147.
- Polcz K. 2017b. Dominant language influence on the Hungarian terminology of online marketing. *US–China Foreign Language* Vol. 15. No. 5. 287–296. <https://doi.org/10.17265/1539-8080/2017.05.001>
- Rao, A. 2013. *A History of Silicon Valley: The Greatest Creation of Wealth in the History of the Planet*. Palo Alto, California: Omniware Group.
- Sager, J. C. 1998. Terminology, application. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 251–255.
- Szabó Z. 2010. Marketing szakkifejezések a hazai szakirodalomban és fordítási kérdéseik speciális termékkör esetén. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás 2009–2010*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 28–33.
- Szalai B. 2017. Most már tényleg megszűnnek a startupok Magyarországon. *Index* https://index.hu/gazdasag/2017/03/29/most_mar_tenyleg_megszunnek_a_startupok_magyar_oroszagon/# (Letöltve: 2020. március 26.)
- Tóthfalusi I. 2008. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest: Tinta.
- Vargáné Kiss K. 2007. Az angol nyelv szerepe a pénzügyi nyelvhasználatban. In: Silye, M. (szerk.) *Porta Lingua 2007 Szaknyelvoktatásunk – határokon átvívelő híd*. Budapest: SZOKOE. 337–344.
- Vargáné Kiss K. 2016. A pénzügyi terminológia fordításának néhány aspektusa. In: Besznyák, R. (szerk.) *Porta Lingua – 2016. A szaknyelv rétegződése a szakmában, az oktatásban és a kutatásban*. Budapest: SZOKOE. 179–191.
- Vinay, J. P., Dalbérnet, J. 1995. *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.11>
- Violino, B. 2019. What is SaaS? Software as a service defined. *Infoworld* <https://www.infoworld.com/article/3226386/what-is-saas-software-as-a-service-defined.html> (Letöltve: 2020. március 26.)
- Wardhaugh, R. 2010. *An introduction to sociolinguistics*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Források

- Aha brainstore 2.0: <http://ahabrain.store/2019/04/01/startup-szotar-az-alapoktol-%f0%9f%93%96/> (utoljára letöltve 2020. március. 23.)
- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szakkollégiuma: <https://mszk-bme.hu/a-harombetus-startupper/> (utoljára letöltve: 2020. március 23.)
- MVM Edison: <https://mvmedison.hu/startup-akademia> (utoljára letöltve 2020. március 23.)
- Speak Nyelviskola: <https://www.speaknyelviskola.hu/a-10-legfontosabb-startupos-angol-kifejezes/> (utoljára letöltve: 2020. március 23.)
- Startup mentorálási kézikönyv: https://start2act.eu/assets/content/D5.3_Handbook%20for%20startup%20energy%20mentoring%20activities_HU.pdf (utoljára letöltve 2020. március 23.)
- StartUpdate: <http://startupdate.hu/startup-szotar/> (utoljára letöltve: 2020. március 23.)
- Startup Marketing Akadémia: <http://startup-marketing-akademia.hu/nagy-startup-marketing-szotar/> (a megjelenés időpontjában a tárolt változat nem érhető el) http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:xy_TZvoWAeIJ:startup-marketing-akademia.hu/nagy-startup-marketing-szotar/+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-b-d (utoljára letöltve: 2020. március 23.)
- Vespucci Partners: <https://vespuccipartners.com/bejegyzes/startup-szotar-marketing-kifejezesek>,
<https://vespuccipartners.com/bejegyzes/startup-szotar-programozoi-es-fejlesztői-kifejezesek>,
<https://vespuccipartners.com/bejegyzes/startup-szotar-üzleti-kifejezesek> (utoljára letöltve 2020. március. 23.)

Szinkrontolmácsok együttműködése a tolmácskabinban

Seresi Márta, Láncos Petra Lea

E-mail: seresi.marta@btk.elte.hu; E-mail: lancos.petra.lea@jak.ppke.hu

Kivonat: A koronavírus elleni védekezés egyik következményeként a szinkrontolmácsok sokszor kabintársuktól fizikailag elkülönítve kénytelenek dolgozni, ez pedig az együttműködésükre is kihat. Kérdőíves kutatásunkban azt vizsgáltuk meg, milyen támogatást nyújtanak egymásnak a szinkrontolmácsok munka közben, milyen további támogatásra lenne szükségük, és mi hiányzik nekik, amikor partner nélkül kénytelenek szinkrontolmácsolni. Kutatásunk lehetővé tette, hogy a kapott adatok alapján összehasonlítsuk a tolmácsképzésben, valamint a képesítő vizsgával végzett tolmácsok válaszait, és következtetéseket vonjunk le a két demográfiaiban észlelhető különbségekre, hasonlóságokra nézve.

Kulcsszavak: szinkrontolmácsolás, kabinmunka, kabintárs, együttműködés, váltás

1. Bevezetés

Amikor a szinkrontolmácsolást definiáljuk, két dolgot szoktunk megemlíteni. Egyrészt azt, hogy szinkrontolmácsolás esetén a felszólaló és a tolmács beszédprodukciója csaknem egyidőben jön létre. Másrészt ki szoktuk emelni a technikai feltételeket is, amelyek nélkül nem jöhet létre szinkrontolmácsolás. Nagyon sokáig a technikai feltételek alatt azt értettük, hogy a tolmácsok ilyenkor tolmácskabinban foglalnak helyet, fülhallgatóval követik a teremben elhangzottakat, mikrofonba beszélnek, és 20-30 percenként váltják egymást (Nolan 2005). A konferenciatolmácsok nemzetközi szervezete, az AIIC *Szakmai standardjaiban* úgy fogalmaz, hogy „kabinonként két tolmács” szükséges egy-egy nyelvpár lefedéséhez (AIIC 2000).

Ezt a meghatározást egészen addig magától értetődőnek vettük, amíg a 2019-ben kitört koronavírus-járvány következtében fel nem merült az igény arra, hogy a tolmácsok és a konferenciársztvevők egymástól fizikailag teljesen elkülönítve ve-

gyenek részt egy-egy eseményen. Ebben az esetben a tolmácsok speciális módokon együttműködve, de mégis egyedül végzik munkájukat. Ilyenkor a tolmácsok vagy otthonról dolgoznak, vagy egy távoli munkaállomásra jelentkeznek be. Előfordul az is, hogy a megbeszélés helyszínén vannak, de minden kabinban egyesével ülnek, vagy ugyanabban a kabinban foglalnak helyet, de egymástól plexifallal elválasztva. Ezekre a megoldási módokra több példát is láthattunk a nemzeti piacokon, illetve a nemzetközi intézményekben egyaránt. Közös vonásuk, hogy az egy légtérű kabinban megszokott együttműködést egyik megoldás sem teszi lehetővé.

Emellett a nemzeti piacokon mindig is jelen volt az az igény, hogy költség-takarékossági okokból a rövidebb, de akár a hosszabb munkákra is egyetlen tolmácsot alkalmazzanak (Seresi 2019; Bouhmid 2019). Az ilyen igények kielégítése természetesen minőségi és etikai kérdéseket is felvet. Mindezek fényében érdemes áttekinteni, miért dolgoznak a szinkrontolmácsok a nemzeti piacokon kabinonként kettesével, a nemzetközi intézményekben sokszor hármassával vagy még többen, és pontosan milyen együttműködés zajlik ilyenkor közöttük. Ez utóbbi vizsgálatára készítettünk kérdőíves felmérést a konferenciatolmácsok körében még a koronavírus kitörését megelőzően. A kutatás eredményei különösen aktuálisak egy olyan időszakban, amikor a tolmácsok egyre inkább csupán virtuális „kabinokban” dolgozhatnak együtt, ahol a hagyományos kooperációs formák nem, vagy csak változtatásokkal alkalmazhatók (Bouhmid 2019).

1.1. Kabinmunka a szakirodalomban

Ami a szinkrontolmácsoláshoz felkérendő tolmácsok számát illeti, a szakirodalom elsősorban arra helyezi a hangsúlyt, hogy a szinkrontolmácsolás igen megerőltető tevékenység. A tolmács egyszerre figyel, értelmezi, és elemzi a felszólaló beszédprodukciónak, fordítja és reprodukálja, ami elhangzik, és közben saját beszédprodukciónak is tervezi és szerkeszti (Moser-Mercer et al 1998). Mindezt úgy, hogy a tolmácsnak sokszor fél órán belül három vagy akár négy munkanyelvét is használnia kell. Ráadásul a feladat kognitív összetettségéből adódóan a szinkrontolmács olyan erős stressznek van kitéve, amelynek szintje a légiforgalmi irányítók által átélt stressz szintjéhez hasonlítható (Zeier 1997). Ezért bizonyos időközönként a tolmácsnak pihenésre van szüksége, és át kell adnia a mikrofont a partnerének.

A szakirodalomban jellemzően azt javasolják, hogy tolmács egyedül ne vállaljon szinkrontolmácsolást 40 percnél hosszabb időre. Aki pedig párban dolgozik, 30 perc után adja át a mikrofont, bár a váltások gyakorisága a téma nehézségétől és az előadó beszédstílusától függően teljesen indokoltan akár 15 percre is csökkenhet. Moser-Mercer és kollégái 1998-as kutatásukban megállapították, hogy 30 perc elteltével mérhetően nőtt a tolmácsok által elkövetett hibák, különösen az értelemzavaró, nagy hibák száma. Bármennyire is meglepő, ezeket maguk a tolmácsok munka közben nem vették észre, feltételezhetően azért, mert a nagy kognitív terhelés miatt már nem jutott energiájuk saját teljesítményük monitorozására. A túlterhelt tolmácsok csak annyit tudtak „megállapítani”, hogy az általuk tolmá-

csolt eredeti beszéd harminc perc után nehezebbé vált, holott a valóságban ez nem volt így.

A hosszabb szakaszok a tolmácsok mérhető fiziológiai stresszreakcióira is kihatnak. Fél óra elteltével a tolmácsok ugrásszerűen több stresszreakciót mutatnak, de ezek szintje egy idő után újra a feladat elején mért szintre esik vissza, egyfajta *burn-out* jeleként. Ennek megfelelően a tolmácsok arról számoltak be: amikor úgy érzik, a tolmácsolás körülményei nem megfelelőek, közönyt kezdenek érezni a tolmácsolásuk minőségével kapcsolatban. Vagyis, ha rajtuk kívül álló okokból nem tudnak jól teljesíteni, nem érzik magukat felelősnek a minőségromlásért (Moser-Mercer et al 1998). Ezeket az eredményeket a konferenciaszervezőknek is mindenképpen érdemes lenne figyelembe venniük, amikor egyetlen tolmács szerződtetése mellett kardoskodnak.

A tolmácsok azonban nem csak azért dolgoznak ketten, hogy váltani tudják egymást. Az éppen passzív tolmács is fontos szerepet játszhat – amennyiben a kabinban tartózkodik. Elsősorban a szószintű problémák megoldásában lehet társa segítségére számok, nevek vagy terminusok gyors felírásával, illetve csöndes in-tegetéssel, bólogatással, hiszen ennél részletesebb magyarázatra a köhögőgomb megnyomása esetén sem lenne ideje (Gile 1995).

Akkor is lényeges szerepet játszik a kabintárs, amikor a felszólaló a tolmácsok rendelkezésére bocsátotta beszéde írott változatát, vagy az általa felsorolni kívánt adatokat tartalmazó táblázatot stb. Ebben az esetben az épp aktív tolmácsnak a figyelmét nem csak a hallgatás és beszédprodukciónak között kell megosztania, hanem egy másik csatornán: a vizuálisan érkező információkra is figyelnie kell. Ilyenkor jelent segítséget, ha a társ rámutat a szövegre, hol tart, melyik adatot említi épp a felszólaló, különösen, ha az előre megírt beszéd egy részét átugrotta, kiegészítette, majd újra visszatér az írott szöveg valamelyik szakaszához (Rohonyi 2016).

Ugyanakkor az éppen passzív tolmácsok nem mindig jelentenek segítséget a partnerüknek. Vannak, akik inkább zavarónak tartják, ha a párjuk segíteni próbál, és ezzel eltereli a figyelmüket, vagy éppen maguk vonakodnak segítséget kérni (Rohonyi 2018). Egy felmérés szerint a tolmácsok 45%-a el is hagyja a kabint, ha épp nem ő van soron. Ha marad is, inkább rejtvényt fejt, játszik, saját terminológiai problémáinak néz utána, vagy a következő rá jutó beszédre készül (Chmiel 2008). Vannak, akiket zavar, ha a kollégájuk jelen van, és hallja, hogyan dolgoznak (Gile 1995). Ugyanakkor még azok is, akik a konferencia folyamán később kimennek vagy a kabinban maradván kapcsolnak ki, a tolmácsolási esemény elején jellemzően odafigyelnek a teremben felszólalókra és társuk produkciójára, annak érdekében, hogy jobban képet alkossanak a megbeszéltek témájáról. Különösen a használt terminológiára koncentrálnak ilyenkor, hogy a szakszavakat a konferenciárésztvevők szóhasználatával összhangban, illetve a kabintársukkal egységesen tudják használni. (Chmiel 2008).

Ezenkívül a kabintárs segíthet, ha váratlan technikai probléma merül fel, vagy el kell kérni, át kell venni egy utolsó pillanatban érkező dokumentumot. A kabintárs intézkedik, ha valaki a konferencia közben a kabinba lép, valamint akkor is

rendelkezésre állhat, ha az aktív tolmács esetleg rosszul lesz, vagy egyéb leküzdhetetlen nehézségbe ütközik.

A szakirodalom áttekintése alapján láthatjuk, hogy a tolmácsok sokféle helyzetben, sokféleképpen számítanak egymásra. Ez az együttműködés ráadásul sokszor már a munka kezdete előtt, a készülés során is megvalósul, és a mikrofon kikapcsolásával sem ér feltétlenül véget. Kutatásunkban ennek az együttműködésnek a további részleteit kívántuk körbejárni.

2. A kutatás ismertetése

Kutatásunkban online kérdőívet alkalmaztunk. A kérdőív kísérő szövegében azt kértük, hogy azok töltsék ki, akik rendszeresen szoktak szinkrontolmácsolni. A kérdőívben összesen 10 kérdés szerepelt, amelyben a kitöltők tapasztalatain, preferenciáin kívül a tolmácsoláshoz kapcsolódó végzettségükre is rákérdeztünk. Az alábbiakban ezeket a kérdéseket a rájuk adott válaszokkal együtt egyenként fogjuk áttekinteni.

A kérdőívhez kapcsolódó linket először két általunk személyesen ismert szinkrontolmács-kollégának küldtük el kitöltésre, hogy fény derüljön a kérdőív esetleges hibáira. Miután nem tártunk fel hibát, a kérdőívet egy fordítók és tolmácsok számára létrehozott zárt Facebook-csoportban (*Minden, ami fordítás és tolmácsolás*), illetve az Európai Unió intézményeiben dolgozó konferenciatolmácsok zárt levelezőlistáján keresztül juttattuk el a kitöltőknek. Az online kérdőív összesen 80 kitöltést regisztrált.

3. A kérdésekre adott válaszok

Az alábbiakban ismertetjük az online felmérés során feltett kérdéseket, és az azokra adott válaszokat. Ezek alapján fogjuk megpróbálni levonni a következtetéseinket, és felvázolni az esetleges tendenciákat.

3.1. „Rendelkezik-e tolmácsvégzettséggel?”

Az első kérdésre adott válaszokból megtudhattuk, hogy a kitöltők nagy többsége rendelkezett valamilyen tolmácsvégzettséggel. 68 válaszadó (85%) nyilatkozott úgy, hogy konferenciatolmács végzettsége van, vagyis mind szinkrontolmácsolásból, mind konszekutív tolmácsolásból rendelkezik formális képesítéssel. Nyolc személy (10%) nyilatkozta, hogy konszekutív tolmácsolásból van végzettsége, de szinkrontolmácsolásból nincs. Csupán négy kitöltő (5%) mondta azt, hogy semmilyen tolmácsvégzettséggel sem rendelkezik. Ez az arány a vártnál kedvezőbb, noha ideális esetben erre a kérdésre minden kitöltő igennel válaszolt volna.

3.2. „Ha rendelkezik tolmácsvégzettséggel, azt...”

A második kérdésben arra kerestük a választ, hogy aki rendelkezik tolmácsvégzettséggel, az azt egy képzés elvégzésével, vagy képzésen való részvétel nélkül, képesítő vizsga teljesítésével szerezte-e meg. 60 kitöltő nyilatkozott úgy, hogy képzésen is részt vett, és tizenkilenc személy mondta, hogy az oklevelet képesítő vizsgán kapta meg.

Ezek az adatok egyértelműen ellentmondanak az első kérdésre adott válaszoknak. Feltételezhetően voltak a kitöltők között olyanok, akik az oklevelet képesítő vizsgán kapták meg, és azért gondolták úgy, hogy valójában nincs végzettségük, mert képzésen nem vettek részt. Csupán egyetlen kitöltő volt, aki az első kérdésre nemmel válaszolt, és a másodikra – logikusan – nem válaszolt semmit. A többiek (3 kitöltő) úgy nyilatkoztak: képesítő vizsgát tettek tolmácsolásból, az adatok összevetéséből pedig kiderül, hogy ez konszekutív vagy összekötő tolmácsolást jelent. Ezek alapján úgy tűnik, csupán egyetlen kitöltő volt a 80-ból, aki semmilyen tolmácsoklevéllel sem rendelkezik, és nyolc olyan, aki konszekutív képzettség birtokában végez szinkrontolmácsolást. Ez az eredmény igen öröndetes, de nem feltétlenül vág egybe a szerzők tolmácspiaci tapasztalataival.

Érdekes megnézni, hogyan oszlik meg az a tizenhat kitöltő, aki a képesítő oklevelét teljes értékű végzettségként szerepeltette a kérdőívben. Közülük tizenegyen mondták, hogy konferenciatolmács oklevelet szereztek a képesítő vizsgán, és csupán öten nyilatkoztak úgy, hogy konszekutív vagy összekötő tolmácsolásra feljogosító papírt szereztek így. Ez annál is különösebb, mivel az ország legnagyobb olyan intézményében, ahol ilyen képesítő vizsgáztatás folyik, vagyis az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén, elenyésző a szinkrontolmácsolási képesítő vizsgára jelentkezők száma. Ugyanakkor feltételezhetően ezek a tolmácsok egy másik vizsgára, esetleg az Európai Unió intézményeinek akkreditációs tesztjére gondoltak képesítő vizsgaként. Az eredmények arra is utalhatnak, hogy azok, akik az összekötő vagy konszekutív tolmácsolásból szereztek papírt, túlnyomórészt valóban meg is maradtak ezeknél a feladatköröknél, és elsősorban csak azok vállalnak szinkrontolmácsolást, akik oklevéllel tudják igazolni, képesek erre.

3.3. „Kabinmunka – felkészülési fázis”

A harmadik kérdésünk egész pontosan így szólt: „Kabinmunka – Az alábbiakban a kabinban, illetve a szimultántolmácsolásra felkészülés során megvalósított együttműködésre kérdezzük rá. Felkészülési fázis – alkalmazza-e Ön rutinszerűen az alábbiak bármelyikét:” Itt egy tárgyyszerű, kiegészíthető felsorolás következett, amelyet az 1. táblázatból ismerhetnek meg.

Az „egyéb” válaszok között a következőket említették: az Európai Unió intézményeiben ezek nagyrésze nem releváns (2), ha több kabin van, nyelvi kiosztás megkísérlése (1), CAI – computer assisted interpreting (1), általában fix párom van, így ez könnyen megoldható (1).

1. táblázat
Együttműködés a megbízás előkészítésében

tolmácsolás ütemezésében való megállapodás (20 perces, előadók szerinti váltás stb.)	87,34%	69
beszéd, rendelkezésre álló szövegek felosztása	68,35%	54
partner megkeresése a tolmácsolási megbízás átbeszélésére, feladatok elosztására	63,29%	50
helyszínre érkezés közös megszervezése	51,90%	41
glosszáríumkészítési feladatok elosztása	44,30%	35
megbízóval való kapcsolattartás kiosztása partnerrel	31,65%	25
nyelvi irányok felosztása	21,52%	17
tárgyi eszközök beszerzésének, helyszínre szállításának, nyomtatásnak felosztása partnerrel	20,25%	16
egyéb: kérjük, fejtse ki!	6,33%	5

A válaszokból kiderül, hogy szinte mindenki egyeztet megbízás előtt a kabintársával: leginkább a váltások beosztása, a tolmácsolandó beszéd beosztása és a glosszáríumkészítési feladatok kiosztása tárgyában. Egy válaszadó a CAI eszközök használatát is egyezteti – sajnos ezt nem fejtette ki részletesebben.

A válaszadók átlagosan 3,9 opciót választottak ki. Egyetlen kitöltő volt, aki ezt a kérdést átugrotta. Ketten csak megjegyzést írtak („Uniós tolmácsoláskor nem releváns” illetve „Fix párral egyszerűen megoldható”). Érdekes adat, hogy az a tizenkilenc kitöltő, aki formális képzésben nem vett részt, csak képesítő vizsgán, átlagosan 3,84 opciót jelölt be, és az egyetlen kitöltő, akinek saját bevallása szerint nincs végzettsége, 4-et. Ebből megállapíthatjuk, hogy a tolmácsolást előkészítő együttműködés intenzitása egyáltalán nem mutat összefüggést az iskolai tolmácsvégzettség meglétével vagy hiányával.

3.4. „Ön szokta-e az alábbi támogatási formák bármelyikét nyújtani partnerének?”

A következő kérdésben azokra a segítségekre kérdeztünk rá, amelyeket a kabintársak tolmácsolás közben szoktak nyújtani egymásnak. A 2. táblázatban összefoglaljuk, mely segélytípusokat nyújtják saját bevallásuk szerint a leginkább a szinkrontolmácsok egymásnak munka közben.

2. táblázat
Segítség nyújtása tolmácsolás közben

váltás jelzése, szemkontaktus	96,25%	77
elhangzott adatok, számok olvasható jegyzetelése	93,75%	75
víz, kávé stb. beszerzése, kiosztása	87,50%	70
beszéd követése, vonatkozó dokumentumok kikeresése és átnyújtása, elhangzó dokumentumrészre, mondatra mutató	86,25%	69
elhangzott kifejezések kikeresése célnyelven	82,50%	66
helyismeret esetén témával, előadókkal kapcsolatos felvilágosítás nyújtása	77,50%	62
kiosztmányok átvétele, rendezése, fénymásolatok készítése	57,50%	46
kapcsolattartás <i>team leaderrel</i> , technikussal	56,25%	45
„ügyelet”: szünet vége előtt tartja a frontot a kabinban	53,75%	43
mikrofon, csatorna ellenőrzése	50,00%	40
konzolhasználatban történő tanácsadás, segítség	42,50%	34
kiosztmányok előkészítése (aláhúzás, bekarikázás, fordítás stb.)	38,75%	31
egyéb: Kérjük, fejtse ki!	5,00%	4

A felajánlott lehetőségeken kívül még négy javaslat született: „Ha nem én vagyok soron, akkor is igyekszem figyelni”, „CAI”, „Ha én érkezem először a helyszínre: wi-fi kód megszerzése”, „Saját glosszárium megosztása” – bár ez utóbbi inkább az előkészítés része.

A táblázatból kiderül, hogy milyen jelentős az a segítség, amelyet a tolmácsok egymásnak nyújtanak. Egy válaszadó átlagosan 8,3 segítségről állította azt, hogy megteszi a partnerének. Akik képesítő vizsgán szerezték meg a végzettségüket, 7,68 támogatási formát jelöltek be, tehát a kabinmunka tekintetében a képzésben részt vett, valamint a képesítő vizsgát tett tolmácsok között nincs lényeges különbség. Az a válaszadó, akinek semmilyen végzettsége sem volt, négy segítség-típust választott ki, de válaszadók közötti nagy egyéni különbségek miatt ebből az adatból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni.

Ha megnézzük a kitöltők között legnépszerűbb segítség-típusok listáját, megállapíthatjuk, hogy nagyrészt olyan támogatásokról van szó, amelyek ugyan óriási segítséget jelentenek a sikeres tolmácsolásban (váltás jelzése, számok jegyzetelése, mondatokra rámutatás), azonban külön munkaállomások esetén gyakorlatilag megvalósíthatatlanok, vagy csak nehézkesen alkalmazhatók. Mindebből több következtetés is adódik. Egyfelől feltételezhető, hogy a jelenlegi járványhelyzet miatt nagyarányban alkalmazott távtolmácsolási és fizikai elválasztására épülő techni-

kák mellett sérül a tolmácsok kabinmunkája, ami a tolmácsolási teljesítmény romlásához vezethet. Ennek megállapítására további kutatásokra lesz szükség, így különösen azt kell feltárni, milyen új, kompenzációs technikákkal igyekeznek a tolmácsok kiküszöbölni az együttműködéssel kapcsolatos hiányosságokat. Másfelől a távtolmácsolási, valamint a tolmácsok fizikai elválasztására épülő technikák fejlesztőit is arra ösztönözhetik ezek az eredmények, hogy további megoldásokat találjanak a tolmácsok „távoli kabinmunkájának” segítésére, kiegészítésére (Bouhmid 2019).

3.5. „Milyen segítség az, amit igényelne, de a kabintársak nem nyújtják az Ön számára?”

Az ötödik kérdésben arra kérdeztünk rá, melyek azok a segélytípusok, amelyeket igényelnének a szinkrontolmácsok, de nem kapják meg társaiktól. A válaszokat a 3. táblázatban foglaljuk össze.

3. táblázat
Igényelt, meg nem kapott segítség

elhangzott kifejezések kikeresése célnyelven	19,64%	11
beszéd követése, vonatkozó dokumentumok kikeresése és átnyújtása, elhangzó dokumentumrészre, mondatra mutató	19,64%	11
helyismeret esetén témával, előadókkal kapcsolatos felvilágosítás nyújtása	19,64%	11
váltás jelzése, szemkontaktus	17,86%	10
mikrofon, csatorna ellenőrzése	10,71%	6
kiosztmányok átvétele, rendezése, fénymásolatok készítése	8,93%	5
víz, kávé stb. beszerzése, kiosztása	8,93%	5
„ügyelet”: szünet vége előtt tartja a frontot a kabinban	8,93%	5
kiosztmányok előkészítése (aláhúzás, bekarikázás, fordítás stb.)	8,93%	5
kapcsolattartás <i>team leaderrel</i> , technikussal	7,14%	4
konzolhasználatban történő tanácsadás, segítség	1,79%	1
egyéb: Kérjük, fejtse ki!	42,86%	24

Erre a kérdésre a 80 válaszadóból csak 56-an válaszoltak, ami arra utal, hogy a kabinmunka viszonylag olajozottan működik. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy ennél a kérdésnél is azok a támogatási formák szerepelnek az „élbolyban”, amelyekről a kitöltők a leggyakrabban említették, hogy maguk is megadják partnerüknek.

Kiugróan sokan fűztek a kérdéshez saját megjegyzést; ezeket a 4. táblázatban foglaljuk össze. Ebből ismét csak az derül ki, hogy a válaszadók nagyrészt elégedettek a párjuktól kapott segítséggel.

4. táblázat
Igényelt, meg nem kapott segítség (saját megjegyzések)

Nincs ilyen, mindig jó az együttműködés	17,50%	14
Attól függ, ki a párom	8,75%	7
Csak egy kisebbségre igaz, hogy nem segít	1,79%	1
CAI	1,79%	1
A partner nem tud tolmácsolni (megtörtént)	1,79%	1

A kérdést átugrókat is beleszámítva azt látjuk, hogy a kitöltők átlagosan 0,95 választ jelöltek be. Ez az arány a végzettségüket képesítő vizsgával megszerzők között 1,10, a végzettséggel nem rendelkező válaszadóknál 2. Ismét azt látjuk, hogy az arányok nagyon hasonlóak az összes alcsoportban.

3.6. „Akadályozó tényezők a kabinban – tapasztalta-e már az alábbiakat?”

A kabintárs jelenléte nem csak pozitívumokkal jár együtt, néha nagyon is zavaró lehet. Ezekre a zavaró tényezőkre kérdeztünk rá a hatodik kérdésben, a válaszokat pedig az 5. táblázatban foglaljuk össze.

5. táblázat
Akadályozó partner

partnere késik	47,30%	35
partnere „nem engedi dolgozni” - a megállapodott időn túl foglalja a mikrofont	44,59%	33
partnere rendszeresen elhagyja a kabin, sokáig van távol	43,24%	32
partnere hangosan „súg”	41,89%	31
partnere „hangoskodik” a kabinban (papírral, tollal, beszélget stb.) miközben Ön dolgozik	37,84%	28
partnere nem segít a problémát okozó kifejezések, dokumentumok kikeresésében	36,49%	27
partnere kéretlen segítséggel elvonja a figyelmet	33,78%	25

partnere figyelmeztetés nélkül, hirtelen átadja a tolmácsolást	17,57%	13
egyéb: kérjük, fejtse ki!	17,57%	13
partnere állítgatja az Ön konzolját, „belenyúlkal”	6,76%	5

Erre a kérdésre a 80 kitöltőből 74-en válaszoltak. A válaszadók ismét sok megjegyzést fűztek a válaszaikhoz: „Csak egyes kollégáknál fordul elő” (3), „Soha nem tapasztaltam” (3), „Játszik, olvasgat, nem reagál, ha bajban vagyok”, „Eszik, köhög, tüsszög”, „Nem készült fel a filmre, én igen, így nekem kellett tolmácsolni, bár túl voltam egy 30 perces szakaszon”, „Mindig kimegy dohányozni, behozza a füstöt”. Volt, aki megbocsátó volt a társával kapcsolatban „Elnézem, mert én is szoktam”, volt, aki azt nehezményezte, hogy párja nem kapcsolja ki a saját mikrofonját, miközben dolgozik, hogy a válaszadóval egyeztessen, illetve valaki azt írta: „Nem megfelelő (túl meleg, túl szűk) kabin” – ami azonban a kabinmunka külső, a kabintárs által semmilyen módon nem befolyásolható paramétere.

Megdöbbenő, hogy a válaszadók csaknem fele tapasztalta már, hogy partnerre nem érkezett meg időben, és majdnem ugyanannyian, hogy párjuk nem engedi őket mikrofonhoz. Átlagosan a válaszadók 2,6 konkrétumot említettek, a képesítő vizsgát tett válaszadók 2,21-et, a képesítés nélküli válaszadó pedig 1-et.

A kinyert adatok alapján tehát megállapítható, hogy nincs számottevő különbség a képzésben részt vett, és a képesítő vizsgát tett tolmácsok között a kabinmunka hiányosságainak megközelítését illetően. Ez alapján feltételezhető, hogy a kabinmunka „kitanulására”, illetve az ezzel kapcsolatos elvárások kialakítására nagyrészt a gyakorlatban szerzett tolmács tapasztalat van hatással.

3.7. Ha van „bejártott” partnere, miért működik olajozottabban a kabinmunka?

A következő kérdésben arra kérdeztünk rá, hogy a válaszadók szerint miért könnyebb az együttműködés a megszokott partnerekkel. A kérdésre adott válaszokat a 6. táblázatban foglaljuk össze.

6. táblázat

Miért könnyebb az együttműködés megszokott partnerrel

„ráhangolódtunk” egymásra	90,67%	68
gyakran dolgozunk együtt, megbeszéltük, kinek, mire van szüksége	69,33%	52
azonos szakmai standardokat sajátítottunk el a képzés során	42,67%	32
egyéb: kérjük, fejtse ki!	20,00%	15

Ismét meglehetősen sok egyéni megjegyzés született: „Barátok vagyunk, kölcsönös a szimpátia” (5), „Számíthatok a színvonalas munkájára” (4), „Tudjuk, kinek

miben kell segítség” (3), „Számíthatok a segítségére” (2), „Azonos a tolmácsolási stílusunk” (2), „Nincs bevett partnerem” (2), „Van, aki olyan profi, hogy meg sem kell beszélni” (1), „Nem „nyúljuk le” egymás megbízóit” (1).

A 80 kitöltőből 75-en válaszoltak erre a kérdésre. A válaszokból kiderül, hogy fontos a kabintársak között a baráti kapcsolat, illetve a kölcsönös bizalom. A válaszadók az általunk felajánlott lehetőségek közül a harmadik helyre sorolták a közös iskolai hátteret, míg a közös tapasztalatokat és az érzelmi kapcsolatból adódó egymásra hangolódást többen említették. Ebből megállapítható, hogy bár a kabinmunka szakmai alapjainak tolmácsképzésben való elsajátítása fontos eleme az együttműködésnek, a gyakorló tolmácsok tapasztalatai szerint ez csupán kiindulópont: a közös munka, a személyes preferenciák és gyakorlatok megismerése további javulást hozhat a partnerek együttműködésében.

3.8. „Szokott egyedül szinkrontolmácsolást vállalni?”

A nyolcadik kérdésben arra kérdeztünk rá, hogy a válaszadók szoktak-e egyedül szinkrontolmácsolást vállalni. A kérdésre adott válaszokat a 7. táblázatban a válaszadók végzettsége szerinti bontásban mutatjuk be.

7. táblázat
Szinkrontolmácsolás egyedül

	Szokott		Nem szokott	
Van végzettsége	35,00%	21	65,00%	39
Képesítő vizsgája van	47,37%	9	52,37%	10
Nincsen végzettsége	0,00%	0	100%	1
Összesen	37,50%	30	62,50%	50

A válaszadók jelentős része saját bevallása szerint nem szokott egyedül szinkrontolmácsolást vállalni. Nagy különbséget figyelhetünk meg azonban azok között, akik tolmácsképzés keretei között tanulták a tolmácsolást, valamint azok között, akik tapasztalatukat képesítő oklevéllel ismertették el: az előbbieknél kicsit több, mint egyharmada, míg az utóbbiaknak majdnem a fele vállal szinkrontolmácsolást egyedül. Felmerül a kérdés, hogy ennek vajon mi lehet az oka. Az egyik válasz az lehet, hogy a formális képzésben jobban tudatosították a kitöltőkben a kabintárs szerepének fontosságát. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy azok előtt, akik formális képzésben tanulták a szakmát, más munkalehetőségek nyílnak meg: hosszabb konferenciákra mehetnek, vagy felvették őket az uniós intézményekbe, míg a másik csoport tagjai a magyar piacon gyakrabban kapnak rövidebb, fél-másfél órás megbízásokat, vagy rosszabb tárgyalási pozícióból indulva kénytelenek elfogadni a kabintárs nélküli munkaajánlatokat is.

3.9. „Ha szokott egyedül szinkrontolmácsolni, milyen gyakran teszi ezt?”

A kilencedik kérdésben arra kérdeztünk rá, hogy aki szokott partner nélkül szinkrontolmácsolni, milyen gyakran teszi ezt. A válaszokat a 8. táblázatban foglaljuk össze.

8. táblázat
Milyen gyakran szinkrontolmácsol partner nélkül?

Kevesebb, mint évi két alkalommal		Legalább évi két alkalommal	
79,49%	31	20,51%	8

Erre a kérdésre összesen 39-en válaszoltak, a többiek átugrották. Ez a számadat azért meglepő, mert a korábbi kérdésre válaszul kilencel kevesebben, csupán 30-an állították azt, hogy szoktak ilyet tenni. Ez a 9 válaszadó mind azt állította, hogy évente kevesebb, mint két alkalommal vállal ilyen megbízást. Az adatok közötti ellentmondásra több lehetséges magyarázat van.

Egyrészt elképzelhető, hogy valaki nagyon ritkán vállal ilyen megbízást, és ezért nem gondolja úgy, hogy ez már szokása lenne. Másrésztől lehet, hogy egyes kitöltők nem vették észre, hogy a kérdéseket, ha nem relevánsak, át is lehet ugrani (ahogy arra több kitöltő a következő kérdés „Egyebek” lehetőségénél panaszkodott is). Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy többen is voltak, akik a „Szokott egyedül szinkrontolmácsolni?” kérdésre nemmel válaszoltak, itt is bejelöltek valamilyen választ, majd az utolsó kérdésnél felsorolták, mi hiányzik számukra akkor, ha egyedül vállalnak szinkronmegbízást. Ez összefügghet azzal, hogy a partner nélküli szinkrontolmácsolás meglehetősen stigmatizált tevékenység, így az első ilyen irányú kérdésre válaszul még nem szívesen válaszoltak igennel, de a további kérdések hatására felbátorodtak. Végül azt sem lehet kizárni, hogy egyes kitöltők figyelmetlenségéből a „Kevesebb, mint évi két alkalommal”-t a kérdés megszövegezése ellenére úgy értelmezték, hogy lefedi azt is, ha sosem vállalnak ilyet.

Mivel összesen csupán nyolcan válaszolták azt, hogy többször is vállalnak ilyen megbízásokat, nem tartottuk érdemesnek különválasztani az al csoportokat végzettségük szerint, hiszen ilyen kis alcsoport esetén egy-egy válaszadó is torzíthat a mintán.

3.10. „Ha egyedül szinkrontolmácsol, mi hiányzik a közös kabinmunka előnyeiből?”

Az utolsó kérdéssel arra kérdeztünk rá, hogy ha egyedül szinkrontolmácsol a kitöltő, mi hiányzik számára a közös kabinmunka előnyeiből. Érdekes módon erre az előző kérdésnél is többen válaszoltak, összesen 44 kitöltő. Ez megerősítheti a feltételezésünket, hogy a tevékenység stigmatizált volta vezetett a következtlen

kitöltésekhez, de az is előfordulhat, hogy a kitöltők régi tapasztalataikat idézték fel. A válaszokat a 9. táblázatban foglaltuk össze.

9. táblázat
Mi hiányzik, ha nincs partner

elhangzott adatok, számok olvasható jegyzetelése	50,00%	22
beszéd követése, vonatkozó dokumentumok kikeresése és átnyújtása, elhangzó dokumentumrészre, mondatra mutató	29,55%	13
víz, kávé stb. beszerzése, kiosztása	15,91%	7
kapcsolattartás <i>team leaderrel</i> , technikussal	9,09%	4
„ügyelet”: szünet vége előtt tartja a frontot a kabinban	9,09%	4
kiosztmányok előkészítése (aláhúzás, bekarikázás, fordítás stb.)	4,55%	2
mikrofon, csatorna ellenőrzése	4,55%	2
konzolhasználatban történő tanácsadás, segítség	2,27%	1
kiosztmányok átvétele, rendezése, fénymásolatok készítése	2,27%	1
egyéb: kérjük, fejtse ki!	43,18%	19

Erre a kérdésre is nagyon sok spontán megjegyzés született. Összesen tizenkilenc válaszadó írt az egyebekhez valamit, volt, aki több gondolatot is felvetett. Sokan jelezték, hogy csak egy óránál rövidebb megbízást vállalnak el egyedül (6), illetve azt, hogy nem vállalnak ilyet soha, de ilyen válasszal nem engedi őket tovább az applikáció (5). Felmerült, hogy a kabintárs nem verbális jelzésekkel lelki támaszt és visszajelzést ad (2), jelenléte lehetővé teszi, hogy a tolmács pihenjen, kikapcsolódjon (2), illetve kikapcsolja a mikrofonját, ha bármilyen probléma miatt erre kényszerül (3). Volt, aki azt jelezte, hogy partner híján nincs, aki interneten kikeresse a problémás szavakat (1), illetve a szünetekben nincs kivel beszélgetni (1). Egy válaszoló azt írta erre a kérdésre, hogy „nincs”, de ezt a választ nem tudtuk értelmezni.

A korábbi táblázatokkal összevetve elmondhatjuk, hogy a kitöltők által leginkább hiányolt három segítség megegyezik azokkal, amelyekről a leggyakrabban állították, hogy ők maguk is nyújtják társuknak (kivéve az itt nem értelmezhető „szemkontaktus, váltás jelzése” segítséget), illetve amelyből szívesen fogadnának többet is a gyakorlatban. Érdekeség, hogy a kávé vagy víz beszerzése minden esetben igen előkelő helyet foglal el, és megelőzi például a technikussal való kapcsolattartást.

4. Konklúzió

A tolmácskabinban megvalósuló együttműködéssel kapcsolatos kérdőívünket összesen 80 válaszadó töltötte ki. A válaszokból kiderült, hogy a tolmácsok fontosnak tartják a kabintársuktól kapott segítséget, és ha egyedül kényszerülnek szinkrontolmácsolási megbízást vállalni, hiányolják azt. A legnépszerűbb és egyben leggyakoribb támogatási formák a számok, nevek jegyzetelése, a dokumentumok nyomonkövetése, a szemkontaktussal történő jelzés, és a kávé vagy víz beszerzése. Az együttműködésben nagy jelentősége van a tolmácsok közötti bizalomnak, esetleges barátságoknak, és a nem verbális segítségnyújtásnak is. Kutatásunk alapján a tolmácsképzésben részt vett, valamint a képesítő vizsgát tett tolmácsok kabinmunkával kapcsolatos elvárásai és gyakorlatai között nem mutatható ki számottevő különbség, ugyanakkor elmondható, hogy a csupán képesítő vizsgát tett tolmácsok nagyobb arányban vállalnak egyedül is szinkrontolmácsolási megbízást.

Kutatásunk eredményeit új megvilágításba helyezik a Covid-19 világjárvány miatt elterjedő távtolmácsolási gyakorlatok, amelyek a tolmácsokat fizikailag elkülönítik jelenlévő vagy virtuális kabintársaiktól. Ezért mindenképpen további kutatásokra van szükség, hogy megállapítsuk, hogyan hatnak ki ezek az új körülmények a szinkrontolmácsok munkájára, és milyen módon lehetne kiegészíteni vagy segíteni a tolmácsok „távoli kabinmunkáját”.

Irodalom

- AIIC. 2000. *Professional Standards*. www.aiic-mxac.com (letöltve: 2020. 09. 04.)
- Bouhmid, M. 2019. *Impact of working remotely from the booth partner in the videoconference-based interpreting setting: Comparative Study between Voiceboxer and Kudo platforms*. London Metropolitan University TR7P81 MA Research Project.
- Chmiel, A. 2008. Boothmates forever? On teamwork in a simultaneous interpreting booth. *Across Languages and Cultures* Vol 9. No. 2. 261–276.
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins: Amsterdam.
- Moser-Mercer, B., Künzli, A., Korac, M. 1998. Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress. *Interpreting* Vol. 3. No. 1. 47–64.
- Nolan, J. 2005. *Interpretation. Techniques and Exercises*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Rohonyi, B. 2016. Birkózás az írott szöveggel szinkrontolmácsolás közben 2. rész. *Fordítástudomány* 18. évf. 1. szám. 31–49.
- Rohonyi, B. 2018. *A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálata angol–magyar nyelvi irányban*. Doktori disszertáció, ELTE
- Seresi M. 2019. A tolmácsolás szakmai standardjainak kialakulása és érvényesülése a gyakorlatban. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása – nyelvi közvetítés a XXI. században*. OFFI: Budapest. 135–145.
- Zeier, H. 1997. Psychophysiological stress research. *Interpreting* Vol 2. No. 1/2. 231–249.

A jelnyelvi tolmácsolás kutatásának helye a fordítástudományban

Ungár Nóra

E-mail: ungarnora@gmail.com

Kivonat: A jelnyelvi tolmácsolás és a jelnyelvi tolmácsok ezidáig ritkán kerültek a magyar fordítástudomány és a kutatók látóterébe. A szakirodalmi áttekintés célja, hogy nagy vonalakban felvázolja a jelnyelvi tolmácsolás sajátosságait és áttekintést adjon a jelnyelvi tolmácsolás kutatásának nemzetközi előzményeiről. Az áttekintés bemutatja a jelnyelvi tolmácsolás kutatásának kapcsolatát általában a tolmácsolás kutatás tudományterületével a fordítástudományon belül, kiemelve a jelnyelvi tolmácsolás kutatásában meghatározó művek közül párat, amelyek szemléltetik a tudományos érdeklődést meghatározó kérdéseket, paradigmákat, a kutatások háttéréül szolgáló tudományterületeket és kutatásmódszertani megközelítéseket. A cikk bemutatja a magyarországi jelnyelvi tolmácsolás kutatásának helyzetét, és felvázolja a jelnyelvi tolmácsok oktatásának fejlesztését támogató lehetséges kutatási irányokat.

Kulcsszavak: tolmácsoláskutatás, jelnyelvi tolmácsolás kutatása, jelnyelvi tolmácsok képzése, közösségi tolmácsolás, tolmács szerep

1. Bevezető

Frishberg (1986) jelnyelvi tolmácsolásról szóló kötetében a tolmácsolást úgy definiálta mint „az egyik nyelven kifejezett üzenet azonnali másik nyelvre váltásának folyamata. A szóban forgó nyelvek lehetnek beszélt vagy jelelt nyelvek, a [tolmácsolás] meghatározó jellemzője az élő és azonnali közvetítés” (1986: 18). Janzen (2005) szerint a jelnyelvi tolmácsolás és a beszélt nyelvi tolmácsolás közötti különbségeket akár minimálisnak is tekinthetnénk, hiszen a tolmácsoláselmélet mindkettőre érvényes, azonban a jelnyelvekkel is dolgozó tolmácsok tevékenységét néhány sajátos tényező befolyásolja, melyeket figyelembe kell venni. Az egyik, hogy a jelnyelvet használó siket és nagyothalló közösség tagjai az élet minden te-

rületén érintkeznek a halló közösség tagjaival, így a tolmácsok is szinte minden elképzelhető kommunikációs helyzetben tolmácsolhatnak. A másik, hogy a jelnyelvi tolmácsolás során nemcsak nyelvet, de modalitást is kell váltaniuk a tolmácsoknak: az auditív és vizuális csatornákat váltogatva kell észlelniük és újraalkotniuk az üzeneteket.

A jelnyelvi tolmácsolás professzionalizálódása és kutatása, részben a fenti különbségek, részben más történeti vagy nyelvpolitikai okok miatt a beszélt nyelvi tolmácsoláshoz képest később kezdődött el, és a kezdetekben más utat járt be.

A fentebb bemutatott kettős megközelítést – amely a jelnyelvi tolmácsolást egyszerűen „csak” tolmácsolásnak tekinti, ugyanakkor kiemeli a jelnyelvi tolmácsolás egyedi sajátosságait – tükrözi a tudományterület enciklopédiája, a *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* második kiadása is (Baker és Saldanha 2009), ahol az általános tolmácsolásra vonatkozó szócikkekben (pl. a szinkrontolmácsolás meghatározásakor) a jelnyelv is szerepel a példák között, de emellett külön szócikként (Leeson 2009) is megjelenik, ahol elsősorban a jelnyelvi tolmácsolás egyedi sajátosságait mutatja be a szócikk szerzője. Ez mindenképpen azt jelzi, hogy a jelnyelvi tolmácsolást kutatók megtalálták a tolmácsoláselmélettel, a tolmácsolástudománnyal közös pontokat, és a jelnyelvi tolmácsolás egyre inkább részévé válik a fordítástudományi diskurzusnak.

A jelnyelvi tolmácsolás szakmává válásának kezdetét nemzetközi szinten az amerikai jelnyelvi tolmácsok szakmai szervezete (*Registry of Interpreters for the Deaf, RID*) 1964-es megalakulásához kötik. Ez volt az első szakmai szervezet és egyben névjegyzék is, amely hivatalossá tette a jelnyelvi tolmácsok tevékenységét. Jelnyelvi közvetítésre a szakma elismerését megelőzően is sor került, a siket és nagyothalló jelnyelvhasználók esetében elsősorban a jelnyelvet ismerő halló családtagok, barátok vagy a siketiskolai tanárok tolmácsoltak önkéntesen (Henger és Kovács 2005; Napier 2011; Ball 2017; Ingram 2017). A jelnyelvi tolmácsok szakmai névjegyzékének létrejötte már rövidtávon is szükségessé tette a szakmai és felhasználói elvárások összegyűjtését és a szakmai képzés szervezését. Ennek megfelelően a kezdetekben a jelnyelvi tolmácsolással foglalkozó kutatások részben ezt a két gyakorlati területet szolgálták, a tolmácsolási sztenderdek és az etikai kódexek kialakítását, valamint a jelnyelvi tolmácsok képzését.

Jelen tanulmány a jelnyelvi tolmácsolás kutatásának eddigi előzményeit mutatja be. A bevezetőt követő 2. rész a jelnyelvi tolmácsok munkanyelveit ismerteti, szükséges magyarázatként a jelnyelvi tolmácsolás sajátosságainak megértéséhez. A 3. rész a külföldi kutatásokat írja le történeti perspektívában, áttekintve a tudomány fejlődésének mérföldköveit és feltérképezve a kutatási területeket néhány jelentős mű említésével. Az utolsó, 4. rész a jelnyelvi kutatások magyarországi helyzetébe ad betekintést. A tanulmányt lezáró összefoglaló pedig a lehetséges kutatási irányokat határozza meg.

2. A jelnyelvi tolmácsok munkanyelveiről, a jelnyelvekről

A jelnyelvi tolmácsolás jellemzően a beszélt és a jelelt nyelvek közötti tolmácsolást jelenti, de vonatkozhat egy beszélt nyelv és annak vizualizált változata közötti tolmácsolásra, azaz *transzliterációra* is. A tolmácsolástól eltérően a transzliteráció (a jelnyelvek esetében) a beszélt nyelvi információ közvetítését jelenti egy mesterségesen kialakított jelelési rendszer – a jellel kísért magyar, jelesített magyar vagy ujjábécé – segítségével, amely követi a beszélt nyelv szerkezetét és morfológiáját (Leeson 2009; Cokely 2005a).

A jelnyelvi tolmácsok „munkanyelvei” tehát lehetnek különböző természetes beszélt és jelnyelvek, illetve ugyanezen nyelvek eltérő kódolása más csatornákon (pl. hangzó szöveg írott formában megjelenítése, hangzó szöveg néma ismétlése jól szájról olvasható artikulációval), vagy mesterségesen kialakított nyelvváltozatok, kódrendszerek (pl. jelelt nyelvek, Braille-írás manuális megjelenítése, taktilis jelnyelv, könnyen érthető fogalmazású szöveg stb.) (Henger és Kovács 2005).

A jelnyelvek önálló szókinccsel és nyelvtannal rendelkező, természetes nyelvek, melyek a vizuális-manuális csatornát használják a jelentések közvetítésére. A jelentést a kézjelek és a nem-manuális elemek (mimika, testtartás, gesztusok) együttesen fejezik ki (Sandler és Lillo-Martin 2006).

A jelnyelvek esetében a többszámot az indokolja, hogy az egyes országok siket és nagyothalló közösségei eltérő jelnyelveket használnak, melyek nem kölcsönösen érthetőek a használók számára, annak ellenére, hogy a jelnyelvek között sok a hasonlóság. Így például Magyarországon a magyar jelnyelv (MJNY), Brazíliában a *Língua Brasileira de Sinais (Libras)*, Németországban a *Deutsche Gebärdensprache (DGS)* a jelnyelvhasználó közösség nyelve. A jelnyelvek kapcsolódnak a helyi beszélt nyelvekhez, pl. Belgiumban létezik külön francia belga jelnyelv (*Langue des signes de Belgique francophone, LSFB*) és flamand jelnyelv (*Vlaamse Gebarentaal, VGT*). Ugyanakkor az angol esetében, amely több országnak is az elsődleges nyelve, az egyes siket közösségek önálló jelnyelveket használnak, például az Egyesült Államokban az amerikai jelnyelvet (ASL), az Egyesült Királyságban a brit jelnyelvet (BSL) és Ausztráliában az ausztrál jelnyelvet (Auslan), melyek jelentősen eltérnek egymástól. A nemzeti jelnyelveken belül előfordulnak még helyi, korcsoportok vagy nemek szerinti dialektusok is. Magyarországon például hét regionális jelnyelvi dialektus érvényesül, melyek kialakulása a hét siketek és nagyothallók oktatásával foglalkozó iskolához kötődik (Vándorffyné 2009). Írországon, ahol csak két iskola volt, egy a fiúk és egy a lányok számára, a férfiak és a nők használnak eltérő dialektusokat (Leeson és Saeed 2012).

A jelnyelvi tolmácsolás történhet beszélt nyelv–jelnyelv párok között oda-vissza irányban, például az adott nemzeti beszélt nyelvről nemzeti jelnyelvre (magyar–MJNY); vagy egy „harmadik” idegen nyelv és jelnyelv kombinációjában (angol–MJNY, ASL–magyar); vagy akár két jelnyelv között is (MJNY–ASL). Nemzetközi eseményeken (és az utóbbi időben a nemzetközi siket közösségnek szánt médiában) elterjedt a nemzetközi jelkód (*International Sign, IS*) használata.

Az IS nem tekinthető önálló jelnyelvnek, inkább egy, a jelnyelvek közös nyelvtani sajátosságaira épülő és a jelnyelvek (elsősorban az ASL) ikonikus, a jelnyelvhasználók számára könnyen értelmezhető jeleit felhasználó köztes kód. A jelnyelvek közötti tolmácsolás a siket tolmácsok szakterülete, akik a nemzetközi jel és más jelnyelvek között tolmácsolnak. A nemzetközi kódot használják olyan esetekben is, amikor egy siket személy olyan jelnyelven beszél és írott nyelven kommunikál csak, amelyen nem tudnak sem beszélni, sem jelnyelvi tolmácsot biztosítani az adott helyzetben (pl. menekültekkel kapcsolatos eljárások során).

A siket tolmácsok (és ritkábban a jelnyelvi tolmácsok is) közvetítenek még „nem nyelvekre” is azokban a tolmácsolási helyzetekben, amikor az egyik (jellemzően siket) fél nem beszél semmilyen nyelven (csak gesztusokkal kommunikál), vagy nincs megfelelő nyelvi kompetenciája egy tényleges jelnyelven. Ilyen esetekben a jelnyelv mellett a vizuális kommunikáció más eszközeivel: pantomim, testbeszéd, gesztusok, képek, rajz stb. is próbálnak közvetíteni (Henger és Kovács 2005).

A bevezetőben említett transliteráció esetén a jelnyelvi tolmács a beszélt nyelvet jeleníti meg vizuálisan egy köztes nyelvváltozat vagy kódrendszer segítségével. Ez lehet a jellel kísért magyar, a jelesített magyar, az artikuláció vagy az ujjábécé. A jellel kísért magyar nyelv vagy jelesített magyar egy a jelnyelv jelkincsét felhasználó, a magyar nyelv oktatásához kidolgozott jelrendszer, amely szintaktikailag követi a beszélt nyelvi közlések szerkezetét, és a jelnyelv manuális jeleit kiegészíti olyan mesterséges jelekkel, amelyek a magyar nyelv – a jelnyelvben nem létező, vagy más módon kifejezett – nyelvtani elemeit szimbolizálják, pl. a tárgyrag -t jelét vagy a névelőket.

A jelnyelvet használó siketek és nagyothallók kétnyelvűek, mivel ismerik és használják a magyar (hangzó) és a magyar jelnyelvet is, sőt esetükben bimodális kétnyelvűségről beszélhetünk, mivel a két nyelv eltérő csatornát (auditív–verbális és vizuális–manuális) használ. A jelnyelv és a (jelesített) magyar nyelv a nyelvhasználatban szimultán is megjelenhet kódkeverés révén, és a két nyelv együttes használata kontakt kódok, pidzsin nyelvváltozatok elterjedt használatát is eredményezi. A kódkeverés mértéke az egyéni beszélők stílusa, nyelvi kompetenciája szerint széles spektrumon változhat (Emmorey 2007; Bartha et al. 2016; Romanek 2017).

3. A jelnyelvi tolmácsolás kutatása

Az amerikai jelnyelvi tolmácsok szakmai szervezetének (RID) megalakulása előtt közel egy évtizeddel jelentek meg az első jelnyelvvél foglalkozó nyelvészeti munkák, Trevoort (1953) szakdolgozata a holland jelnyelvről és Stokoe (1960) nyelvészeti leírása az amerikai jelnyelvről. Az utóbbi nemzetközi szinten is nagy hatást gyakorolt, és a jelnyelvi kutatások, a jelnyelv elismertetésére irányuló törekvések kiindulópontjává vált.

A jelnyelv mint önálló nyelv tudományos elismerése is szerepet játszott abban, hogy az Egyesült Államokban több olyan szövetségi törvény is született,

amely előírta a jelnyelvi tolmácsok alkalmazását. Elsőnek például 1954 és 74 között a *Vocational Rehabilitation Act* többszöri kiegészítése tette szükségessé a foglalkozási rehabilitációs szolgáltatások, majd a felsőfokú oktatási intézmények számára, hogy a szolgáltatásokat igénybe vevő siket és nagyothalló személyek számára jelnyelvi tolmácsolást biztosítsanak (Ball 2017). A jelnyelvi tolmácsok munkáját így a kezdetekben elsősorban a fogyatékos személyek jogainak biztosítását, a siket és nagyothalló személyek számára biztosítandó kommunikációs akadálymentesítést előíró jogszabályok, szociálpolitikai intézkedések határozták meg.

A siketek közösségei az esélyegyenlőség megteremtése mellett a siket gyermekek oktatásának megreformálása, a jelnyelvi, kétnyelvű oktatás bevezetése miatt is küzdöttek a jelnyelv elismertetéséért. Ez a folyamat – a kommunikációs akadálymentesség és az esélyegyenlőség törvényi feltételeinek megteremtése, a jelnyelv elismertetése, és a siketek oktatásának átalakítása – ha nem is egy időben, de a világ számos országában már szintén lezajlott, vagy folyamatban van. Ezek a körülmények szolgálnak magyarázatként arra, hogy a jelnyelvi tolmácsolást miért tekintették világszerte évtizedeken át elsősorban a fogyatékoságügy területén működő, szociális segítő szakmának, nem pedig nyelvi közvetítő szolgáltatásnak a beszélt nyelvi tolmácsoláshoz hasonlóan.

Amerikában az 1970-es évek közepén a tolmácsok szakmai közössége kezdeményezte azt a paradigmaváltást, amely szerint „a tolmácsok már nem mint segítők tevékenykednek, hanem a siketségből adódó fogyatékoság helyett *a közös nyelv hiányára* összpontosítva – amely hiány a halló és a siket személyek számára egyaránt hátrányt jelent –, a kommunikációt lehetővé tévő közvetítőkként” (Ingram 2017: 128, saját fordítás). A jelnyelvi tolmácsolás kutatása csaknem egy évtizeddel a jelnyelvi kutatások után vette kezdetét, közel húsz évvel lemaradva a beszélt nyelvi tolmácsolással kapcsolatos kutatások mögött.

Metzger (2006) 97, az 1974-es kezdetektől 2005-ig elkészült jelnyelvi tolmácsolásról szóló tanulmányt elemezte, és az empirikus kutatások elméleti és módszertani irányait évtizedenként csoportosítva foglalta össze. Roy és Napier (2015) a jelnyelvi tolmácsolás tudományos megközelítéséről szóló szöveggyűjteménye szintén időrendben mutatja be az 1960-tól 1999-ig megjelent meghatározó munkákat, időszakonként bemutatva az érvényesülő paradigmákat. A továbbiakban az egyes időszakokat és kutatásokat a fenti cikk és szöveggyűjtemény alapján mutatom be.

3.1. A jelnyelvi tolmácsolás kutatásának kezdetei (1960–1970)

Az első évtizedben a jelnyelvi kutatások hatására megjelent jelnyelvi tolmácsolásról szóló tanulmányok és tankönyvek szinte kizárólag angol nyelven, az Egyesült Államokban jelentek meg. A RID 1965-ben adta ki *Interpreting for Deaf People* (Quigley 1965) címmel az első kézikönyvét, amely főként a jelnyelvi tolmácsolás szakmai aspektusaival foglalkozott: a tolmácsolással kapcsolatos általános kérdésekkel, terminológiával, etikával, tolmácsolási helyzetek bemutatásával, a tolmácsképzés tantervével, elsősorban a képzők és a tanulók számára szolgálva hasznos

információkkal. A 70-es évek elején megjelent cikkek gyakori témája volt a jelnyelvi tolmácsok képességeinek és alkalmasságának vizsgálata. Brasel, Montanelli és Quigley (1974) egy négyéves kutatási program során vizsgálta, hogy milyen kognitív, nyelvi és tolmácsolási képességek, attitűd és tapasztalatok különböztetik meg a kompetens tolmácsokat a középhesztű tolmácsoktól. Schein (1974) kutatása a jelnyelvi tolmácsok személyisége és tolmácsolási készségei közötti összefüggéseket vizsgálta a tolmácsolások értékelésével és pszichológiai módszerekkel. Kísérlete alapján a sikeres tolmácsok személyiségére jellemző (1) a vágy, hogy a figyelem középpontjában legyenek és a függetlenségre törekvés, (2) általában nem szoronganak, és nem akarnak másokból együttérzést kiváltani, (3) nem merevek és nem félnek hibázni.

A kutatásokat a jelnyelvi tolmácsképzések, tolmácsvizsgák fejlesztésén túl a jelnyelvi tolmácsok névjegyzéke is motiválta, mivel a RID-nek ki kellett dolgoznia a névjegyzékbe kerülés, a jelnyelvi tolmácsok szakmai értékelésének feltételeit (Roy és Napier 2015).

Az 1970-es évek kutatásainak többsége a közösségi tolmácsolást vizsgálta, funkcionális megközelítésből, kvantitatív, kísérleteket és kérdőíves kutatást használó módszerekkel. Több kutatás foglalkozott a célnyelv hatékonysága és a befogadó közönség nyelvi igényeinek kontextus szerinti vizsgálatával, a tolmácsolás kognitív folyamataival (Metzger 2006). Babbini (1976) a fáradtság és a tolmácsok hatékonysága közti összefüggést vizsgálta, és megállapította, hogy a tolmácsok 20–30 perces időtartamokban dolgoznak a leghatékonyabban. Ez a kutatási eredmény máig hatással van a tolmácsok munkájának szervezésére.

Ingram 1974-es cikke (*A Communication Model of the Interpreting Process*) volt valószínűleg az első elméleti elemzés a jelnyelvi tolmácsolás folyamatának változóiról. Ingram Shannon és Weaver (1949) kommunikációs modelljét vette alapul, és cikkével arra szeretne felhívni a figyelmet, hogy a tolmácsolás folyamatként, tudományos modellek alapján kutatható, szemben az addig általános, elsősorban a jelnyelvi tolmácsok képességeire, alkalmasságára koncentráló kutatásokkal szemben (Roy és Napier 2015).

Miután az 1970-es években érvénybe léptek az Egyesült Államokban az oktatás és foglalkoztatás területén jelnyelvi tolmácsolást biztosító jogszabályok, a foglalkozási rehabilitációs programokban, a szakképzésben és a felsőoktatásban is jelentősen megnőtt a siket tanulók száma és a jelnyelvi tolmácsolás iránti igény. Az Egyesült Államok kormánya ezért külön támogatást nyújtott, hogy tíz, egymással konzorciumba lépő főiskolán indítsanak egyszerre jelnyelvi tolmácsképzési programot. A képzők között folyamatos volt a tapasztalatcsere, és az évtized végén a Gallaudet University konferenciát szervezett a képzésekben részt vevő szakemberek számára, ahol a résztvevők összegyűjtötték a jelnyelvi tolmácsolással kapcsolatos lehetséges kutatási témákat, mint például a bemeneti követelmények, az oktatási módszerek, környezeti tényezők, oktatási tolmácsolás stb. (Yoken 1979).

Szintén 1979-ben egy szakmai találkozón megalakult a *Conference of Interpreter Trainers* (CIT, <https://www.cit-asl.org/new/>) szervezete, azzal a céllal, hogy

bemutassa a jelnyelvi tolmácsok képzésével, az oktatási stratégiákkal kapcsolatos kutatásokat. Ugyanebben az évben meg is tartották első konferenciájukat.

1977-ben David Gerver, aki megalkotta a szinkrontolmácsolás első feldolgozási modelljét (1971), interdiszciplináris szimpóziumot szervezett Velencében a szinkrontolmácsolás kutatásáról, melyre számos tudományterület kutatóit meghívta (Gerver és Sinaiko 1978). A konferencián hét jelnyelvi tolmácsolással kapcsolatos kutatást is bemutatnak, kapcsolatot teremtve a beszélt és a jelnyelvi tolmácsolás kutatói között. Ingram (1978) a konferencia kötetében megjelent írásában a jelnyelvi tolmácsolás és a beszélt nyelvi tolmácsolás hasonlóságára és a közös kutatások hasznára hívta fel a figyelmet, valamint a szociolingvisztikai megközelítés mellett a szemiotikai megközelítés alkalmazását javasolta.

Hurwitz (1980) egy további konferencián bemutatott kutatása a jelnyelvi tolmácsok teljesítményét vizsgálta a tolmácsolás irányától függően. Megállapítása szerint a gyakorlott és a kevésbé gyakorlott tolmácsok számára is nehézséget jelent az amerikai jelnyelvi beszéd megértése és angol nyelvre tolmácsolása az angol nyelvről amerikai jelnyelvre tolmácsoláshoz képest, bár a teljesítményük a megszerzett tapasztalat arányával egyenesen javul. Ez a Hurwitz által felvetett probléma, a „visszafordítás” nehézsége, később is foglalkoztatja még a kutatókat és a jelnyelvi tolmácsok képzőit.

3.2. Gyakorló tolmácsok mint kutatók (1980-as évek)

A 80-as években, a jelnyelvek elismertsége és a jelnyelvi kutatások eredményei hatottak a jelnyelvi tolmácsolást kutatókra. A pszichológiai és pszicholingvisztikai kísérleteket és a kognitív feldolgozási modelleken alapuló megközelítést felváltották a leíró, szociolingvisztikai szempontú kutatások. A korábbi témák (a jelnyelvi tolmács hatékonysága és személyiségjegyei, a forrás- és célnyelvi szövegek összehasonlítása, a nyelvérintkezés és az oktatási tolmácsolás) mellett a tolmácsolási folyamat elemeinek megértése és a konferenciatolmácsolás is figyelmet kapott. A kutatások módszertana is változatosabb: megjelentek a kvalitatív és a kevert módszerű, kérdőívekkel és megfigyeléssel adatokat gyűjtő kutatások, és egyre nagyobb az érdeklődés a beszélt nyelvi tolmácsolás kutatóinak munkája és az együttműködési lehetőségek iránt.

Ebben az évtizedben a jelnyelvi tolmácsok képzése Amerikában egyre több helyen vált egyetemi alapfokú képzéssé, és az Egyesült Államokon kívül Németországban, Hamburgban és az Egyesült Királyságban, Bristolban is alakultak a jelnyelvel, a jelnyelvi tolmácsolással foglalkozó tanszékek, kutatóközpontok.

Sok gyakorló, a jelnyelvi tolmácsok képzésében is aktív jelnyelvi tolmács keresett magának olyan doktori programot, ahol a jelnyelvi tolmácsolás kutatásával foglalkozhat, így a szociolingvisztika, az alkalmazott nyelvészet, a szociológia vagy a kulturális antropológia módszerei és paradigmái is megjelentek a kutatásokban. Ezeket a kutatókat elsősorban a jelnyelvi tolmácsolás jobb megértése motiválta, hogy ennek révén is hatékonyabb képzők lehessenek.

Llewellyn-Jones (1981) pszicholingvisztikai kutatásának eredménye egy, a tolmácsok munkamemóriáját és a szinkrontolmácsolást leíró modell. Cokely (1982) szintén a tolmácsolás pszicholingvisztikai modelljéből kiindulva vizsgálta a jelnyelvi tolmácsolás során előforduló hibákat.

Winston (1989) nyelvészeti szempontú elemzése a jelnyelvi tolmácsok transzliteráció során produkált célnyelvi szövegeit hasonlította össze a forrásnyelvi ASL szövegekkel, négy tolmácsolási stratégiát vizsgálva. Ez az elemzés igazolta elsőként nyelvészeti módszerekkel a kontakthatások érvényesülését a célnyelvi szövegekben. Davis (1989, 1990) szociolingvisztikai szempontú kutatásai a jelnyelvi tolmácsolás kapcsán a nyelvi kontakt jelenséget vizsgálták: a nyelvi interferenciát és transzferenciát a kódváltás, a kódkeverés és a lexikai kölcsönzés elemzésével. A kutatás megállapította, hogy a nyelvi interferencia sokkal ritkábban fordul elő, mint a nyelvi transzferencia. Roy (1989, 1993) egy egyetemi tanár és diákja között zajló, tolmácsolt találkozó beszélőváltásait (*turn-taking*) elemezte, és megállapította, hogy a tolmács nem csak semleges csatornája a kommunikációnak. Aktív résztvevővé kell válnia ahhoz, hogy az tolmácsolási helyzet gördülékeny legyen, és menedzselnie kell a beszélőváltásokat. Roy tanulmánya hívta fel a figyelmet először arra, hogy a közösségi tolmács szerepét másként is lehet értelmezni. Ez volt egyben a jelnyelvi közösségi tolmácsolás kutatásában először diskurzusalapú szemléletet alkalmazó kutatás is, amely természetes, személyes tolmácsolási helyzetekben figyelte meg a jelnyelvi tolmácsokat (Metzger 2006).

3.3. Gyakorlatorientált kutatások (1990-2000)

A huszadik század utolsó évtizedében a publikált kutatások között megjelenik három, nem az Egyesült Államokhoz és az Egyesült Királysághoz köthető tanulmány is. Grbić (1994, 1997) szakdolgozata és cikke az ausztriai jelnyelvi tolmácsok helyzetéről, valamint Kyle és Allsop (1997) kilenc országot vizsgáló, az Európai Unió felkérésére végzett felmérése a jelnyelvi tolmácsok intézményi szintű alkalmazásáról. A megelőző időszak kutatási témái mellett a kutatók foglalkoztak még az egészségügyi és igazságügyi tolmácsolási területekkel, a jelnyelvi tolmácsok munkakörülményeivel és a fizikai foglalkozási ártalmakkal.

A tudományos kapcsolatokban az évtized egyik legfontosabb előrelépését a Kanadában 1995-ben megrendezett *The First International Conference on Interpreting in Legal, Health and Social Service Settings (The Critical Link: Interpreters in the Community)* című, közösségi tolmácsolásról szóló konferencia szolgálta (Carr et al. 1997), melyen beszélt és jelnyelvi tolmácsok osztották meg tapasztalataikat és kutatási eredményeiket. Az eseményen a jelnyelvi tolmácsolással foglalkozók végre egyenjogú partnerként vettek részt.

Egyre több tolmácsolással foglalkozó folyóiratban jelentek meg a jelnyelvi tolmácsolásról szóló cikkek. 1996-ban az *Interpreting* első számában már helyet kapott a jelnyelv (Roy 1996) és 1997-ben a *Meta* egy jelnyelvi tolmácsolásról szóló számot állított össze.

Ennek az időszaknak meghatározó munkája volt Cokely 1992-ben megjelent könyve, amely a jelnyelvi tolmácsolás általa kidolgozott szociolingvisztikai modelljét mutatja be. Cokely modellje Gile (1991) erőfeszítés-modelljére is építve a jelnyelvi tolmácsolás során előforduló tolmácsolási hibákat kategorizálja, és ezek kiküszöböléséhez ad stratégiákat. Locker (1990) kutatásában az egyetemi környezetben dolgozó jelnyelvi tolmácsok transzliterációs tolmácsolás során ejtett hibáit és a tolmácsolás hatékonyságát vizsgálta. Az ügyfelek értékelései alapján elemezte, hogy a hibák mennyiben befolyásolták az értést és az ügyfelek általános elégedettségét a transzliterációval. Zimmer (1992) a 2.1. részben Hurovitz kapcsán már bemutatott témát, a jelnyelvről beszélt nyelvre tolmácsolást vizsgálta meg újból, a tolmácsok által használt regiszter, hangszín és az illokúciós erő közvetítése szempontjából.

A siket közösség és a jelnyelvhasználat kapcsán ebben az időszakban jelenik meg a hozzáférés, illetve akadálymentesítés témaköre. Turner (1995) egy kiterjedt kutatás résztvevőjeként vizsgálta a siket emberek hozzáférést az igazságszolgáltatáson belül. Cikkében azt mutatta be, hogy a jelnyelv hogyan érvényesül a bíróságokon, a tárgyalóteremben, és hogyan közvetít a jelnyelvi tolmács. Megfigyeléseinek eredményeként alkotta meg a jelnyelvi tolmács által közvetített interakciókra a *co-construction* kifejezést, amely azóta a tolmács részvételének diskurzus szempontú elemzésében mind a beszélt, mind a jelnyelvi tolmácsolás kutatásában alkalmazott terminussá vált.

A 80-as, 90-es évek folyamán ismét előtérbe kerültek a jelnyelvi tolmács szakmaiságával, szerepével, hatáskörével kapcsolatos kérdések. Az első jelnyelvi kutatás megjelenése óta a jelnyelv elismertetésével és a társadalmi változásokkal párhuzamosan teret nyertek a siketek és nagyothallók esélyegyenlőségi törekvései. A jelnyelvi tolmácsolás fizetett szakmává vált, és a jelnyelvi tolmácsok igyekeztek szerepüket a konferenciatolmácsoktól átvett csatorna (*conduit*) modellhez igazítani. A jelnyelvi tolmácsok azonban a konferenciatolmácsoktól eltérően főleg közösségi tolmácsolási feladatokat látnak el, és nincs lehetőségük arra, hogy a terem hátuljában vagy a fülkében ülve láthatatlanok maradjanak. Az ügyfelek egyénileg és a siket közösség is elvárja, hogy kapcsolatot tartsanak a közösséggel, és vállalják annak értékeit azon túl, hogy nyelviileg megfelelően képzettek, professzionálisak, etikusan járnak el, és szem előtt tartják a siket ügyfelek kommunikációs szükségleteit. A jelnyelvi tolmácsok szerepéről folytatott diskurzusok tették világossá a beszélt nyelvi tolmácsok számára, hogy a jelnyelvi tolmácsok a közösségi tolmácsolás úttörői, hiszen ezek a viták már jóval korábban elkezdődtek, mint hogy a közösségi tolmácsolás mint külön szakmai gyakorlat megjelent a tolmácsolásról szóló szakirodalomban (Pöchhacker 1999).

A közösségi tolmácsok szerepéről szóló eszmecserekből a mai napig négy, Witter-Merithew (1986) által leírt, a tolmács szerepét meghatározó modell jelenik meg a leggyakrabban: a segítő, a csatorna, a kommunikációs facilitátor és a bilingvális-bikulturális közvetítő.

McIntire és Sanderson (1995) a tolmácsszerep változását kontinuumként értékelte a korábban már leírt négy modell sorrendjében, melyet a tolmácsok és a siket

ügyfelek közötti erőviszonyok változásával magyaráztak. McIntire és Sanderson a korábbi négy modell helyett azt javasolta, hogy a tolmácsok váljanak a siket közösség „szövetségeseivé”. A jelnyelvi tolmácsok szerepe még egy évtizeddel később is folyamatosan vitatott kérdés, a legutóbbi Llewellyn-Jones és Lee (2014) által javasolt „*role-space*” modell, egy a helyzetekhez és résztvevőkhöz folyamatosan igazodó fluid szerepként írja le a tolmácsszerepet.

A tolmácsok munkakörülményeivel és a munkaköri ártalmakkal három kutatás is foglalkozott, köztük Feuerstein et al. (1997) kutatásában a tolmácsok váz- és izomrendszeri fizikai terhelését vizsgálta. A kérdőíves kutatás során 1398 tolmácstól gyűjtött adatokat a tolmácsok munkakörülményeiről, munkastílusáról, orvosi ellátásáról, tüneteiről és demográfiai jellemzőiről. A kutatás megállapította, hogy a válaszadók közel háromnegyede tapasztalt már nyaki és kéz- vagy csuklófájdalmat. A *National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH, Nemzeti Munka- és Egészségvédelmi Intézet)* szempontjai alapján az esetek 10–20%-a értékelhető ténylegesen munkával kapcsolatos panasznak. A panaszok kialakulására hatással vannak a munkakörülmények, a tolmácsok egyéni döntési szabadsága, fizikai terhelése és a munkavégzés során tapasztalt stressz.

A tolmácsok terheléséhez és a kétnyelvűség témájához is kapcsolódik még Ressler (1999) kutatása, aki a tolmácssteamek működését és a tolmácsolás folyamatát tanulmányozta olyan esetekben, amikor a team egyik tagja halló a másik pedig siket jelnyelvi tolmács.

3.4. Kutatások a 2000-es évek után

Az évezredfordulót követően a kutatások és publikációk száma jelentősen megnőtt, köszönhetően a világszerte több helyen alapított egyetemi kutatóközpontoknak és tanszékeknek, valamint a nemzetközi együttműködéseknek. A jelnyelvi tolmácsolás európai helyzetéről 2016-ban készült felméréshez (de Wit 2016) 34 európai ország, köztük Grúzia, Oroszország, Örményország, Törökország és Ukrajna is küldött adatokat. A felmérésben szereplő országok mindegyikében van valamilyen szintű jelnyelvi tolmácsképzés, ezek közül 21 egyetemi szintű, BA vagy MA képzés. Az egyetemi tanszékeken a képzés mellett kutatás is folyik, például az Egyesült Királyságban (University of Central Lancashire, University of Wolverhampton, Heriot-Watt University), Finnországban (Diak University of Applied Sciences, Helsinki és Turku), Németországban (University of Hamburg, Humboldt University Berlin), Írországban (Trinity College Dublin) és Hollandiában (University of Applied Sciences – Utrecht). Ezen kívül egyre több fiatal kutató folytat jelnyelvi tolmácsolással kapcsolatos kutatást interdiszciplináris doktori programokban.

A 2000-es években több, a jelnyelvi tolmácsolással és a kutatások bemutatásával foglalkozó szerkesztett kötet (pl. Harrington és Turner 2001; Marschark et al. 2005; Janzen 2005; Roberson és Shaw 2018) és a jelnyelvi tolmácsolással foglalkozó doktori kutatás (pl. Metzger 1999; Roy 2000; Napier 2002; Russel 2002; Nicodemus 2009; Stone 2009) is megjelent.

A jelnyelvi tolmácsolással foglalkozó szövegalapú és kognitív megközelítésű kutatások között fontos megemlíteni Napier (2002) munkáját, amely a kihagyásokat vizsgálta a tolmácsolt célnyelvi beszédben, meghatározva a tolmácsolásokra jellemző stratégiai kihagyásokat. Russel (2002) a konzekutív és szimultán tolmácsolási mód alkalmazását vizsgálta a jogi eljárásokkal kapcsolatos tolmácsolási helyzetekben. Nicodemus (2009) kutatása a jelnyelvi beszéd egységeit és prozodikus jeleit vizsgálta a jelnyelvről beszélt nyelvre tolmácsolás szempontjából. A jelnyelvi tolmácsolási helyzeteket (oktatási, jogi, egészségügyi, közösségi, foglalkoztatási) vizsgáló kutatások területén új téma a video- és távtolmácsolás (Steinberg 2003).

A jelnyelvi tolmácsok szerepével, értékelésével és etikai kérdésekkel foglalkozó kutatások témái között új elem a felhasználók jelnyelvi tolmácsokról és jelnyelvi tolmácsolásról alkotott véleményének és elképzeléseinek vizsgálata (Forestal 2005; Napier és Baker 2004; Kurz és Langer 2004; Holcomb és Smith 2018) és a tolmácsszereppel kapcsolatos új megközelítések (Tate és Turner 2001; Llewellyn-Jones és Lee 2014). Szintén új kutatási témaként jelent meg a jelnyelvi fordítás (vagyis az írott szövegek jelnyelvre fordítása) technikája és célnyelvi szövegalapú elemzése (Stone 2007; Wurm 2010). Végül fontos még megemlíteni a jelnyelvi tolmácsok képzésével kapcsolatos tanulmányokat (pl. Marschark et al. 2005; Crasborn és Bloem 2009; Leeson et al. 2014; van den Bogaerde 2007), melyek reflektálnak a jelnyelvi tolmácsok gyakorlatára és a kutatások eredményeinek felhasználására.

4. A jelnyelvi tolmácsolás kutatásának helyzete Magyarországon

A jelnyelv elismertetése és a jelnyelvi tolmácsolás szakmává válása hasonló utat járt be Magyarországon is, mint az Egyesült Államokban és a világ más pontjain, azonban ez a folyamat sokkal később, a rendszerváltás után kezdődött el.

Magyarországban először a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló, 1998. évi XXVI. törvény rögzítette, hogy biztosítani kell a kommunikációban akadályozott személyek (és családtagjaik) számára „a közérdekű információkhoz és a fogyatékosokat megillető jogokkal, valamint a részükre nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatos információkhoz való hozzáférés lehetőségét” (6. §. (1) és (2) pontjai), valamint „a kommunikációban jelentősen gátolt személy számára a közszolgáltatások igénybevételekor lehetővé kell tenni a kölcsönös tájékozódás felvételeit” (7. §.).

A jelnyelv nyelvként való elismerését és a siket és nagyothalló személyek térítésmentes jelnyelvi tolmácsoláshoz való jogát és annak feltételeit a 2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról deklarálta. Mindkét jogszabálynak meghatározó szerepe volt abban, hogy a jelnyelvi tolmácsolás törvényi keretek között szabályozott és államilag térített szolgáltatási tevékenységgé vált. A felhasználói igények növekedésével a jelnyelvi tolmácsszolgálatok fokozatosan egyre több jelnyelvi tolmácsot foglalkoztatnak.

Jelnyelvi tolmácsolás a fenti két jogszabály életbe lépése előtt is régóta létezett Magyarországon, az első „hivatalos” jelnyelvi tolmácsot az igazságügyi miniszter nevezte ki rendeletben „süketnéma jelbeszéd tolmácsolás szakra” a budapesti megyei bíróság mellé 1951-ben (Henger és Kovács 2005; Szabó 2013). A szakmává válást, a jelnyelvi tolmácsok képzését először a 8/1983. (VI.15.) MM-EüM együttes rendelet megjelenése tette lehetővé, melynek nyomán az 1983/84-es tanévben indítottak először hivatalos képesítést adó, 3 féléves, levelező szakmai tanfolyamot a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán (Henger és Kovács 2005).

1996-tól a jelnyelvi tolmácsok képzése számos átalakításon ment keresztül. 2013-tól 2020-ig a 37/2013. (V. 28.) EMMI-rendelet alapján, az Országos Képzési Jegyzékben szereplő 1000 órás, relé jelnyelvi tolmács és jelnyelvi tolmács képesítést, valamint a ráépülő 200 órás képzéssel szak-jelnyelvitolmács képesítést adó képzéseket szervezhettek a felnőttképző intézmények. Az államilag finanszírozott jelnyelvi tolmácsszolgáltatást a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékében szereplő tolmácsok végezhetnek. A névjegyzéket a 370/2017. (XII.8.) Korm. rendelet alapján a Fővárosi Kormányhivatal vezeti, és körülbelül 150 jelnyelvi tolmács szerepel rajta.

A jelnyelvi tolmácsok képzése 2003-ban vált OKJ-s szakmai képzéssé, és az azóta eltelt időben a jelnyelvi tolmácsolás nem jelent meg semmilyen képzési szinten a felsőfokú oktatásban. A jelnyelvi tolmácsok OKJ-s képzéséhez 2003 és 2012 között több projekt keretében készült egy tankönyvsorozat és további kötetek a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány kiadásában, ezek közül ténylegesen csak hatnak témája a jelnyelvi tolmácsolás. A hat kötetből kettő fordítás: Cokely (1992/2005b) és Mindess (1999/2010) könyveinek magyar nyelvű kiadása.

Magyarul jelnyelvi tolmácsolásról ezidáig négy tankönyv: Henger és Kovács (2005) *A jelnyelvi tolmácsolás alapismeretei* és Henger és Kollár (2005) *A jelnyelvi tolmácsolás etikája*, valamint Nyíró és Szabó (2005) *A jelnyelvi tolmácsolás elmélete és gyakorlata* és Királyhidi Dorottya (2005) *Tolmácsolás siketvak személyeknek* című munkái jelentek meg, Quigley 1965-ös könyvéhez hasonló szerepet töltve be, melyet közel két évtizeden át használtak az amerikai jelnyelvi tolmácsok képzésében.

A tankönyveken kívül kis számban jelentek meg kutatások is a jelnyelvi tolmácsolásról: Bokor Julianna, Szabó Mária Helga és Kozma Krisztina munkái. Bokor Julianna (2012) szakdolgozata, *A magyarországi siket közösség nyelvhasználata: A jelnyelvi tolmácsok helyzete a jelnyelvi törvény és a tolmácsképzés tükrében* és az általa végzett kutatásról szóló publikációja (2013a) a jelnyelvi tolmácsolás jogszabályi körülményeit foglalta össze, és a tolmácsok munkavégzéssel kapcsolatos tapasztalatait és a tolmácsképzés során szerzett felkészültségét értékelte kilenc jelnyelvi tolmáccsal készült mélyinterjú alapján.

A kutatás eredményeiből készült egy további tanulmány (Bokor 2013b), amely a jelnyelvi tolmácsolás nyelvi és nem nyelvi tényezőt írja le. A bemutatott nyelvi tényezők: a nyelvi kódok választása, a cél- és forrásnyelv lexikonjának különbségeiből adódó nehézségek, a terminológia hiányából adódó nehézségekre alkalmazott stratégiák és a korrigálási stratégiák. A tolmácsolás sikerességét befolyásoló

nem nyelvi tényezők között szó esik a felkészülésről, a munkaszervezés nehézségeiről, az önálló tolmácsolásról, a pszichés terhelésről és a tolmácsszereppel kapcsolatos elvárásokból adódó dilemmákról.

Bokor 2014-es rövid tanulmányában azokkal a jelnyelvi tolmácsokkal foglalkozik, akik siket szülők halló gyermekeiként (angolul *Child of Deaf Adults, CODA*) választják ezt a pályát. A szakirodalom megállapításait Bokor a kutatása során két CODA tolmáccsal készített interjú részleteivel támasztja alá. Kiemeli, hogy a kutatásban részt vevő tolmácsok közül az anyanyelvi jelnyelvhasználó CODA tolmácsok számára, ellentétben a jelnyelvet második nyelvként elsajátító jelnyelvi tolmácsokkal, egyáltalán nem okoz problémát az ügyfelek által választott nyelvi kód használata és megértése egyik tolmácsolási irányban sem, akár magyar nyelvről magyar jelnyelvre, akár magyar jelnyelvről magyar nyelvre kell tolmácsolniuk.

Szabó Mária Helga (2013) korábban itt is hivatkozott cikke, a *Született (jel) tolmácsok*, a nyelvi bróker szerepébe kényszerülő, siket családba született, a jelnyelvet anyanyelvükként elsajátító gyermekek élethelyzetét mutatja be Caroline Link *A csenden túl (Jenseits der Stille 1996)* című filmjéből vett példákon keresztül.

Kozma Krisztina (2013) kísérletében egy forrásnyelvi szöveg jelnyelvre tolmácsolt célnyelvi változatának érthetőségét hasonlítja össze időskorú siket jelnyelvhasználók bevonásával. A jelnyelvi tolmács által tolmácsolt célnyelvi szöveget a kutatás során összehasonlította a forrásnyelvi szöveggel és egy siket anyanyelvi beszélő által készített fordítással is. A tolmácsolt szöveg eltéréseit a Cokely (1992) által meghatározott tolmácsolási hibák közül négy: a kihagyás, a hozzáadás, a helyettesítés és az interferencia kategóriái szerint azonosította, majd megvizsgálta, hogy az így azonosított hibák milyen mértékben befolyásolták a megértést. Az elemzés eredményei alapján a szintaktikai jellegű hibák és a lexikai jellegű eltérések problémát okoznak a feldolgozás során. Kozma megállapítása szerint a jelnyelvi tolmácsok jelnyelvi felkészültségét és nyelvi tudatosságát mindenképpen segítené egy, a jelnyelvről készült leíró nyelvtani mű és a jelnyelv nyelvtani elemeinek tudatosítása a jelnyelvi oktatás kezdeteitől.

5. Összefoglalás

Az elsősorban angol nyelvű, jelnyelvi tolmácsolásról szóló kutatások történeti áttekintése alapján látszik, hogy a jelnyelvi tolmácsolás kutatása a kutatási témák változatosságát és az alkalmazott tolmácsoláselméleti paradigmákat és kutatási módszereket tekintve már lépést tartanak a beszélt nyelvi tolmácsolás kutatásával és a fordítástudománnyal.

Ugyanez sajnos a jelnyelvi tolmácsolás kutatásának magyarországi helyzetéről egyáltalán nem mondható el. A kutatások és tudományos munkák hiánya megmutatkozik a jelnyelvi tolmácsok képzésének kidolgozottságán, az oktatásban felhasználható minimális forrásokban, és a tudományos háttér hiányát végül a képzésből felkészületlenül kikerülő jelnyelvi tolmácsok és a felhasználók sínylek meg.

Leeson és munkatársai (2014) a jelnyelvi tolmácsolás kutatásának aktuális kérdéseiről szerkesztett kötetük bevezetőjében a jelnyelvi tolmácsok képzése kapcsán hívták fel a figyelmet a képzés és az elvárások közötti ellentmondásokra. Annak ellenére, hogy a legtöbb országban a jelnyelvi tolmácsok képzésének szintje elmarad a beszélt nyelvi tolmácsokétól, elvárják tőlük, hogy jelnyelvről beszélt nyelvre, sőt akár egy harmadik nyelvről is oda-vissza tolmácsoljanak, sokféle kontextusban, sokféle eltérő igényű ügyfél számára. Legyenek képesek közösségi, közszolgálatokhoz kapcsolódó, konferencia-, oktatási, politikai és művészeti tolmácsolási feladatok ellátására is.

Ugyanakkor a jelnyelvi tolmácsképzéseket jellemzően nem a kutatások eredményei alakítják, holott egyre inkább elvárás, hogy a felsőfokú képzések tartalmát az elméletre alapozott empirikus kutatások eredményeire építsék. Így a kutatás–oktatás–gyakorlat–kutatás folytonosságában az oktatás mindig a szakmai gyakorlat tudományos igényű vizsgálatának eredményei alapján tud minél jobb gyakorlati felkészítést adni a hallgatóknak. A jelnyelvi tolmácsok képzései esetében ez azért sem megoldható, mert egyelőre nagyon kevés a jelnyelvi tolmácsolás empirikus kutatásával foglalkozó szakember.

A szerzők három olyan kutatási irányt határoztak meg, melyek nagyban hozzájárulhatnának a jelnyelvi tolmácsképzések és a szakma fejlődéséhez:

(1) olyan, a tolmácsok számára stratégiákat kínáló kutatási eredmények, melyek közvetlenül beépíthetők az egyetemi szintű képzésekbe (pl. a jelnyelv struktúrájára vagy a stresszkezelésre vonatkozó kutatások),

(2) a jelnyelvi tolmácsok számára segédeszközök (pl. jelnyelvi szókincsgyűjtemény) fejlesztését támogató kutatások,

(3) a jelnyelvi tolmácsok bizonyos kontextusokban jelentkező funkcionális korlátainak (pl. kognitív, tudásbeli, szociális, kulturális stb.) megértését és a tolmácsok feladatairól meglévő tudás gyarapítását segítő kutatások (Leeson et. al. 2014).

A fenti három kutatási irány közül leginkább a harmadik az, amelynek várható eredményei alkalmasak lehetnek arra, hogy a létező képzések tartalmára reflektáljanak, illetve iránymutatással szolgáljanak akár a szakmai továbbképzések, akár egy magasabb szintű tolmácsképzés tartalmának meghatározására. Ugyanakkor a jelnyelvi tolmácsolással kapcsolatos magyar kutatások minimális száma vagy akut hiánya azt is jelenti, hogy bármilyen, akár a korábbi, külföldi kutatások megismétléseként készülő hazai kutatás előrelépést jelenthet.

Irodalom

- Babbini, B. 1976. The effects of fatigue on the competence of interpreters for the deaf. In: Murphy, H. (ed.) *Selected Readings in the Integration of Deaf Students at SCUN*. Northridge, CA: California State University.
- Baker, M., Saldanha, G. (eds) 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203872062>

- Ball, C. 2017. The History of American Sign Language Interpreting. In: Horváth I., Tryuk, M., Pelea, A. (eds) *Interpreting through History. L'interprétation à travers l'histoire*. International Review of Studies in Applied Modern Languages Special Issue. Cluj-Napoca: Department of Applied Modern Languages and the Centre for Language Industries. 115–124.
- Bartha Cs., Holecz M., Romanek P. Z. 2016. Bimodális kétnyelvűség, nyelvi szociokulturális változatosság és hozzáférés: A JelEsély modell eredményei és távlatai. In: Bartha Cs. (szerk.) *A többnyelvűség dimenziói: Terek, kontextusok, kutatási távlatok*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 337–370.
- Brasel, B. B., Motanelli, D., Quigley, S. P. 1974. The component skills of interpreting as viewed by interpreters. *Journal of Rehabilitation of the Deaf* Vol. 7. No. 3. 20–27.
- Bokor J. 2012. *A magyarországi siket közösség nyelvhasználata: A jelnyelvi tolmácsok helyzete a jelnyelvi törvény és a tolmácsképzés tükrében*. Szakdolgozat. ELTE BTK.
- Bokor J. 2013a. A magyarországi jelnyelvi tolmácsok helyzete a jelnyelvi törvény vonatkozásában. In: *Félúton 8. A nyolcadik Félúton konferencia (2012) kiadványa*. Internetes publikáció: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/20740> (utolsó elérés dátuma: 2020.10.28.)
- Bokor J. 2013b. A jelnyelvi tolmácsolás nyelvi és nem nyelvi szempontjai. Egy empirikus kutatás a magyarországi jelnyelvi tolmácsok körében. In: Váradi T. (szerk.) *Alknyelvdok 7. Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 26–35.
- Bokor J. 2014. Siket szülők halló gyermekei mint jelnyelvi tolmácsok. In: Havas F., Horváth K., Kugler N., Vladár Zs. (szerk.) *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest: Tinta Kiadó. 339–345.
- Carr, E. S., Roberts, R. P., Dufour, A., Steyn, D. 1997. *The Critical Link: Interpreters in the Community. Papers from the 1st international conference on interpreting in legal, health and social service settings*, Geneva Park, Canada, 1–4 June 1995. Amsterdam: Benjamins.
- Cokely, D. 1982. The interpreted medical interview: it loses something in the translation. *The Reflector* Vol. 3. 5–10.
- Cokely, D. 1992. *A Sociolinguistic Model*. Sign Language Dissertation Series.
- Cokely, D. 2005a. Shifting Positionality: A Critical Examination on the turning Point in the Relationship on Interpreters and the Deaf Community. In: Marschark, M., Peterson, R., Winston, E. A. (eds) *Sign Language Interpreting and Interpreter Education*. Oxford: Oxford University Press. 3–28. <https://doi.org/10.1093/acprof/9780195176940.003.0001>
- Cokely, D. 2005b. *A tolmácsolás szociolingvisztikai modellje*. Jelnyelvi Tolmácsképzés sorozat. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Crasborn, O., Bloem, T. 2009. Linguistic variation as a challenge for sign language interpreters and sign language interpreter education in the Netherlands. In: Napier, J. (ed.) *International perspectives on sign language interpreter education*. Vol. 4. Washington, DC: Gallaudet University Press. 77–95.
- Davis, J. 1989. Distinguishing language contact phenomena in ASL interpretation. In: Lucas, C. (ed.) *The Sociolinguistics of the Deaf Community*. San Diego, California: Academic Press. 85–102. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-458045-9.50010-0>
- Davis, J. 1990. Linguistic transference and interference: Interpreting between English and ASL. In: Lucas, C. (ed.) *Sign Language Research: Theoretical Issues*. Washington, DC: Gallaudet University. 308–321.

- de Wit, M. 2016. *A Comprehensive Guide to Sign Language Interpreting in Europe, 2016 edition*. Edition: Maya de Wit.
- Emmorey, K. 2007. The psycholinguistics of signed and spoken languages: how biology affects processing. In: Gaskell, G. (ed.) *The Oxford Handbook of Psycholinguistics*. Oxford: Oxford University Press. 703–721.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198568971.013.0043>
- Feuerstein, M., Carosella, A., Brunell, L., Marshall, L., DeCaro, J. 1997. Occupational upper extremity symptoms in sign language interpreters: Prevalence and correlates of pain, function and disability. *Journal of Occupational Rehabilitation* Vol. 7. No. 4. 187–205.
<https://doi.org/10.1023/b:joor.0000010855.47587.0a>
- Forestal, E. 2005. The emerging professionals: deaf interpreters and their views and experiences on training. In: Marschark, M., Peterson R., Winston, E. A. (eds) *Sign Language Interpreting and Interpreter Education*. Oxford: Oxford University Press. 235–258. <https://doi.org/10.1093/acprof/9780195176940.001.0001>
- Frishberg, N. 1986. *Interpreting: An Introduction*. Registry of Interpreters for the Deaf Publications.
- Gerver, D. 1971. *Simultaneous interpretation and human information processing*. Ph.D. diss., Oxford University.
- Gerver, D., Sinaiko, H. W. (eds) 1978. *Language Interpretation and Communication*. Vol. 6. New York: Plenum Publishing Corporation. <https://doi.org/10.1007/978-1-4615-9077-4>
- Gile, D. 1991. The Processing Capacity Issue in Conference Interpretation. *Babel* Vol. 37. No. 1. 15–27. <https://doi.org/10.1075/babel.37.1.04gil>
- Grić, N. 1994. *Das Gebärdensprachdolmetschen als Gegenstand einer angewandten Sprach- und Translationswissenschaft unter besonderer Berücksichtigung der Situation in Österreich*. Phd. dissertation, University of Graz.
- Grić, N. 1997. Von Handlangern und Experten. Die soziale Praxis des Gebärdensprachdolmetschens im Wandel. In: Grić, N., Wolf, M. (eds) *Text – Kultur – Kommunikation: Translation als Forschungsaufgabe. Festschrift aus Anlaß des 50jährigen Bestehens des Instituts für Übersetzer- und Dolmetscherausbildung an der Universität Graz*. Tübingen: Stauffenburg. 293–305.
- Harrington, F., Turner, G. (eds) 2001. *Interpreting Interpreting: Studies and Reflections on Sign Language Interpreting*. Coleford, UK: McLean.
- Henger K., Kollár É. 2005. *A jelnyelvi tolmácsolás etikája*. Jelnyelvi Tolmácsképzés sorozat. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Henger K., Kovács Zs. 2005. *A jelnyelvi tolmácsolás alapismeretei*. Jelnyelvi Tolmácsképzés sorozat. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Holcomb, T. K., Smith, D. H. 2018. *Deaf eyes on interpreting*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Hurwitz, A. 1980. Interpreters' effectiveness in reverse interpreting: Pidgin Sign English and American Sign Language. In: Caccamise, F., Stangarone, J., Mitchell-Caccamise, M., Banner, E. (eds) *A Century of Deaf Awareness in a Decade of Interpreting Awareness: Proceedings of the 6th National Conference of the Registry of Interpreters for the Deaf*. Silver Spring, MD: RID. 157–187.
- Ingram, R. M. 1974. A communication model of the interpreting process. *Journal of Rehabilitation of the Deaf* Vol. 7. No. 3. 3–9.
- Ingram, R. M. 1978. Sign language interpretation and general theories on language, interpretation and communication. In: Gerver, D., Sinaiko, H. W. (eds) *Language In-*

- terpretation and Communication*. Vol. 6. New York: Plenum Publishing Corporation. 109–118. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-9077-4_11
- Ingram, R. M. 2017. The Great Paradigm Shift in Sign Language Interpreting: A memoir. In: Horváth I., Tryuk, M., Pelea, A. (eds) *Interpreting through History. L'interprétation à travers l'histoire*. International Review of Studies in Applied Modern Languages Special Issue. Cluj-Napoca: Department of Applied Modern Languages and the Centre for Language Industries. 125–131.
- Janzen, T. 2005. Introduction. In: Janzen, T. (ed.) *Topics in Signed Language Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 3–24. <https://doi.org/10.1075/btl.63>
- Királyhidi D. 2005. *Tolmácsolás siketvak személyeknek*. Jelnyelvi Tolmácsképzés sorozat. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Kozma K. 2013. Időskori jelfeldolgozás a tolmácsolás hatékonyságának tükrében. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 13. évf. 1–2. szám. 41–58.
- Kurz, K. B., Langer, E. C. 2004. Student perspectives on educational interpreting: twenty deaf and hard of hearing students offer insights and suggestions. In: Winston, E. (ed.) *Educational Interpreting: How It Can Succeed*. Washington, DC: Gallaudet University Press. 9–47.
- Kyle, J., Allsop, L. 1997. *Sign in Europe: A study of Deaf people and sign language in the European Union*. Bristol: Centre for Deaf Studies. University of Bristol.
- Leeson, L. 2009. Signed Language Interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. New York: Routledge. 274–279. <https://doi.org/10.4324/9780203872062>
- Leeson, L., Saeed, J. I. 2012. *Irish Sign Language. A Cognitive Linguistic Account*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Leeson, L., Vermeerbergen, M., Wurm, S. 2014. “Hey Presto!” Preparation, Practice and Performance in the World of Signed Language Interpreting and Translating. In: Leeson, L., Vermeerbergen, M., Wurm, S. (eds) *Signed Language Interpreting. Preparation, Practice and Performance*. Manchester/Kinderhook, NY: St. Jerome Publishing. 1–11. <https://doi.org/10.4324/9781315760209>
- Llewellyn-Jones, P. 1981. Target language styles and source language processing in conference sign language interpreting. Paper presented at the *3rd International Symposium on Sign Language Interpreting*, Bristol, UK.
- Llewellyn-Jones, P., Lee, R. G. 2014. *Redefining the role of the community interpreter: The concept of “role-space”*. Lincoln: SLI Press.
- Locker, R. 1990. Lexical Equivalence in Transliterating for Deaf Students in the University Classroom: Two Perspectives. *Issues in Applied Linguistics* Vol. 1. No. 2. 167–195.
- Marschark, M., Peterson, R., Winston, E. A. (eds) 2005. *Sign Language Interpreting and Interpreter Education*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof/9780195176940.001.0001>
- McIntire, M., Sanderson G. 1995. Bye-Bye! Bi-Bi! Questions of empowerment and role. In: *A Confluence of Diverse Relationships: Proceedings of the 13th National Convention of the Registry of Interpreters for the Deaf, 1993*. Silver Spring, MD: RID. 94–118.
- Metzger, M. 1999. *Sign Language Interpreting: Deconstructing the Myth of Neutrality*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Metzger, M. 2006. Salient Studies of Signed Language Interpreting in the Context of Community Interpreting Scholarship. In: Hertog, E., van den Veer, B. (eds) *Linguis-*

- tica Antverpiensia: Taking stock: Research and methodology in community interpreting* Vol. 5. Antwerpen: Hogeschool Antwerpen, Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken. 263–291.
- Mindess, A. 1999. *Reading between the signs: Intercultural communication for sign language interpreters*. Yarmouth, Me: Intercultural Press.
- Mindess, A. 2010. *Olvassunk a jelek között! Interkulturális kommunikáció jelnyelvi tolmácsok számára*. Budapest: Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány.
- Napier, J. 2002. *Sign language interpreting. Linguistic coping strategies*. Coleford: Douglas McLean.
- Napier, J. 2011. Signed Language Interpreting. In: Malmkjaer, K., Windle, K. (eds) *The Oxford Handbook of Translation Studies*. New York: Oxford University Press. 353–372. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199239306.001.0001>
- Napier, J., Baker, R. 2004. Accessing university education: perceptions, preferences and expectations for interpreting by deaf students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* Vol. 9. 228–238. <https://doi.org/10.1093/deafed/enh024>
- Nicodemus, B. 2009. *Prosodic Markers and Utterance Boundaries in American Sign Language Interpretation*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Nyíró Zs., Szabó M. H. 2005. *A jelnyelvi tolmácsolás elmélete és gyakorlata*. Jelnyelvi Tolmácsképzés sorozat. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Quigley, S. P. (ed.) 1965. *Interpreting for deaf people: A report of a workshop on Interpreting*. Governor Baxter State School for the Deaf, Portland, Maine, July 7-27, 1965. U.S. Dept. of Health, Education, and Welfare, Vocational Rehabilitation Administration: U.S. Govt. Print Off.
- Pöchlacker, F. 1999. Getting organized: the evolution of community interpreting. *Interpreting* Vol. 4. No. 1. 125–140. <https://doi.org/10.1075/intp.4.1.11poc>
- Ressler, C. 1999. Direct interpretation and intermediary interpretation. *Journal of Interpretation* 71–102.
- Roberson, L., Shaw, S. (eds) 2018. *Signed language interpreting in the 21st century: an overview of the profession*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Romanek P. Z. 2017. A prelingvális siketek nyelvelsajátítása – kitekintés. *Anyanyelv-pedagógia*. 10. évf. 2. szám. 5–15. <https://doi.org/10.21030/anyp.2017.2.1>
- Roy, C. 1989. *A sociolinguistic analysis of the interpreter's role in the turn exchanges of an interpreted event*. Ph.D. diss., Georgetown University.
- Roy, C. 1993. The problem with definitions, descriptions and the role metaphors of interpreters. *Journal of Interpretation* Vol. 6. 127–154.
- Roy, C. 1996. An interactional sociolinguistic analysis of turn-taking in an interpreted event. *Interpreting* Vol. 1. No. 1. 39–67. <https://doi.org/10.1075/intp.1.1.04roy>
- Roy, C. 2000. *Interpreting as a discourse process*. New York: Oxford University Press.
- Roy, C. B., Napier, J. 2015. *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.117>
- Russel, D. 2002. *Interpreting in Legal Contexts: Consecutive and Simultaneous Interpretation*. Burnsville, MD: Linstok Press.
- Sandler, W., Lillo-Martin, D. 2006. *Sign Language and Linguistic Universals*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139163910>
- Schein, J. 1974. Personality characteristics associated with interpreter proficiency. *Journal of Rehabilitation of the Deaf* Vol. 7. No. 3. 33–44.

- Shannon, C. E., Weaver, W. 1949. *A Mathematical Model of Communication*. Urbana-Champaign, Illinois: University of Illinois Press.
- Steinberg, J. 2003. *The use of existing video conferencing technology to deliver video remote interpreting services for Deaf vocational rehabilitation clients*. Ph.D. diss., University of Arizona.
- Stokoe, W. C. 1960. *Sign Language Structure: An Outline of the Visual Communication Systems of the American Deaf*. Studies in Linguistics: Occasional Papers, 8. Buffalo, NY: Department of Anthropology and Linguistics, University of Buffalo.
- Stone, C. 2007. Deaf Translators/Interpreters rendering processes – the translation of oral languages. *The Sign Language Translator and Interpreter* Vol. 1. No. 1. St. Jerome Publishing, 53–72.
- Stone, C. 2009. *Towards a Deaf Translation Norm*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
- Szabó M. H. 2013. Született (jel)tolmácsok. Nyelv és tudomány. Internetes publikáció: <https://www.nyest.hu/hirek/szuletett-jel-tolmacsok> (utolsó elérés dátuma: 2019.07.28.)
- Tate, G., Turner, G. 2001. The Code and The Culture: Sign Language Interpreting - In search of the new breed's ethics. In: Harrington, F., Turner, G. (eds) *Interpreting Interpreting: Studies and Reflections on Sign Language Interpreting*. Coleford, UK: McLean.
- Turner, G. H. 1995. The bilingual, bimodal courtroom: A first glance. *Journal of Interpretation* Vol. 7. No. 1. 3–34.
- Trevoort, B. T. 1953. *Structurele Analyse Van Visueel Taalgebruik Binnen Een Groep Dove Kinderen*. Ph.D. Diss. University of Amsterdam.
- van den Bogaerde, B. 2007. Interpreter training from scratch. In: Wadensjö, C., Dimitrova, B. E., Nilsson, A. (eds) *The Critical Link 4: Professionalisation of interpreting in the community. Selected papers from the 4th International Conference on Interpreting in Legal, Health and Social Service Settings*, Stockholm, Sweden, 20–23 May 2004. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 283–295.
- Vándorffyné Lancz E. 2009. *A magyar jelnyelv regionális változatainak kvantitatív összehasonlító vizsgálata*. Budapest: Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány. Magyar Jelnyelvi Programiroda.
- Winston, E. 1989. Transliteration: What's the message? In: Lucas, C. (ed.) *The Sociolinguistics of the Deaf Community*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press. 147–164. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-458045-9.50013-6>
- Witter-Merithew, A. 1986. Claiming our destiny. (In two parts). *RID Views*. October.12. November 3–4.
- Wurm, S. 2010. *Translation across modalities: the practice of translating written text into recorded signed language: an ethnographic case study*. Heriot-Watt University
- Yoken, C. 1979. *Interpreter training: The state of the art*. Washington DC: National Academy of Gallaudet College.
- Zimmer, J. 1992. Appropriateness and naturalness in ASL-English interpreting. In: Plant-Moeller, J. (ed.) *Expanding Horizons: Proceedings of the Twelfth National Conference of Interpreter Trainers*. Silver Spring, MD: RID. 81–92.

Fordító- és tolmácsképzés Németországban¹

Fáy Tamás

E-mail: fay.tamas@uni-eszterhazy.hu

Kivonat: A németországi fordító- és tolmácsképzés egységes kezelését megnehezíti az a tény, hogy a képzések formai-tartalmi kérdései az egyes tartományok hatáskörébe tartoznak, bár a felsőoktatás Bologna-rendszerre való átállása javarészt egységes keretek közé terelte a korábban rendkívül szerteágazó és összetett képzési struktúrát. Ugyanakkor a németországi fordító- és tolmácsképzés jelen pillanatban is komoly változásokon megy keresztül, hogy megfeleljen a folyamatosan változó munkaerőpiaci igényeknek és a technológiai újításoknak, illetve választ adjon a globalizációs folyamatok nyomán kialakult helyzetre. A tanulmányomban egy rövid történeti áttekintés után a különféle képzési lehetőségeket kívánom bemutatni áttekinthető formában: Kitérek az egyetemi szakkínálatra, az ipari és kereskedelmi kamarák által szervezett vizsgákra, az állami vizsgák (még mindig kevésbé egységes) rendszerére, és a nyelvi közvetítők sajátos helyzetére. A dolgozat a fontosabb tanulságok összegzésével zárul.

Kulcsszavak: fordítóképzés, tolmácsképzés, nyelvi közvetítők, hiteles fordítás, fordítóipar, felesketés, állami fordítóvizsgák, állami tolmácsvizsgák, kamarai fordítói és tolmácsvizsgák

1. Bevezetés

„Geprüfter Übersetzer“ („vizsgáztatott fordító”), „öffentlich bestellter Übersetzer“ („nyilvánosan kirendelt fordító”), „vereidigter Dolmetscher“ („felesketett tolmács”), „Diplom-Übersetzer“ („diplomás fordító”) stb. – Németországban, részben a föderatív államszerkezet miatt, számos kifejezést használnak a nyelvi közvetítők megnevezésére, amelyek között nem mindig könnyű különbséget tenni. A jelen tanulmány áttekinthető, de kellően részletes formában kívánja bemutatni a németországi fordító- és tolmácsképzést, kitérve az egyes képesítések és végzettségek közötti különbségekre. Ezenkívül a fordítók és tolmácsok felesketésének rendsze-

rét is bemutatja, mivel sok képzési forma a felesketés vagy a felhatalmazás előfeltételének számít, vagy kifejezetten arra készít fel. A témával kapcsolatban ugyan több (inkább vázaltszerű) írás is napvilágot látott, amelyekre a jelen tanulmány is hivatkozik, azonban eddig még (különösen magyar nyelven) nem jelent meg egy valóban szisztematikus áttekintés. A tanulmány ezt a hiányt kívánja pótolni, a hangzó nyelvek közötti írásbeli és szóbeli közvetítésre helyezve a hangsúlyt, ezért a jelnyelvi tolmácsolás különféle formái, illetve az ezen a néven meghirdetett szakok („deaf studies” stb.) értelemszerűen nem képezik a vizsgálat tárgyát. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a pálya iránt érdeklődők milyen képzési formák és vizsgatípusok közül választhatnak. Reményeim szerint a dolgozat a magyarországi fordító- és tolmácsolást kutató szakembereknek, illetve a képzésben részt vevő oktatóknak és hallgatóknak is értékes támpontokat adhat.

2. Történeti áttekintés: A német fordító- és tolmácsoló intézmények

A német fordító- és tolmácsolás hosszú múltra tekint vissza. Ebben a fejezetben a fejlődés legfontosabb állomásait szeretném bemutatni. Részletesebb történeti áttekintésre azért nem vállalkoztam, mert az túlmutatott volna a tanulmány keretein, viszont a nagyobb mérföldkövek felvázolása hozzájárul a téma alaposabb megértéséhez.

A tolmácsolás, amelyet sokan a „második legősibb mesterségnek” neveznek, filogenetikai és ontogenetikai szempontból is elsődleges a nyelvi közvetítés írott formájával szemben, így nem meglepő, hogy (a fordítással szemben) elsődlegességet élvezett az (egyetemi) oktatásban, és az intézményesített bevezetésére is korábban került sor.

Az egyetemi szintű nyelvi közvetítés első állomását a Keleti Nyelvek Szemináriumának (SOS/Seminar für Orientalische Sprachen) megalapítása jelenti, amely Bismarck kezdeményezésére 1887-ben jött létre a berlini Friedrich-Wilhelms-Egyetemen (mai nevén Humboldt Egyetemen). A Szeminárium elsődleges célja az volt, hogy a leendő tolmácsok számára lehetővé tegye a keleti nyelvek gyakorlati alkalmazását (lásd Skalweit 2017: 79).

Az első, kifejezetten tolmácsolás céljából alapított iskola az 1929-ben² (más források szerint 1930-ban³) a mannheimi kereskedelmi főiskolán létrehozott Fordító- és Tolmácsintézet (IÜD / Institut für Übersetzen und Dolmetschen) volt, amely a főiskola 1993-as megszűnése óta a Heidelbergi Egyetemen működik, és Európa-szerte az egyik legrégebbi fordító- és tolmácsoló intézetnek számít.

Hogy ekkoriban hány képzett tolmács dolgozott a „piacon”, arról nincsenek pontos információk, de az biztos, hogy a nürnbergi per során bevont 300 nyelvi közvetítő közül csak néhányan voltak képzett tolmácsok.⁴ Az 1945-ös évet egyébként a szinkrontolmácsolás születésnapjának szokás tekinteni, részben azért, mert a nürnbergi per tolmácsok hiányában nem vagy teljesen máshogy zajlott volna le. A nyelvi közvetítők jelentőségét jól mutatja a következő, Göringtől (a per egyik fő

vádlottjától) származó idézet: „Nem ügyvédre van szükségem [...] Amire valóban szükségem van, az egy jó tolmács.” (idézi Kalverkämper/Schippel 2008: 37) Az is bizonyos, hogy a nürnbergi per előtt a szinkrontolmácsolás nem volt annyira elterjedt⁵ (a fülbesúgás vagy susotás mint a szinkrontolmácsolás egyik válfaja nyilván hosszabb múltra tekint vissza). Szinkrontolmács-berendezéseket ugyan már 1927-ben is használtak, de ezek az IBM által kifejlesztett és a feltalálói neve alapján Filene-Finlay-rendszernek nevezett berendezések még úgy működtek, hogy a szövegeket előzetesen le kellett fordítani, később pedig a beszédek elhangzásakor a tolmácsok szinkron módon felolvasták a lefordított szövegeket (vö. AIIC 2013). A nürnbergi per több szempontból is úttörő vállalkozásnak számított a tolmácsolás történetében: 1) a tolmácsok nagy száma, 2) a tolmácsolt nyelvek nagy száma (német, angol, francia, orosz), és 3) a munkakörülmények miatt, hiszen a tolmácsok – csakúgy, mint ma – kabinokban ültek, és egy (kifejezetten a per céljából továbbfejlesztett) szinkronberendezést használtak.

Ma már nehéz megmondani, hogy a nürnbergi per milyen hatást gyakorolt a tolmácsképzésre, viszont a második világháború után több, még ma is működő intézet jött létre, és Németországban szintén ekkor alakultak az első szakmai szervezetek, vö. Schlesiger 2017: 34 (pl. 1948-ban megalapították a németországi Fordítók és Tolmácsok Szövetsége, azaz a BDÜ bajorországi tagszervezetének elődjét⁶).

A germersheimi „Állami Tolmácsfőiskola” 1947-ben kezdte meg, majd 1949-től „Nemzetközi és Tolmácsintézet” (Auslands- und Dolmetscherinstitut) néven a mainzi Johannes Gutenberg-Egyetemen folytatta működését⁷, végül 2009-ben „Transzláció-, Nyelv- és Kultúratudományi Egység” (FTSK / Fachbereich Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft) névre keresztelték. Ma a világ egyik legnagyobb és legismertebb fordító- és tolmácsképző intézete, amely 2019-ben ünnepelte fennállásának 70. évfordulóját, az egyetem germersheimi kampuszán található.

Az erlangeni „Idegen Nyelvi és Nemzetközi Tanulmányok Intézete” (IFA / Institut für Fremdsprachen und Auslandskunde) 1948-ban jött létre, amivel szintén az egyik legrégebbi idegen nyelvi iskolának számít Németországban.⁸

A Saarbrückenben található Saar-vidéki Egyetem Tolmácsintézete is 1948-ban nyílt meg, és kezdetben kartól független formában, majd később a Bölcsészettudományi Kar részeként működött.⁹ Az első években franciát és angolt tanítottak, majd a nyelvi kínálat az olasszal, az oroszsal és a spanyollal bővült. Ma a fordító- és tolmácsképzés a Saar-vidéki Egyetem Nyelvtudományi és Nyelvtechnológiai Szakirányán (Fachrichtung Sprachwissenschaft und Sprachtechnologie) folyik.

A Münchener Nyelvi és Tolmácsintézet (SDI / Sprachen & Dolmetscher Institut München) 1951-ben nyitotta meg a kapuit¹⁰ (az alapítást gyakran tévesen az intézet legismertebb igazgatójának, Paul-Otto Schmidtnek, Adolf Hitler hivatalos tolmácsának tulajdonítják¹¹). Az első évben angol, francia és olasz nyelven folyt a képzés, később ez kiegészült az olasszal, oroszsal és kínaival. Érdekességképpen: A rekordévnek számító 1976-os évben több mint 1800 diák járt az intézetbe.

Lipcsében már 1937 és 1945 között is folyt fordító- és tolmácsképzés, majd 1956-ban az akkori Karl-Marx-Egyetemen (mai nevén Lipcsei Egyetemen) megalapították a Tolmácsintézetet (Dolmetscherinstitut).¹² A város fordítástudományi szempontból nemzetközi szinten is hallatott magáról: 1965-ben Lipcse adott otthont a világviszonylatban is első nemzetközi fordítástudományi konferenciának (Salevsky 2009: 111), és az Otto Kade, Gert Jäger és Albrecht Neubert vezetésével létrejött ún. Lipcsei Iskola komoly elméleti munkával járult hozzá a fordítástudomány fejlődéséhez és a transzlatológia (fordítás és tolmácsolás) nemzetközi elfogadottságához. Több átszervezés és átnevezés után az intézet ma a Lipcsei Egyetem Bölcsészettudományi Karán működik „Alkalmazott Nyelvészet és Transzlatológia” (IALT / Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie) néven.

Az ezt követő években folyamatosan bővült a képzési kínálat, az előzőekben felsorolt intézményeken kívül a képzés ma jellemzően a különféle egyetemek vonatkozó alap- és mesterszakjain zajlik.

3. Képzések

Németországban ma a fordítók és tolmácsok számos képzés közül választhatnak, ami részben a hagyományokban gazdag múltnak, és főleg annak köszönhető, hogy az oktatáspolitikai az egyes tartományok hatáskörébe tartozik. Ettől függetlenül fontos hangsúlyozni, hogy a „fordító” és „tolmács” elnevezést Németországban semmilyen törvény nem védi, tehát ma bárki folytathat fordítási és tolmácsolási tevékenységet, ehhez nem kell elvégeznie egy képzést vagy letennie egy vizsgát (az USA-ban is hasonló a helyzet, vö. Vermes 2017: 82). A Bologna-folyamat némi egységességet teremtett ezen a téren, aminek következtében „diplomás fordító” („Diplom-Übersetzer”), „diplomás szakfordító” („Diplom-Fachübersetzer”), „diplomás tolmács” („Diplom-Dolmetscher”), „egyetemen vizsgázott fordító” („akademisch geprüfter Übersetzer”) stb. végzettséget már nem lehet szerezni.

3.1. Egyetemi képzések

Sok más országhoz hasonlóan a fordítók és tolmácsok képzése Németországban is elsősorban alap- és mesterszinten zajlik, a tudományos pályára törekvő hallgatók pedig az egyetem elvégzése után beiratkozhatnak valamelyik fordítástudományi doktori programra. A következő fejezetekben ezeket a képzéseket mutatom be részletesebben, és a sajátos bajorországi helyzetre is kitérek.

3.1.1. Alapképzés

Az alapképzésben (BA) többnyire három nyelv kombinációjából lehet választani: Az „A” nyelv az anyanyelv (ez többnyire a német), a két idegen nyelv pedig a „B” és a „C” nyelv. A „B” az aktív idegen nyelv (amiből és amire fordítanak), a „C” nyelv

pedig a passzív idegen nyelv (amiből fordítanak), sok idegen nyelvet azonban a kereslettől függően hirdetnek meg. Több helyen arra is van lehetőség, hogy ne a német legyen az „A” nyelv, ez azonban mindig az adott intézmény kapacitásától függ.

A többnyire hat szemesztert felölelő alapképzés számos különböző néven fut („fordítástudomány”, „transzlatológia”, „transzlációtudomány”) (lásd Nord 2013: 179 is), és a Bachelor of Arts (BA) diplomával zárul. Az egyes szakok részleteit illetően elég változatos a kép, de a formai követelményeken (érettségi, nyelvtudás igazolása stb.) kívül többnyire nem írnak elő egyéb kötelezettséget, tehát ha ezeket teljesítik a jelentkezők, akkor automatikusan bejutnak a kiválasztott egyetemre. A legtöbb képzést nappali tagozaton („Vollzeitstudium”) hirdetik meg. Néhány intézmény – egyesítve az elméletet és a gyakorlatot – duális képzést kínál, ami egy gyakorlatorientált szakma esetében, mint amilyen a fordítás és a tolmácsolás, elég kézenfekvő megoldás.

Az 1. sz. táblázat az egyes alapszakokról nyújt áttekintést (tartományokra lebontva), amelyek jelenleg (2020 januárjában) kifejezetten a fordítók és tolmácsok képzésére irányulnak. A táblázatban így nem szerepelnek azok a szakok, amelyek ugyan fordítási és tolmácsolási kompetenciákat is közvetítenek, azonban inkább a kommunikatív készségekre helyezik a hangsúlyt (pl. gazdasági kommunikáció, turizmusmenedzsment, kultúratudomány, international business communication, gazdaság és nyelvek, nemzetközi szakkommunikáció stb.).

1. táblázat

Fordítási/tolmácsolási BA-szakok tartományonként

Tartomány	Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
Baden-Württemberg	BA Gazdasági/ műszaki szakfordítás	AKAD (Akademikergemeinschaft für Erwachsenenbildung)	angol, francia, német, spanyol	(Távoktatás)
	BA Fordítás- tudomány	Institut für Übersetzen und Dolmetschen (IÜD), Ruprecht-Karls-Universität	angol, francia, német, olasz, orosz, portugál, spanyol	Heidelberg
	BA Translation Studies for Information Technologies	Institut für Übersetzen und Dolmetschen (IÜD), Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg in Kooperation mit der Hochschule Mannheim	angol, német	Heidelberg, Mannheim

Tartomány	Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
Bajor-ország ¹³	BA Kínai fordítás	Internationale Hochschule SDI München (Hochschule des Sprachen & Dolmetscher Instituts München)	angol, kínai, német	München
Brandenburg	BA Alkalmazott kultúra- és transláció tudomány (német-lengyel)	Institut für Slavistik, Universität Potsdam, Zentrum für Sprachen und Schlüsselkompetenzen, Zessko, Institut für Germanistik, Universität Potsdam, Institut für Germanistik und Angewandte Linguistik, Maria-Curie-Skłodowska-Universität in Lublin	lengyel, német	Potsdam
Alsó-Szászország	BA Nemzetközi kommunikáció és fordítás	Institut für Übersetzungswissenschaft und Fachkommunikation, Universität Hildesheim	angol, francia, német, spanyol	Hildesheim
Rajna-vidék-Pfalz	BA Nyelv, kultúra, transláció	Fachbereich Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Campus Germersheim	angol, arab, francia, holland, kínai, lengyel, német, olasz, orosz, portugál, spanyol, török, újböög	Germersheim
Szászország	BA Transzláció	Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Universität Leipzig	angol, francia, német, orosz, spanyol	Lipcse
	BA Cseh-német interkulturális kommunikáció és transláció	Institut für Slavistik, Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Universität Leipzig und Institut für Translatologie, Karlsuniversität Prag	cseh, német	Lipcse, Prága

Tartomány	Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
Szász-Anhalt	BA Szakfordítás – szoftver és média (duális képzés formájában is)	Fachbereich Informatik und Sprachen (Fachbereich 5), Hochschule Anhalt	német	Köthen
	BA Nemzetközi szakkommunikáció és fordítás	Hochschule Magdeburg-Stendal (FH)	angol, német	Magdeburg

3.1.2. Mesterképzés

A mesterképzés az alapképzésre épülő, általában négyszemeszteres képzési ciklus, amely a Master of Arts (M.A) végzettséggel zárul. Az alapképzési szakokhoz hasonlóan a fordítással és tolmácsolással kapcsolatos mesterszakokat is különféle néven hirdetik meg (lásd a 2. sz. táblázatot). A mesterképzés szintén két (aktív és passzív) idegen nyelven, valamint az anyanyelven zajlik (az utóbbi általában a német vagy egy másik anyanyelv, amit a német B-nyelvvvel vagy C-nyelvvvel kombinációban hirdetnek meg). A mesterképzési szakok általában az őszi szemeszterben indulnak, és a legtöbb esetben a formai feltételeken (érettségi, nyelvtudás igazolása, alkalmassági vizsga) kívül más követelményt nem kell teljesíteni. A tolmácsolási mesterszakhoz néhány egyetem (pl. Lipcse) foniátriai szakvéleményt is előír, amely a beszédhang teljesítőképességéről ad visszajelzést.

2. táblázat

Fordítási/tolmácsolási MA-szakok tartományonként

Tartomány	Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
Baden-Württemberg	MA Konferen- ciatolmácsolás	Institut für Übersetzen und Dolmetschen (IÜD), Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg	angol, francia, japán, német, olasz, orosz, portugál, spanyol	Heidelberg
	MA Fordítás- tudomány	Institut für Übersetzen und Dolmetschen (IÜD), Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg	angol, francia, német, olasz, orosz, portugál, spanyol	Heidelberg

Tartomány	Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
Baden-Württemberg	MA Szakfordítás és kultúra-közvetítés (A fordítástudományi mesterképzés nemzetközi változata)	Institut für Übersetzen und Dolmetschen (IÜD), Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg	angol, német, spanyol	Heidelberg, Salamanca
Bajorország	MA Szak- és médiafordítás	Fakultät für angewandte Natur- und Geisteswissenschaften, Hochschule für angewandte Wissenschaften Würzburg-Schweinfurt	angol, francia, német, spanyol	Würzburg
	MA Konferenciátolmácsolás – német-kínai kettős diploma	Internationale Hochschule SDI München (Hochschule des Sprachen & Dolmetscher Instituts München)	angol, kínai, német	München, Peking
	MA Műfordítás	Institut für Englische Philologie, Ludwig-Maximilians-Universität München	angol, francia, német, olasz, orosz, spanyol	München
	MA Translation Management – duális képzés	Internationale Hochschule SDI München (Hochschule des Sprachen & Dolmetscher Instituts München)	angol, német	München
Alsó-Szászország	MA Média-szöveg és médiafordítás	Institut für Übersetzungswissenschaft und Fachkommunikation, Universität Hildesheim	angol, francia, német, spanyol	Hildesheim
Észak-Rajna-Vesztfália	MA Szakfordítás	Fakultät für Informations- und Kommunikationswissenschaften, Technische Hochschule Köln	angol, francia, holland, német, spanyol	Köln
	MA Olasz: Nyelv, média, transláció	Institut für Romanistik, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf	német, olasz	Düsseldorf integrált külföldi szemeszterrel a Torinói Egyetemen

Tartomány	Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
Észak-Rajna-Vesztfália	MA Konferenciatolmácsolás	Fakultät für Informations- und Kommunikationswissenschaften, Technische Hochschule Köln	angol, francia, német, spanyol	Köln
	MA Műfordítás	Institut für Anglistik und Amerikanistik, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf	angol, francia, német, olasz, spanyol	Düsseldorf
	MA Terminológia és nyelvtechnológia	Institut für Translation und mehrsprachige Kommunikation, Technische Hochschule Köln	angol, német	Köln
Rajna-vidék-Pfalz	MA Kettős Mester FTSK Germersheim és ITIRI Strasbourg (a Masters Translation hallgatói számára)	Fachbereich Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Campus Germersheim	francia, német	Germersheim, Straßburg
	MA Konferenciatolmácsolás	Fachbereich Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Campus Germersheim	angol, francia, holland, lengyel, német, olasz, orosz, spanyol, újgörög	Germersheim
	MA Transzláció	Fachbereich Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Campus Germersheim	angol, arab, francia, holland, kínai, lengyel, német, olasz, orosz, portugál, spanyol, török, újgörög	Germersheim
Saar-vidék	MA Translation Science and Technology	Fachrichtung Angewandte Sprachwissenschaft sowie Übersetzen und Dolmetschen, Universität des Saarlandes	angol, francia, német, olasz, spanyol	Saarbrücken

Tartomány	Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
Szászország	MA Kettős mesterszak Lipcse/Strasbourg (a transzlológia szakirány hallgatói számára)	Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Universität Leipzig, Institut de Traducteurs, d'Interprètes et de Relations Internationales, Université Strasbourg	francia, német	Lipcse, Strasbourg
	MA Szakfordítás arab-német	Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Universität Leipzig	arab, német	Lipcse, Kairó
	MA Gazdasági szakfordítás német / lengyel	Fakultät Management und Kulturwissenschaften, Hochschule Zittau/Görlitz	lengyel, német	Görlitz
	MA Konferenciatolmácsolás	Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Universität Leipzig	angol, francia, német, orosz, spanyol	Lipcse
	MA Arab konferenciatolmácsolás	Orientalisches Institut, Universität Leipzig	arab, német	Lipcse
	MA Transzlológia	Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Universität Leipzig	angol, francia, német, orosz, spanyol	Lipcse

3.1.3. Szakakadémiák

Bajorországban, a többi tartománnyal ellentétben, a fordítóképzés az úgynevezett szakakadémiákon (Fachakademie) zajlik, amelyek nem tudományos, hanem szakképzési intézmények, így a hallgatók a képzés sikeres elvégzése esetén nem kapnak tudományos fokozatot (diplomát). Ez természetesen nehezíti a piaci érvényesülést, és leszűkíti az általuk elérhető továbbképzési lehetőségeket. A kedvezőtlen helyzet ellensúlyozására a nyolc¹⁴ bajorországi szakakadémia közül több is – valamelyik bajorországi egyetemmel együttműködve – BA-kurzusokat kínál, amelyek az „államilag elismert fordító” vagy „államilag elismert fordító és tolmács” (lásd a 3.2. fejezetet) képzéssel párhuzamosan zajlanak, így a hallgatók a tanulmányaik végén felsőfokú végzettséget tudnak szerezni.

A fordítók és tolmácsok BA-képzését tehát Bajorországban általában nem önálló képzésként hirdetik meg (a kivételeket lásd az 1. táblázat „Bajorország” részében), így ott az érettségi megszerzése után nem lehet közvetlenül jelentkezni egy

egyetem fordító vagy tolmács BA-képzésére, hanem előbb be kell iratkozni egy szakakadémia „államilag elismert fordító”, „államilag elismert fordító és tolmács” stb. képzésére, és csak utána lehet elkezdni az alapképzést. Ez a párhuzamos képzés csak az első tudományos fokozat (bachelor) megszerzésére érvényes, a mesterképzés a többi tartományhoz hasonló módon zajlik (2. táblázat).

A Münchener Nyelvi és Tolmácsintézetben a BA-fokozat külső vizsga (Externenprüfung) útján is megszerezhető. Ezzel a lehetőséggel azok élhetnek, akik „megfelelő végzettséggel rendelkeznek ahhoz, hogy egy bajorországi szakakadémián elkezdjék tanulmányaikat, és akik az adott idegen nyelven Bajorországban letették a fordítók, illetve a fordítók és tolmácsok számára meghirdetett állami vizsgát” (SDI 2007: 1).

3. táblázat

Fordítási/tolmácsolási BA-szakok a szakakadémiákon

Szak	Képző intézmény	Nyelvek	Képzés helye
BA Szakfordítás (Gazdasági/műszaki)	A Fakultät für angewandte Natur- und Geisteswissenschaften, Hochschule für angewandte Wissenschaften Würzburg-Schweinfurt (FHWS), a WDS (Würzburg) és az ESO (Bamberg) együttműködésében	angol, francia, német, spanyol	Würzburg
Állami fordító- és tolmácsvizsga és BA Fordítás (kettős végzettség)	Az Internationale Hochschule SDI München és az Institut für Fremdsprachen und Auslandskunde Erlangen (IFA) együttműködésében	angol, francia, német, olasz, orosz, spanyol	Erlangen
BA Fordítás és állami vizsga	Az Internationale Hochschule SDI München és az SDI együttműködésében	angol, francia, német, olasz, orosz, spanyol	München

3.1.4. Doktori képzés

A doktori képzés ugyan nem a fordítók és tolmácsok szakmai képzésére irányul, azonban a fordítók/tolmácsok által megszerezhető felsőfokú végzettségek teljes spektrumának lefedése érdekében a vonatkozó doktori képzéseket is megemlítem:

- Rajnai Friedrich-Wilhelms-Egyetem Bonn, Bölcsészettudományi Kar. Doktori képzések: Fordítástudomány¹⁵

- Lipcsei Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti és Transzlatológiai Intézet. Doktori képzés: Alkalmazott Nyelvészet és Transzlatológia¹⁶
- Johannes Gutenberg-Egyetem Mainz, Transzláció-, Nyelv- és Kultúratudományi Egység. Doktori képzés: Általános transzlációtudomány
- Saar-vidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar (nyelv-, irodalom- és kultúratudomány). Doktori képzések: Fordítás és tolmácsolás, Gépi fordítás, Nyelv- és transzlációtudomány¹⁷

3.2. Állami vizsgák

Amint az a 3.1.1–3.1.3. fejezetekből is kitűnik, a német egyetemek fordító- és tolmácsolási programja szükségszerűen csak néhány nyelvre terjed ki. Azok, akik egy ettől eltérő nyelvet beszélnek, vagy egy képzéstől független képesítésre törekcsenek, egy országos szinten egységesen szabályozott fordító- és/vagy tolmácsolási vizsgát tehetnek. A vizsgára való felkészülés magánúton, a bajorországi szakakadémiaikon meghirdetett hároméves fordító-/tolmácsolási képzés részeként vagy különféle, magánintézmények által kínált előkészítő tanfolyamok (távoktatás¹⁸, online tanfolyamok¹⁹ vagy személyes órák stb.) formájában zajlik. Az állami vizsga előfeltétele általában a szakképesítés vagy a vonatkozó szakmai gyakorlat igazolása.

Az „államilag vizsgázott fordítók/tolmácsok” („staatlich geprüfter Übersetzer/Dolmetscher”) cím mellett gyakran találkozni az „államilag elismert fordítók/tolmácsok” („staatlich anerkannter Übersetzer/Dolmetscher”) titullal is²⁰: A különbség az, hogy az első esetben a vizsgát közvetlenül a kormányhivatalnál (Regierungspräsidium) lehet letenni, az „államilag elismert” vizsga esetében viszont egy államilag elismert (magánkézben lévő) oktatási intézményben kerül sor a vizsgára, minőségi és tartalmi különbség azonban nincs közöttük (lásd ProZ²¹).

A sikeres vizsga a fordítók és tolmácsok bíróság előtti felesketésének előfeltétele²², illetve a piacon minőségi garanciát, ennél fogva versenyelőnyt jelent. A felesketéshez/felhatalmazáshoz azonban nem kell feltétlenül állami vizsgát tenni, tehát az erre irányuló kérelmet más végzettség birtokában is be lehet nyújtani (főleg, mivel a kisebb nyelvekből nem is lehet állami vizsgát tenni). A vizsga pontos felépítését a 2004. évi kulturális miniszteri konferencia határozata szabályozza, amely a fordító- és tolmácsolási vizsga lebonyolítására vonatkozó 1954-es irányelveket váltotta fel.²³ A határozat főbb jellemzői a következők:

- A vizsgát általában évente egyszer lehet letenni.
- A vizsgát 1) fordítóknak, 2) tolmácsoknak, valamint 3) fordítóknak és tolmácsoknak hirdetik meg.
- A tartományok maguk dönthetnek arról, hogy a tolmácsolási vizsgát csak sikeres fordítóvizsga után lehet-e letenni (pl. Bajországon ez a jellemző).
- A fordítóvizsga írásbeli (öt részfeladat) és szóbeli részből (négy részfeladat) áll. A szóbeli vizsga időtartama otthoni feladatokkal vagy egy államilag

elismert fordító- és/vagy tolmácsképzésben teljesített tanegységek beszámításával lerövidíthető. A tartományok vizsgaszabályzata további részfeladatokat is előírhat. Az is a tartományok kompetenciája, hogy az írásbeli vizsga során engedélyeznek-e segédeszközöket.

- A tolmácsok vizsgája írásbeli részből (három részfeladat) és szóbeli részből (öt részfeladatból) áll.
- A sikeres vizsga az 1) „államilag vizsgáztatott fordító”, 2) „államilag vizsgáztatott tolmács” vagy 3) „államilag vizsgáztatott fordító és tolmács” cím használatára jogosít fel.
- A sikertelen vizsga csak egyszer ismételhető.

A kulturális miniszteri konferencia rendelete értelmében a tartományok saját hatáskörben döntenek arról, hogy kívánnak-e létrehozni vizsgahelyet. Az alábbiakban bemutatom az egyes tartományok vizsgakínálatát, azonban fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a vizsganyelvek és a választható szakterületek évről évre változhatnak. Jelenleg az alábbi tartományokban nincs vizsgahely: Brandenburg, Bréma, Alsó-Szászország, Észak-Rajna-Vesztfália, Rajna-vidék-Pfalz, Schleswig-Holstein és Thüringia. Ha egy tartományban nem működik vizsgahely, vagy az adott nyelvből nem lehet vizsgát tenni, akkor egy másik tartományban is lehet vizsgára jelentkezni. A vizsgahelyek nemcsak a vizsgák lebonyolításáért felelnek, hanem szükség esetén a külföldön vagy egy más tartományban szerzett végzettségek vagy az ott letett vizsgák megfeleltetéséről is döntenek. Ugyanez igaz az állami vizsgákra is, tehát mielőtt valaki egy másik tartományban jelentkezik az állami vizsgára, érdemes utánajárnia, hogy a vizsgát elfogadják-e a lakóhelye szerinti tartományban.

Az állami vizsgák jogalapját az egyes szövetségi tartományok vonatkozó rendeletei képezik.

4. táblázat

Az egyes tartományok állami vizsgájának jogalapja

Tartomány	Jogalap
Baden-Württemberg	A Kulturális Minisztérium rendelete a fordító- és tolmácsvizsgáról, 1997. október 21.
Bajorország ²⁴	Fordítók és tolmácsok vizsgaszabályzata (ÜDPO), 2001. május 7.
	Rendelet az államilag vizsgáztatott fordítók, tolmácsok vagy nyelvi tolmácsok képesítésének megfelelő külföldi szakképesítések egyenrangúságának megállapításáról (BQFVÜDolm), 2008. március 3.
Berlin	Rendelet az állami fordítóvizsgáról, 1990. július 2.
Hamburg	Rendelet a hamburgi tolmácstörvény végrehajtásáról (Hamburgi tolmácstörvény - HmbDolmVO), 2007. január 23.

Hessen	Rendelet a fordítók, tolmácsok és a német jelnyelvi (DGS) tanárok hesseni állami vizsgájáról (ÜDPVO), 2018. január 16.
Mecklenburg-Elő-Pomeránia	Rendelet a fordítók és tolmácsok vizsgájáról és a vizsgák elismeréséről a szakmai alkalmasság igazolásához, 2007. február 26.
	Rendelet a tolmácsok és fordítók szakmai alkalmasságának igazolásáról
Saar-vidék	Rendelet a fordítók és tolmácsok állami vizsgájáról, 2018. április 16.
Szászország	Szász tolmácsvizsga-rendelet, 2009. május 15.
Szász-Anhalt	Tolmácsalkalmassági rendelet (DolmEigVO), 2010. június 11.

Baden-Württemberg

Baden-Württembergben a vizsga a karlsruhei kormányhivatal illetékessége. Vizsganyelvek: Német, angol, francia, hindi, pandzsábi, spanyol és urdu. Választható szakterületek: Humán tudományok, természettudományok, jog, társadalomtudományok, műszaki, gazdasági.²⁵ Vizsgaévenként csak a felsorolt nyelvek egyikéből hirdetnek vizsgát.

Bajorország

Bajorországban a szakakadémiák által felkínált nyelvekből lehet állami vizsgát tenni (jelenleg angol, francia, spanyol, olasz és orosz nyelvből), amelyet a szakakadémiák bonyolítanak le. Külső jelentkezőket is fogadnak, ha azok teljesítik az előírt követelményeket.

Arab, kínai, dán, finn, horvát, holland, török nyelvből a vizsgákat hároméves turnusban hirdetik meg a müncheni Oktatási és Kulturális Minisztériumban a fordítók és tolmácsok állami vizsgaközpontjában.²⁶ Az alábbi szakterületek közül lehet választani: Gazdaság, jog, műszaki, természettudományok (ideértve az orvostudományt), humán tudományok, társadalomtudományok. A vizsgát ugyanabban az időpontban két nyelvből vagy két szakterületből is le lehet tenni (lásd a 2001. május 7-i vizsgaszabályzatot²⁷).

Angol, francia, olasz, orosz és spanyol nyelvből évente szerveznek vizsgát a fordítók és tolmácsok különböző szakakadémiáin. Azok a hallgatók, akik sikeresen befejezték a szakakadémiát (lásd 3.1.3. fejezet), automatikusan jelentkeznek a fordítók és tolmácsok állami vizsgájára, és azon kötelező részt venniük.

Állami vizsgát jelenleg az alábbi nyolc szakakadémián lehet tenni.²⁸

5. táblázat
Állami vizsgák a szakakadémiákon

Szakakadémia	Nyelvek	Szakterületek	Vizsgahely
Euro Akademie Bamberg (ESO)	angol	gazdaság	Bamberg
EURO Schulverein	angol	gazdaság	Ingolstadt
Europa-Berufsschule	angol	gazdaság	Weiden
Müncheni Idegen Nyelvi Intézet (FIM)	angol, francia, spanyol	gazdaság (összes nyelv), műszaki (angol, spanyol)	München
IFB Idegen Nyelvi Szakmák Intézete	angol	gazdaság	Kempton
Idegen Nyelvi és Nemzetközi Tanulmányok Intézete (IFA)	angol, francia, orosz, spanyol	gazdaság (összes nyelv), műszaki (összes nyelv) humán tudományok (angol, spanyol), jog (angol)	Erlangen
Müncheni Nyelvi és Tolmácsintézet (SDI)	angol, francia, olasz, orosz, spanyol	gazdaság (összes nyelv), műszaki (angol, orosz, spanyol), jog (angol, francia, olasz), természettudományok (angol)	München
Würzburgi Tolmácsiskola (WDS)	angol	gazdaság, természettudományok	Würzburg

Berlin

Berlinben az Oktatási, Ifjúsági és Családügyi Minisztérium (Szenátus) állami fordítói vizsgahelyén lehet vizsgát tenni az alábbi nyelvekből: Arab (AR), bolgár (BG), kínai (CN), angol (GB), francia (FR), olasz (IT), japán (JA), újjörög (NG), lengyel (PL), portugál (PG), orosz (RU), szlovák (SL), spanyol (SP), cseh (CZ), török (TR), magyar (HU). Szakterületek: Humán tudományok (összes nyelv), társadalomtudományok (összes nyelv, kivéve TR), természettudományok (AR, GB, PG), műszaki (AR, GB, SP), jog (AR, GB, HU, PL, PG, RU), gazdaság (AR, CN, CZ, FR, GB, HU, JA, PL, RU, SL, SP).

Hamburg

Hamburgban a fordító- és tolmácsvizsga (az ún. alkalmassági eljárás) az általánosan felesketett tolmácsok és/vagy fordítók kirendelésére szolgál, ezért nem jogosít fel az „államilag vizsgáztatott fordító és/vagy tolmács” cím használatára. Mivel

azonban a vizsga tartalmi szempontból megegyezik a többi tartomány állami vizsgájával, célszerű itt bemutatni. A vizsga a Belügyi és Sporthivatal Belső Igazgatási és Tervezési Irodájának a hatáskörébe tartozik (általános politikai és jogi kérdések, tolmácsok és fordítók felesketése), jogalapként pedig a tolmácsok és fordítók kirendelésére és felesketésére vonatkozó törvény szolgál (lásd a 4. fejezetet). Legalább három jelentkező esetén minden nyelvből lehet vizsgát tenni (a ritka nyelveknél ettől kevesebb jelentkező esetén is hirdetnek vizsgát), és mivel a vizsga az általánosan felesketett tolmácsok és/vagy fordítók kirendelésére irányul, a jogi szaknyelv kapja a fő hangsúlyt.

Hessen

Hessenben a Kulturális Minisztériumnak alárendelt Hesseni Tanári Akadémia (Darmstadt) hatáskörébe tartozik az állami vizsga. Itt számos nyelv közül lehet választani: Albán, amhara, arab, örmény, bosnyák, kínai, dari, angol, észt, francia, grúz, indonéz, olasz, japán, koreai, horvát, kurmandzsi, litván, macedón, újjörög, pastu, perzsa, lengyel, portugál, román, orosz, szerb, szlovák, szlovén, spanyol, thai, cseh, török, magyar, ukrán. Szakterületek: Humán tudományok, természettudományok, jog, társadalomtudományok, műszaki, gazdaság és egészségügy. Sok nyelv esetében vagy megfelelő számú vizsgázó esetén a vizsgákat – a legtöbb vizsgahellyel ellentétben – évente kétszer is meghirdetik.

Ezenkívül az ún. ellenőrzési eljárás keretében az összes olyan ritkább nyelvből vagy dialektusból is lehet vizsgázni, amelyekből Németországban egyébként nem szerveznek állami vizsgát. Az ellenőrzési eljárást nem egy előre meghatározott időpontban hirdetik meg (egyébként általában évente egyszer lehet ilyen vizsgát tenni), és bármikor lehet rá jelentkezni. Sikeres vizsga esetén egy igazolást állítanak ki, amely azonban érvényét veszti, ha „Németország valamelyik tartományában az adott nyelvből létrehoznak egy állami vizsgahelyet”.²⁹

Mecklenburg-Elő-Pomeránia

Mecklenburg-Elő-Pomerániában a fordítók és tolmácsok vizsgahivatala illetékes a vizsgával kapcsolatos kérdésekben, amely az Oktatási, Tudományos és Kulturális Minisztérium (Rostock) tanári vizsgahelye alá tartozik. A vizsgát angol, finn, francia, lengyel, orosz, svéd, spanyol nyelven, valamint gazdasági, jogi, műszaki, természettudományi, humán és társadalomtudományi szakterületen lehet letenni.

Saar-vidék

A vizsga lebonyolításáért az Oktatási és Kulturális Minisztériumhoz tartozó Iskolai Oktatási Vizsgahivatal, azon belül az államilag vizsgáztatott fordítók és tolmácsok vizsgaközpontja (Saarbrücken) felel. Az alábbi nyelvekből és szakterületeken lehet vizsgát tenni: Angol, francia, olasz, orosz, spanyol, török; gazdaság (összes nyelv), társadalomtudományok (francia, spanyol), műszaki (orosz, török), jog (török).

Szászország

Szászországban az állami vizsga lebonyolítását az Iskolai és Oktatási Hivatal (Lip-cse) koordinálja. Vizsgát az alábbi nyelvekből lehet tenni: Arab, bosnyák, bolgár, kínai, angol, francia, olasz, horvát, lengyel, román, orosz, szerb, spanyol, cseh, ukrán, magyar, vietnami, azonban időpontot csak megfelelő számú jelentkező és megfelelően képesített vizsgáztatók esetén hirdetnek meg. Szakterületek: Humán tudományok, természettudományok (ideértve az orvostudományt), jog, társadalomtudományok, műszaki, gazdaság.

Szász-Anhalt

Szász-Anhaltban, hasonlóan Hamburghoz, a jelöltek szakmai alkalmasságának megállapítására szolgáló eljárásról kell részt venni, ami a fordítók és tolmácsok felesketésére és kirendelésére szolgál. Az alkalmassági eljárást a Szász-Anhalti Iskolai Hivatal Magdeburgi Kirendeltsége szervezi meg. A szakmai alkalmasság megállapítása után az erre jogosult fordítók és tolmácsok az „államilag elismert fordító”, „államilag elismert tolmács” vagy az „államilag elismert fordító és tolmács” címet használhatják.

3.3. A kereskedelmi és iparkamarák vizsgái

Ha egy tartományban az állami vizsgáztatásnak nincs vizsgaközpontja, akkor az Ipari és Kereskedelmi Kamaráknál (IHK) is lehet vizsgát tenni. Az állami vizsgával ellentétben azonban a sikeres IHK-vizsgával nem teljesülnek a felhatalmazáshoz/felesketéshez szükséges feltételek, mivel nem államilag elismert vizsgáról van szó (ez alól pl. Észak-Rajna-Vesztfália kivétel³⁰). Az IHK-t egyébként a 2005. március 23-i szakképzési törvény § 71 (2) pontja ruházza fel a szakképzési és továbbképzési területen való vizsgáztatás jogával. A vizsgával általában a „vizsgáztatott fordító” képesítést lehet megszerezni, és elsődleges célcsoportját azok alkotják, akik valamilyen kapcsolódó területen dolgoznak (lektorként, újságíróként, idegen nyelvi levelezőként stb.), a különféle szövegekkel kapcsolatban már van vonatkozó munkatapasztalatuk, és biztos idegennyelv-tudással rendelkeznek. A jelölteknek a vizsgára való jelentkezéshez a szakmai végzettségüket, egyéves szakmai tapasztalatot és/vagy az idegen nyelvi, fordításmódszertani és gazdasági ismereteik meglétét kell igazolniuk (Fordítóvizsgáztatási rendelet §3 (1)).

A „vizsgázott tolmács” vizsga, amelyet az Oktatási és Kutatási Minisztérium 2004. május 18-i rendeletével vezetett be, az új fordítóvizsgáztatási rendelet 2018. január 1-jei hatályba lépése³¹ óta már nem tehető le. A Németországban található 79 IHK-kirendeltség közül csak Berlinben (angol), Düsseldorfban (német, angol, francia, olasz, orosz), Kölnben (angol) és Wiesbadenben (angol) lehet vizsgát tenni, máshol kevés jelentkező esetén nem, vagy csak szükség esetén szerveznek vizsgát.³²

A fent említett, 2017. május 8-i rendelettel a vizsgázott fordítóokra vonatkozó vizsgát teljesen átszervezték, hogy jobban megfeleljen a fordítóipari piac és a di-

gitális világ jelenlegi követelményeinek. Az új rendelettel átalakított vizsga, amelyre 2019 tavasza óta lehet jelentkezni, egy írásbeli részből, valamint egy fordítási projektből áll, amely egy szakmai vitával zárul (vö. Reinecke 2017a és 2017b). Az írásbeli rész három feladatból tevődik össze:

- (1) egy kb. 1200 karakterből álló nehéz szöveg lefordítása németről idegen nyelvre,
- (2) egy kb. 1200 karakterből álló nehéz szöveg lefordítása idegen nyelvről németre,
- (3) egy nehéz idegen nyelvű szöveg összefoglalása idegen nyelven és egy német nyelvű fordítás javítása nyelvhelyességi és stilisztikai szempontból.

Az írásbeli rész teljesítésére összesen 240 perc áll rendelkezésre. A fordítási projektet az írásbeli vizsga eredményének közzétételétől számított két éven belül kell megvalósítani. A vizsgára jelentkező személynek azt kell bebizonyítania, hogy képes végrehajtani egy fordítási megbízást, elemezni az ügyfelek igényeit, valamint megfelelő eszközöket és információforrásokat használ. A fordítási projekt a következő feladatokból áll:

- (1) egy körülbelül 1800 karakter hosszúságú szöveg fordítása idegen nyelvről német nyelvre,
- (2) otthoni feladat elkészítése idegen nyelven (feldolgozási idő 14 naptári nap), amelyben a jelöltnek kommentálnia és dokumentálnia kell az első feladat lépéseit és döntéseit,
- (3) a szakmai vitára a projekt befejezése után kerül sor, és a vizsgázónak be kell bizonyítania, hogy az adott idegen nyelven képes magas szinten megfogalmazni a gondolatait a fordítási gyakorlat különféle szempontjairól és az adott szakterületről (időtartam: legfeljebb 45 perc).

Az IHK-vizsgákon természetesen a gazdasági szakterület (bank és pénzügyek, üzleti adminisztráció, nemzetgazdaság, nemzetközi kereskedelem, információs és telekommunikációs technológiák stb.) kapja a legnagyobb hangsúlyt, azonban a gazdasági szövegek olykor jogi vagy politikai vonatkozásúak is lehetnek. A vizsgát kétszer lehet megismételni.

4. Felesketés, felhatalmazás

A felesketés (Vereidigung) és a – magyarul elég sután hangzó – felhatalmazás (Ermächtigung), Németország 16 tartományában eltérően szabályozott intézményét a hatósági, bírósági vagy egyéb hivatalos dokumentumok fordításához, valamint a hatóságok és a bíróságok számára történő tolmácsoláshoz vezették be. A felesketett és felhatalmazott tolmácsok és fordítók esetében használt (és a laikusok

számára nagyon zavaró) fogalmi sokszínűség részben hasonló tartalmi elemeket takar, és az egyes tartományok eltérő jogi nyelvhasználatából ered.

6. táblázat

A felesketett és felhatalmazott fordítók és tolmácsok elnevezése az egyes tartományokban

Tartomány	Tolmácsok elnevezése	Fordítók elnevezése
Baden-Württemberg	Baden-Württemberg tartomány bíróságainak ... nyelvre általánosan felesketett tárgyalási tolmácsa	Baden-Württemberg ... nyelven nyilvánosan kirendelt és felesketett okiratfordítója
Bajorország	nyilvánosan kirendelt és felesketett tolmács ... nyelven	nyilvánosan kirendelt és felesketett fordító ... nyelven
Berlin	a berlini bíróságokhoz és közjegyzőkhöz általánosan felesketett tolmács	a berlini bíróságokhoz és közjegyzőkhöz felhatalmazott fordító
Brandenburg	A ... járásbíróság elnöke által általánosan felesketett tolmács és felhatalmazott fordító ... nyelven	A ... járásbíróság elnöke által általánosan felhatalmazott fordító ... nyelven
Bréma	Bréma mint szabad Hanza-város bíróságaihoz, ügyészségéhez és közjegyzőihez általánosan felesketett tolmács ... nyelven	Bréma mint szabad Hanza-város bíróságaihoz, ügyészségéhez és közjegyzőihez a brémai járási bíróság elnöke által felhatalmazott fordító ... nyelven
Hamburg	nyilvánosan kirendelt és általánosan felesketett tolmács ... nyelven	nyilvánosan kirendelt és általánosan felesketett fordító ... nyelven
Hessen	általánosan felesketett tolmács (a nyelvvel kiegészítve)	általánosan felhatalmazott fordító (a nyelvvel kiegészítve)
Mecklenburg-Elő-Pomeránia	nyilvánosan kirendelt és általánosan felesketett tolmács ... nyelven	nyilvánosan kirendelt és általánosan felesketett fordító ... nyelven
Alsó-Szászország	a hannoveri járási bíróság által általánosan felesketett tolmács ... nyelven	a hannoveri járási bíróság által felhatalmazott fordító ... nyelven
Észak-Rajna-Vesztfália	általánosan felesketett tolmács ... nyelven	a ... tartományi legfelsőbb bíróság elnöke által felhatalmazott fordító ... nyelven

Tartomány	Tolmácsok elnevezése	Fordítók elnevezése
Rajna-vidék-Pfalz	a ... tartományi legfelsőbb bíróság elnöke által a Rajna-vidék-pfalzi bírósági és közjegyzői ügyekhez általánosan felesketett tolmács ... nyelven	a ... tartományi legfelsőbb bíróság elnöke által a Rajna-vidék-pfalzi bírósági ügyekhez felhatalmazott fordító ... nyelven
Saar-vidék	a Saar-vidéki bíróságokhoz és közjegyzőkhöz általánosan felesketett tolmács	a Saar-vidéki bíróságokhoz és közjegyzőkhöz általánosan felesketett fordító
Szászország	nyilvánosan kirendelt és általánosan felesketett tolmács ... nyelven	nyilvánosan kirendelt és általánosan felesketett fordító ... nyelven
Szász-Anhalt	általánosan kirendelt tolmács (a nyelvvel kiegészítve)	általánosan kirendelt fordító (a nyelvvel kiegészítve)
Schleswig-Holstein	Schleswig-Holstein tartomány bíróságaihoz és ügyészségeihez általánosan felesketett tolmács ... nyelven	Schleswig-Holstein tartomány bíróságaihoz és ügyészségeihez felhatalmazott fordító ... nyelven
Tübingia	a ... járásbíróság elnöke által a bíróságokhoz, ügyészségekhez és közjegyzőkhöz általánosan felesketett tolmács ... nyelven	a ... járásbíróság elnöke által a bíróságokhoz, ügyészségekhez és közjegyzőkhöz felhatalmazott fordító ... nyelven

A felesketés előnye többek között az, hogy a tolmácsnak a bírósági eljárásban elegendő az esküre hivatkoznia (vö. Horváth 2017: 183), míg egy nem felesketett tolmácsnak a bíróságok szervezetéről szóló törvény (GVG) § 189 (1) értelmében először le kell tennie az esküt, miszerint pontosan és lelkiismeretesen fogja fordítani az elhangzottakat. Ezt az esküt minden eljárásnál meg kell ismételni. Mivel a felesketés minőségi mutatónak is számít, a bíróságok általában felesketett tolmácsokat alkalmaznak.

A tolmácsok alkalmazásának megkönnyítése érdekében a felesketett tolmácsok és a felhatalmazott fordítók adatait (a bérmegállapodások kivételével) az írásbeli beleegyezésük után az illetékes hatóság (járásbíróság, tartományi legfelsőbb bíróság) egy mindenki által megtekinthető listán rögzíti, amelyet általában a hatóság honlapján is közzétesznek. Ezenkívül egy országos lefedettségű online adatbank is létezik³³, amelyet a hesseni igazságügyi minisztérium kezel, és amely az összes, Németországban felesketett és felhatalmazott tolmács és fordító adatait tartalmazza (növekvő tendencia mellett jelenleg mintegy 25 000 bejegyzés található az adatbázisban, l. a 7. táblázatot). Horváth (2017: 184) ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a bíróságok által kezelt listák nem minden esetben egyeznek meg az online adatbázissal.

7. táblázat

A felesketett és felhatalmazott tolmácsok és fordítók száma tartományonként

	2018.11.20-i állapot	2020.02.09-i állapot
Bajorország	4976	5086
Baden-Württemberg	4881	4859
Hessen	2818	2852
Észak-Rajna-Vesztfália	2742	2851
Berlin	1831	1873
Rajna-vidék-Pfalz	1337	1383
Szászország	1105	1144
Saar-vidék	1103	1124
Alsó-Szászország	981	1042
Schleswig-Holstein	908	938
Tübingia	361	365
Szász-Anhalt	339	346
Brandenburg	319	342
Hamburg	290	290
Bréma	127	159
Mecklenburg-Elő-Pomeránia	103	110
Összesen	24221	24764

(Forrás: <http://www.justiz-dolmetscher.de>)

A felhatalmazás révén a fordítók jogosulttá válnak arra, hogy igazolják egy fordítás helyességét és teljességét, ha a bíróság a polgári perrendtartás (ZPO) § 142 (3) értelmében egy felhatalmazott fordító által készített fordítást kér egy idegen nyelvű okiratról. Az ily módon elkészült és igazolt (a köznyelvben „hitelesített fordítás” néven is ismert) fordítást egy hitelesítési záradékkal kell ellátni, amelyben a fordítás helyességét és teljességét a fordító az aláírásával (vagy – ha a törvény lehetőséget ad rá – hiteles elektronikus aláírással), valamint a hely és idő feltüntetésével, esetleg a pecsétjével igazol (utóbbira akkor van szükség, ha az adott tartomány előírja a pecsét használatát). Néhány tartományban (Bajorország, Bréma stb.) azt is fel kell tüntetni a hitelesített fordításon, hogy az az eredetiről, az eredeti hiteles másolatáról vagy pedig az eredeti nem hitelesített másolatáról készült. A hitelesítés módját több tartományban (Bajorországban, Hamburgban, Mecklenburg-Elő-

Pomerániában, Alsó-Szászországban stb.) az adott tolmáctörvény szabályozza. A hitelesített fordítások tipográfiai és egyéb formai követelményeit (íráskep, megjegyzések, az eredetiben lévő gépelési hibák kezelése stb.) a bíróságok által kiadott tájékoztatók és a szakmai szervezetek ajánlásai tartalmazzák (vö. Cebulla 2012: 292 is). Fontos hangsúlyozni, hogy még a hitelesített fordítás sem minősül közokiratnak, és hogy az elnevezések közötti különbségek ellenére a hitelesített fordítás 2008 óta a polgári perrendtartás (ZPO) § 142 (3) értelmében minden tartományban érvényes, függetlenül attól, hogy a fordítást melyik tartományban készítették, vagy hogy a fordító hol kapott felhatalmazást:

A bíróság elrendelheti, hogy egy idegen nyelven írt okiratot olyan fordító fordítson le egy másik nyelvre, akit az adott tartomány jogi előírásai szerint felhatalmaztak vagy nyilvánosan kirendeltek egy ilyen jellegű fordítás elkészítésére, vagy aki egyenrangúnak tekinthető egy ilyen fordítóval.³⁴

A felesketett és felhatalmazott fordítók és tolmácsok érdekeit az öt németországi szakmai szervezetből összeálló Igazságügyi Tolmácsok és Fordítók Országos Fóruma (BFJ) és több tartományi szervezet képviseli.

8. táblázat

A felesketett és felhatalmazott fordítók és tolmácsok szakmai szervezetei az egyes tartományokban

Tartomány	Szervezet	Alapítás éve
Baden-Württemberg	Baden-württembergi felesketett tárgyalási tolmácsok és nyilvánosan kirendelt és felesketett okiratfordítók szövetsége	1971
Bajorország	Bajorországi nyilvánosan kirendelt és felesketett tolmácsok és fordítók egyesülete	2002
Hamburg	Hamburgi felesketett tolmácsok és fordítók egyesülete	1981
Hessen	Hesseni felesketett bírósági tolmácsok és fordítók	2005
Szászország	Szászországi felesketett tolmácsok és fordítók egyesülete	2000

A felesketési vagy a felhatalmazási eljárás a személyes és szakmai alkalmasságot igazoló írásbeli kérelem alapján indítható el, amelyet az illetékes járásbírósághoz vagy a tartományi legfelsőbb bírósághoz való benyújtás után három hónapon belül bírálhatnak el. Ha valaki tolmácsként és fordítóként is kérelmezi a felesketést, ill. a felhatalmazást, annak két külön kérelmet kell benyújtania (feltéve, hogy az adott tartományban különbséget tesznek tolmácsok és fordítók között). Pozitív döntés esetén kitűznek egy időpontot, amikor sor kerül a felesketésre, illetve a felhatalmazási igazolás kézbesítésére. Néhány tartományban nemcsak a tolmácsoknak,

hanem a fordítóknek is kell esküt tenniük (erre utal a „felesketett fordító” kifejezés). Ha azonban valaki vallási vagy lelkiismereti okok miatt nem akar esküt tenni, annak fogadalmat (Bekräftigung) kell tennie. Észak-Rajna-Vesztfáliában a felesketésre vagy a felhatalmazásra való hivatkozás joga visszavonhatóan legfeljebb öt évre szól (tehát ennyi ideig nincs szükség újabb felesketési vagy felhatalmazási eljárásra), és legfeljebb öt-öt évvel meghosszabbítható, a többi tartományban a fordítók/tolmácsok határozatlan időre kapják ezt a jogot.

A 6. sz. táblázatban szereplő terminológiai zűrzavart tovább növeli a „nyilvánosan kirendelt tolmács” és a „nyilvánosan kirendelt fordító” megjelölés, amelyet hat tartományban (Bajorország, Hamburg, Mecklenburg-Elő-Pomeránia, Szászország, Szász-Anhalt, Baden-Württembergben, illetve itt csak a „nyilvánosan kirendelt fordító” használatos) lehet megszerezni. Ma ezek a kifejezések már egyenértékűek az „általánosan felesketett”, „általánosan felhatalmazott” stb. elnevezésekkel, azonban néhány tartomány (pl. Rajna-vidék-Pfalz, Saar-vidék) tolmácstörvénye kimondja, hogy a felesketés nem jelent egyúttal nyilvános kirendelést (lásd Rüger 2010: 77 is).

A Szövetségi Közigazgatási Bíróság 2007-es döntése óta a tolmácsok és fordítók felesketésére, felhatalmazására és kirendelésére csak törvény útján kerülhet sor. Az ehhez szükséges jogalapot a bíróságok szervezetéről szóló törvény végrehajtási törvényei vagy a tartományok saját tolmácstörvényei biztosítják (Bréma volt az utolsó olyan tartomány, amely 2014-ben egy vonatkozó bekezdéssel kiegészítette a bíróságok szervezetéről szóló törvényt).

9. táblázat

A tolmácsok és fordítók felesketésének és felhatalmazásának jogalapja tartományonként

Tartomány	Jogalap	Rövidítés	Hatályba lépés
Baden-Württemberg	A bíróságok szervezetéről szóló törvény és a rendes joghatósággal rendelkező eljárási törvények végrehajtási törvénye (ötödik szakasz, §14–§15b)	AGGVG	1976
Bajorország	A tolmácsok és fordítók nyilvános kirendeléséről és általános felesketéséről szóló törvény (tolmácstörvény)	DolmG BY	1953 (1981)
	A tolmácstörvény végrehajtása; tolmácsok és fordítók nyilvános kirendelése és általános felesketése	DolmG-V	2015
Berlin	A bíróságok szervezetéről szóló törvény végrehajtási törvénye (§19)	AGGVG	1992

Tartomány	Jogalap	Rövidítés	Hatályba lépés
Berlin	A tolmácsok általános felesketéséről és a fordítók felhatalmazásáról szóló rendelet	DolmV BE	2010
Brandenburg	A tolmácsok általános felesketéséről és a fordítók felhatalmazásáról szóló Brandenburg tartományi törvény (brandenburgi tolmácstörvény)	BbgDolmG	2009
Bréma	A bíróságok szervezetéről szóló törvény végrehajtására vonatkozó törvény (6. szakasz §28a–§28k, hozzáadva 2014 novemberében)	AGGVG	1960 (2014)
Hamburg	A tolmácsok és fordítók nyilvános kirendeléséről és általános felesketéséről szóló törvény (tolmácstörvény)	HmbDolmG	2005
	Rendelet a hamburgi tolmácstörvény végrehajtásáról	HmbDolmVO	2007
Hessen	Hesseni tolmács- és fordítótörvény	DolmG HE	2010
Mecklenburg-Elő-Pomeránia	A tolmácsok és fordítók nyilvános kirendeléséről és általános felesketéséről szóló törvény (tolmácstörvény)	DolmG M-V	1993
Alsó-Szászország	Alsó-szászországi igazságügyi törvény (ötödik fejezet §22–§31)	NJG	2014
Észak-Rajna-Vesztfália	A tolmácsokról és fordítókról, valamint az Észak-Rajna-Vesztfália igazságszolgáltatási rendszerében keletkezett iratok tárolásáról szóló törvény		2008
Rajna-vidék-Pfalz	Tartományi törvény az igazságszolgáltatásban dolgozó tolmácsokról és fordítókról	LDÜJG	2008
Saar-vidék	Saar-vidéki törvény a bíróságok szervezetéről szóló törvény végrehajtásáról	SAG GVG	1973
Szászország	Szászországi tolmácstörvény	SächsDolmG	2008
	Szászországi tolmácsrendelet	SächsDolmVO	2008
	A szász igazságügyi minisztérium közigazgatási rendelete a szász tolmácstörvényről	VwV Dolmetscher	2008
Szász-Anhalt	Szász-Anhalt tartományi tolmácstörvénye	DolmG LSA	2009

Tartomány	Jogalap	Rövidítés	Hatályba lépés
Schleswig-Holstein	Tartományi igazságügyi törvény (10. rész §74–§83)	LJG	2018
Tübingia	Tübingiai törvény a bíróságok szervezetéről szóló törvény végrehajtásáról (ötödik szakasz §15–§24)	ThürAGGVG	1993

A felesketésre és a felhatalmazásra vonatkozó követelményeket a tartományok vonatkozó tolmáctörvényei szabályozzák. Általános követelmény a személyes megbízhatóság, a cselekvőképesség és a szakmai alkalmasság, amit egy sikeresen elvégzett egyetemi képzés, egy tolmács- vagy fordítói vizsga vagy egy azzal egyenértékűként elismert vizsga formájában kell igazolni. Ezenkívül néhány tartomány (Bréma, Alsó-Szászország, Észak-Rajna-Vesztfália stb.) a jogi nyelv alapos ismeretét is előírja. Nem előírás, hogy a kérelmező az adott tartományban lakóhellyel rendelkezzen, így ha egy másik tartományba költözik, a felesketése akkor sem veszíti hatályát (vö. Stanek 2011: 44).

További általános szabályként elmondható, hogy egyszerre nem lehet több tartományban is kérelmezni a felesketést vagy a nyilvános kirendelést (pl. Hmb-DolmG § 1 (1) 4. pont vagy DolmG LSA § 3 (1) 5. pont). Az alsó-szászországi törvények viszont ezt nem tiltják meg kifejezetten:

Azon kérelmezők esetében, akiket egy másik tartomány törvénye alapján általánosan felesketett tolmácsként, illetve felhatalmazott vagy nyilvánosan kirendelt fordítóként vettek nyilvántartásba, a szakmai alkalmasságot az általános felesketésre, illetve felhatalmazásra vagy nyilvános kirendelésre vonatkozó igazolás bemutatásával is elegendő igazolni. (NJG §23 (4))

A felesketési követelmények és a minőségi előírások egységesítése érdekében a németországi Fordítók és Tolmácsok Szövetsége (BDÜ) kezdeményezésére 2019 novemberében a Német Szövetségi Parlament (Bundestag) egy szövetségi szinten érvényes bírósági tolmácsolási törvényt (GDolmG) fogadott el³⁵, amely a tervek szerint 2021. július 1-jén lép hatályba. A törvénnyel szemben megfogalmazott egyik kritika az, hogy a fordítókkal kapcsolatban semmilyen szabályozást nem tartalmaz, a felesketés csak az EU-tagországok állampolgáraitra vonatkozik, a törvény nem határozza meg pontosan a „bírósági tolmácsolás” fogalmát, továbbá hogy nem írja elő kötelezően a német jogi nyelv ismeretét (lásd az Igazságügyi Tolmácsok és Fordítók Országos Fórumának állásfoglalását³⁶).

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a németországi bíróságok 2013. november 1-jé óta a GVG § 185 (1a) értelmében már videótolmácsolást („video remote interpreting“) is alkalmazhatnak:

A bíróság engedélyezheti, hogy a tolmács a tárgyalás vagy kihallgatás során egy másik helyen tartózkodjon. A tárgyalást vagy kihallgatást valós időben kép és hang formájában kell továbbítani a tárgyalóterembe és a tolmács tartózkodási helyére.

A videótolmácsolás bírósági alkalmazása ellen az Igazságügyi Tolmácsok és Fordítók Országos Fóruma³⁷ foglalt állást, okokként többek között a manipuláció lehetőségét, a technikai hiányosságokat és a magas beruházási költségeket neveztek meg.

5. Nyelvi közvetítők

Az utóbbi években felgyorsuló globális migráció következtében Németországban is rohamosan megnőtt a kereslet a képzési kínálatban nem szereplő egzotikus nyelveken dolgozó fordítók/tolmácsok iránt (arab, dari/fárszi, kurmandzsi, tigrinya, szomáli, urdu stb., esetenként több tízmillió anyanyelvi beszélővel³⁸). Mivel ezekből a nyelvekből kevés képzett szakember áll rendelkezésre, számos gyakori élethelyzetben (menedékjogi eljárások, oktatás és egészségügy stb.) úgynevezett „nyelvi közvetítők” bevonására van szükség, akik többnyire a közösségi tolmácsolás („community interpreting”) keretén belül közvetítenek a szakemberek és a nem anyanyelvűek között. A „nyelvi közvetítő” kifejezés (amely szintén egy szabadon használható elnevezés) azt a tényt hivatott tükrözni, hogy ilyen esetekben nem egy képzett vagy felesketett fordító és tolmács biztosítja a felek közötti kommunikációt. Egyébként maga a kifejezés eredetileg az NDK-ban és részben Nyugat-Németországban korábban is használatos volt a tolmácsok és fordítók gyűjtőneveként (több egyetemen még „diplomás nyelvi közvetítő” képzés is működött), és még ma is ebben az értelemben használatos.

A nyelvi közvetítőknek gyakran nem a német az anyanyelvük, a nyelvi közvetítést többnyire önkéntes alapon a szabadidejükben végzik, és általában nem vállalnak el olyan megbízásokat, amelyeknél profi tolmácsokra vagy fordítókra van szükség. A fentiekből következik, hogy a laikus tolmácsolásnak megvannak a maga árnyoldalai, mint ahogy erre a Németországi Szabadúszó Fordítók és Tolmácsok Szövetségének (Deutscher Verband der freien Übersetzer und Dolmetscher) egyik írása is felhívja a figyelmet³⁹. Ebben többek között azt kifogásolják, hogy a nyelvi közvetítőként dolgozó tolmácsokkal szemben túl alacsony követelményeket támasztanak (elegendő valamennyire ismerniük az adott nyelveket), és hogy bizonyos jelenségek miatt (túlzott önbecsülés, szerepkonfliktus, diszkrimináció, az anyaországi kormánnyal szembeni elkötelezettség) elég gyakran félrefordítják vagy félretolmácsolják az üzenetet. Mivel azonban a tevékenységüknek nincsen jogi következménye, hibás teljesítés esetén semmilyen jogi követelést nem lehet érvényesíteni velük szemben.

Bár a nyelvi és integrációs közvetítők ma már számos továbbképzési tanfolyam közül választhatnak, amelyek elsődlegesen az alapvető ismeretek és készsége-

gek (semlegesség, megbízhatóság, szociális készségek stb.) átadására irányulnak, a nyelvi közvetítés jelenleg egyetlen egyetem szakkínálatában sem szerepel, viszont például a mainzi népfőiskolán⁴⁰, Saarbrückenben⁴¹ vagy Potsdamban⁴² abszolválni lehet egy szövetségi szinten egységes és a kereskedelmi és iparkamara által tanúsított kb. 150 tanórás tanfolyamot.

6. Összefoglalás

A fordító és tolmács szakma – részben a technológiai újítások miatt – állandó változáson megy keresztül, ami sok esetben a képzési rendszerben is tükröződik, gondoljunk csak az átdolgozott IHK-vizsgákra vagy az új alap- és mesterképzési szakok bevezetésére. A bolognai reform óta a németországi egyetemi fordító- és tolmácsképzés felépítése túlnyomórészt egységes képet mutat, ám a tartományi szinten szabályozott (állami) vizsgák, valamint a szintén tartományi hatáskörbe eső felesketési és felhatalmazási gyakorlat szabályozása terén továbbra is komoly különbségek vannak, ami megnehezíti a németországi képzési rendszer egységes kezelését. A különféle elnevezések és az eltérő követelmények (vizsgák, nyelvi ismeretek, jogi nyelv ismerete) könnyen összezavarják a laikusokat, és teljes joggal kiváltják a szakemberek ellenérzését. A szakmai szervezetek már régóta próbálnak megoldást keresni erre a helyzetre, és egyre inkább érzékelhető valamiféle egységesítési tendencia (például az új bírósági tolmácsolási törvény formájában), ám jelentős áttörést még nem minden területen sikerült elérni. Ehhez jön még a kisebb nyelveken dolgozó tolmácsok és fordítók iránt megnövekedett igény, amely a közeljövőben valószínűleg tovább nő. Egyelőre még nyitott kérdés, hogy a nyelvi közvetítők hogyan illeszthetők be a képzési rendszerbe, és hogyan hangolhatók össze a meglévő struktúrákkal, a szakmai követelményekkel, illetve a szakmaetikai értékekkel. Ezekre és az ehhez hasonló kérdésekre, például, hogy a közvetített képzési tartalmak megfelelnek-e a piacspezifikus követelményeknek, egy külön cikkben érdemes kitérni.

Jegyzetek

- ¹ Szeretnék köszönetet mondani Prof. Heike Jüngstnek (Würzburg-Schweinfurti Alkalmazott Tudományi Főiskola), valamint Cornelia Groethuysennek, a BDÜ alelnökének a munkám során nyújtott szakmai segítségért és az értékes észrevételekért.
- ² <https://www.uni-heidelberg.de/fakultaeten/neuphil/iask/sued/seminar/seminar.html> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ³ https://theologie.uni-heidelberg.de/studium/interesse/faecher/uebersetzwiss_ma.html (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ⁴ <https://www.buecher-magazin.de/magazin/besondere-buecher/botschaften-aus-babel-feuerprobe-fuer-das-uebersetzen> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)

- ⁵ A korábbi szinkron módon tolmácsolt konferenciákkal kapcsolatban lásd <https://web.archive.org/web/20200704000201/https://aiic.net/page/6625/early-history-of-simultaneous-interpretation-equipment/lang/1> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 3.)
- ⁶ <https://by.bdue.de/ueber-uns/verbandsgeschichte/> (Utolsó megtekintés: 2020. február 7.)
- ⁷ <https://fb06.uni-mainz.de/70-jahre-fts/> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ⁸ <https://www.ifa.fau.de/institut/geschichte/> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ⁹ <https://uepo.de/2015/01/29/saarbruecken-uebersetzerstudiengaenge-durch-drastische-sparvorgaben-der-landesregierung-gefaehrdet/> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ¹⁰ <https://www.sdi-muenchen.de/home/profil/kurzchronik/> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ¹¹ vö. <https://uepo.de/2011/09/27/1967-dr-paul-schmidt-nimmt-abschied-vom-sdi-muenchen-es-hat-sich-gelohnt/> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ¹² <https://ialt.philol.uni-leipzig.de/institut/geschichte/> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ¹³ Lásd a 3. sz. táblázatot is a 3.1.3. fejezetben
- ¹⁴ <https://www.km.bayern.de/ministerium/schule-und-ausbildung/staatliche-pruefung-zum-uebersetzer-und-dolmetscher.html> (Utolsó megtekintés: 2019. június 29.)
- ¹⁵ Lásd <https://www.hochschulkompass.de/promotion.html>, azonban a Fordítástudomány nem szerepel az egyetem strukturált doktori programjában a <https://www.philfak.uni-bonn.de/de/promotion/ausschreibung-zweite-kohorte-ws2018-19-verlangerung.pdf> oldal (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ¹⁶ Lásd <https://ialt.philol.uni-leipzig.de/studium/promotionsstudiengang/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ¹⁷ https://www.uni-saarland.de/fileadmin/upload/forschen/gradus/PromR/35_Promotion-sfaecherliste_Stand_20191007.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ¹⁸ <https://www.akad.de/weiterbildung/staatlich-gepruefter-uebersetzer/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ¹⁹ <https://uepo.de/2018/08/08/dolmetscherschule-koeln-bietet-einjaehrige-online-vorbereitung-auf-staatliche-uebersetzerpruefung-in-sechs-fremdsprachen/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ²⁰ Pl. a stuttgarti IDI-n (<https://www.sprachschule-idi.de/ausbildung/uebersetzer/>), Heidelbergben (http://www.fuu-heidelberg-languages.com/uebersetzer_in/) vagy Dortmundban (<http://www.allekurse.de/showcourse.aspx?courseId=4668>)
- ²¹ https://www.proz.com/forum/german/161555-staatlich-gepr%C3%BCfter-%C3%9Cbersetzer_erfahrungen_und_hilfestellungen.html (Utolsó megtekintés: 2020. február 9.)
- ²² <https://bdue.de/fuer-dolmetscher-uebersetzer/wege-zum-beruf/staatliche-pruefung/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ²³ https://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2004/2004_03_12-Richtlinie-Dolmetscher.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. január 29.)
- ²⁴ Lásd a tolmács törvényt is (DolmG BY) a 9. sz. táblázatban.
- ²⁵ https://rp.baden-wuerttemberg.de/Themen/International/bersetzer_Dolmetscher/psued_662920008i_Antrag.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. január 29.)
- ²⁶ 2020-ban arab, kínai és holland nyelvből lehet vizsgát tenni, lásd <https://www.km.bayern.de/ministerium/schule-und-ausbildung/staatliche-pruefung-zum-uebersetzer-und-dolmetscher.html> (Utolsó megtekintés: 2020. január 29.)

- ²⁷ <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayUeDPO>true> (Utolsó megtekintés: 2020. január 29.)
- ²⁸ <https://www.verkuendung-bayern.de/files/baymbl/2019/300/baymbl-2019-300.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. január 29.)
- ²⁹ <https://lehrkraefteakademie.hessen.de/sites/lehrkraefteakademie.hessen.de/files/Information%20zum%20C3%9CV%202018.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 3.)
- ³⁰ <https://www.duesseldorf.ihk.de/produktmarken/weiterbildung/weiterbildungspruefungen/weiterbildungsabschluesse/uebersetzer-neue-verordnung--4072586> (Utolsó megtekintés: 2020. augusztus 3.)
- ³¹ https://www.gesetze-im-internet.de/_bprv/BJNR115900017.html (Utolsó megtekintés: 2020. február 9.)
- ³² A BDÜ adatai szerint (lásd <https://bdue.de/der-beruf/wege-zum-beruf/ihk-pruefung/>) Karlsruhéban, Regensburgban, Dortmundban és Koblenzben is található IHK vizsgaközpont, azonban az ezekkel az IHK-kirendeltségekkel való levelezés nyomán kiderült, hogy ezekben a városokban már nem lehet vizsgát tenni.
- ³³ <http://www.justiz-dolmetscher.de/Recherche/> (Utolsó megtekintés: 2020. február 7.)
- ³⁴ Lásd a bíróságok szervezetéről szóló törvény § 189 (2) pontját is (https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/_189.html), amely tolmácsokra és fordítókra is érvényes: „Ha egy tolmács [...] valamelyik tartományban a fordításra vonatkozóan [...] általános esküt tett, akkor az összes állami és tartományi bíróság előtt elegendő erre az esküre hivatkoznia.”
- ³⁵ <https://www.buzer.de/Gerichtsdolmetschergesetz.htm> (Utolsó megtekintés: 2020. február 9.)
- ³⁶ <https://cdn.website-editor.net/a2a4e0e88c584e4188499336bcf27eb5/files/uploaded/BFJ%2520Stellungnahme%2520zum%2520GDolmG-E%25202019-1008.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. február 9.)
- ³⁷ <https://cdn.website-editor.net/a2a4e0e88c584e4188499336bcf27eb5/files/uploaded/BFJ-Positionspapier%2520Videodolmetschen%2520vor%2520Gericht%25202018-09-09.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. február 9.)
- ³⁸ http://www.uebersetzerportal.de/bilder2/bamf-kurzanalyse_asyl_2016.pdf, 6. oldal (Utolsó megtekintés: 2020. február 9.)
- ³⁹ <https://dvud.de/2016/05/dolmetscher-zwischen-allen-stuehlen/> (Utolsó megtekintés: 2020. február 8.)
- ⁴⁰ <https://www.vhs-mainz.de/programmbereiche/arbeit-und-beruf/kw/bereich/kursdetails/kurs/XC35500/kursname/Sprachmittler-in+IHK-Zertifikat/kategorie-id/3/> (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ⁴¹ http://www.inbez.de/fileadmin/downloads/Sima_Sprachmittler.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)
- ⁴² <https://www.ihk-potsdam.de/System/vst/2365988?region&nuranmeldebare=true&termInId=233340&sortAsc=false&nurKostenfreie=false&branchen&geschaefsfeld&themEn&totalResults=82&sortCol=Termin&id=113852&zielgruppe&ort&numPages=2&vsTyp&plzdistanz&identnummer&volltext&bisdatum=30.04.2016&plzort&foerdermoeglichkeiten&resultsPerPage=50&actionId=NONE¤tPage=1&vondatum=01.04.2016#titleInText3> (Utolsó megtekintés: 2020. január 28.)

Irodalom

- AIIC 2013. *On Comintern and Hush-a-Phone: Early History of Simultaneous Interpretation Equipment*. Online: <https://web.archive.org/web/20200704000201/https://aiic.net/page/6625/early-history-of-simultaneous-interpretation-equipment/lang/1> (Utolsó meglejtés: 2020. augusztus 3.).
- Cebulla, M. (Hrsg.) 2012. *Berufsrecht der Übersetzer und Dolmetscher*. Berlin: BDÜ.
- Horváth Sz. 2017. A bírósági tolmácsok/fordítók Németországban. In: Gellén, K. (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Szeged: Iurisperitus. 175–185.
- Kalverkämper, H., Schippel, L. 2008. *Simultandolmetschen in Erstbewährung: der Nürnberger Prozess 1945*. Berlin: Frank & Timme.
- Nord, B. 2013. Das A und das O der Translationswissenschaft. Eine Studie zu den Inhalten der Einführungsvorlesung im Bachelor-Studiengang. In: Anne-Kathrin E., Susann H., Annette W. (Hrsg.) *Alles hängt mit allem zusammen. Translatologische Interdependenzen. Festschrift für Peter A. Schmitt*. Berlin: Frank & Timme. 177–190.
- Reinecke, J. 2017a. *Geprüfter Übersetzer/Geprüfte Übersetzerin*. Meckenheim: DIHK Verlag.
- Reinecke, J. 2017b. *Geprüfter Übersetzer | Musterprüfungsaufgaben*. Meckenheim: DIHK Verlag.
- Rüger, Ch. 2010. *Neue Gesetze für beedigte Dolmetscher in den Bundesländern: Umsetzung uneinheitlich*. MDÜ 4/2010. 74–80.
- Salevsky, H. 2009. *Aspekte der Translation*. Frankfurt: Peter Lang.
- Schlesiger, A. 2017. *Berufsschutz für Übersetzer und Dolmetscher in Deutschland: Vergangenheit – Gegenwart – und Zukunft?* Berlin: Frank & Timme.
- SDI 2007. *Prüfungsordnung der Externenprüfung im Bachelorstudiengang Übersetzen an der Hochschule für Angewandte Sprachen*. Online: https://www.sdi-muenchen.de/fileadmin/Dokumente/Hochschule/Pruefungen/PO_Externenpruefung.pdf (Utolsó meglejtés: 2020. augusztus 3.).
- Skalweit, L. 2017. *Dolmetscher und ihre Ausbildung im Zeitalter der europäischen Expansion: Osmanisches Reich und Afrika*. Berlin: Frank & Timme.
- Stanek, M. 2011. *Dolmetschen bei der Polizei: Zur Problematik des Einsatzes unqualifizierter Dolmetscher*. Berlin: Frank & Timme.
- Vermes A. 2017. Translator Training Programmes in Hungary and the United States of America. *Romanian Journal of English Studies* Vol. 14. No. 1. 81–88. DOI: <https://doi.org/10.1515/rjes-2017-0010>

Lektorálástudomány – fordításban

Robin Edina

E-mail: robin.edina@btk.elte.hu

Kivonat: A tudományfordítás, vagyis tudományos szakmunkák, szakkönyvek és szakcikkek fordítása egyelőre nem elterjedt gyakorlat a magyar nyelvterületen, elsősorban önfordítással szoktunk találkozni (Pusztai-Varga 2018, Károly 2020). Különösen igaz ez a fordítástudomány esetében, ahol a tanulmányokat író fordításkutatók maguk is gyakorló fordítók vagy tolmácsok, így nincs szükségük rá, hogy a munkájuk mások tolmácsolásában jelenjen meg egy adott célnyelven. A jelen beszámolóban szereplő *Lektorálástudomány – fordításban* (Robin és Zachar 2020) című tanulmánykötet éppen ezért fontos mérföldkőnek tekinthető, hiszen egy fordítástudományi szakcikket magyar fordításban közlő könyvsorozat második, tematikus köteteként jelent meg. Először is szót ejtek a tanulmánykötet keletkezésének háttéréről és a téma relevanciájáról, majd bemutatom a szerzőket és a tanulmányokat, valamint a fordítástudományi szövegek fordítása során jelentkező kihívásokat. Szó esik továbbá a szerző, a fordító és a lektor szerepében eljáró témavezető együttműködéséről, amelyhez egy szakdolgozat alapját képező fordítástudományi szaktanulmány ideális lehetőséget nyújt. Végezetül összefoglalom, milyen szempontból tekinthető sikernek a tudományfordításokat közlő tanulmánykötet megszületése.

Kulcsszavak: tudományfordítás, fordítástudomány, lektorálástudomány, terminológia, lektorálási spirál

1. Bevezetés

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmacsképző Tanszékén tanulmányaikat folytató másodéves hallgatók fordításait tartalmazó első tanulmánykötet, a *Fordítástudomány – fordításban* (Robin és Varga 2018), amelynek születéséről részletes beszámoló is szól (Robin 2018), máris hasznos forrásnak bizonyult nem csupán a mesterszakos szakfordító hallgatók, hanem a vizsgálódásaikat foly-

tató doktoranduszok és fordításkutatók számára is. Hivatkozható tudományos szakcikkék fordításait tartalmazza magyar nyelven, megkönnyítve a magyarul íródo fordítástudományi szakmunkák megalkotását, elsősorban a megfelelő terminushasználat szempontjából, hiszen a fordítások elkészítését minden tanulmány esetében alapos és szakszerű terminológiai munka előzte meg. A terminológiai előkészítés során összegyűjtött, definícióval, forrásokkal és kereszthivatkozásokkal ellátott terminusok pedig egy igencsak időszerű (Klaudy 2014, 2020), előkészületben lévő, négy nyelvű fordítástudományi szótár alapjául is szolgálnak, amelyek munkálatai jelenleg is folynak.

Az első kötet sikere után hamarosan megszületett a döntés, hogy a hallgatói projekt egy könyvsorozat keretében folytatódjon tovább. Habár az előző kötet a fordítástudomány számos területéről tartalmaz tanulmányokat a fordításpedagógiától kezdve az audiovizuális fordításon át a tolmácsolásig, általános betekintést nyújtva a fordítástudomány témaköreibe, a sorozatot egy tematikus kötet összeállításával kívántuk folytatni, amely fordítások lektorálásáról szóló tanulmányokat foglal magában. A témaválasztás több okból is relevánsnak és aktuálisnak tűnt. Egyrészt a lektorálás kutatása az utóbbi időben egyre nagyobb érdeklődésnek örvend a hazai és nemzetközi fordításkutatók körében (Robert 2018), ami elsősorban a fordítások minőségére vonatkozó nemzetközi szabványok miatt megnövekedett lektorálási szükségletnek köszönhető. Másrészt éppen az említett okból egyre nagyobb igény mutatkozik a lektorképzésre is, ezért az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén Magyarországon elsőként indítottunk el egyetemi képzést a lektorálás iránt érdeklődők számára. Mivel új kutatási irányzatról van szó, egyelőre kevés magyar nyelvű szakirodalom áll a kutatók, hallgatók és gyakorló lektorok rendelkezésére, és a lektorálástudományi tanulmánykötettel ezen a hiányon szeretnénk volna enyhíteni.

2. Szerzők és tanulmányok

A projektben részt vevő hallgatók – ahogyan az első tanulmánykötet esetében is történt – a szakdolgozatokra vonatkozó követelmények szerint választották ki a fordítandó forrásnyelvi szövegeket: öt évnél nem régebbi, szakemberek által szakembereknek írt tudományos cikkek közül kereshették a lektorálás témakörén belül, angol, német és francia forrásnyelven. A kiválasztott tanulmányok jól illusztrálják, milyen területek tartoznak a lektorálás témakörébe: szerkesztés a fordításon belül, önlektorálás és más munkájának lektorálása, gépi fordítás utószerkesztése, sőt a fordítástámogató eszköz használata során végzett ellenőrző, szerkesztési tevékenység is. A fordított cikkek a nemzetközi szakirodalom elismert irodalomtudományi, nyelvtudományi és kifejezetten fordítástudományi folyóirataiból származnak (*Target, Meta, Perspectives, Translation Studies, The Translator, transkom, The Interpreter and Translator Trainer, JoSTrans, Paralleles, TTR*). Az egyik

fordítás a *Target Online* felületén is megjelent¹. A kiválasztott cikkek számos esetben jelentősen hosszabbnak bizonyultak a szakdolgozathoz szükséges harmincezer leütésnél, de a hallgatók vállalták, hogy a magyar nyelvű publikációhoz lefordítják a szövegek fennmaradó részét is. A választott cikkek között szerepelnek elméleti eszmefuttatások, terminológiai fejtegetések, esettanulmányok, empirikus kutatás eredményeit feldolgozó cikkek és a lektorálástudomány jelenlegi állását összefoglaló tanulmányok.

A magyar kiadáshoz mindenképpen szükséges volt beszerezni a szerzők és az eredeti cikkek megjelentető folyóiratok kiadójának hozzájárulását. Mivel a tanulmánykötetet az első kötethez hasonlóan kereskedelmi forgalomba nem kerülő, egyetemi kiadványként terveztük megjelentetni, nem ütközött jelentősebb akadályba a fordítási engedély megszerzése: a kiadók nagylelkűen engedélyezték a cikkek fordításban történő reprodukcióját, azzal a feltétellel, hogy pontosan feltüntetjük hivatkozásban a cikk eredeti megjelenését. Csupán két cikk esetében volt szükséges jelképes díjat fizetnünk a szerzői jogokért.

Az előző kötet tapasztalatain felbátorodva vettük fel a kapcsolatot az eredeti szerzőkkel, akik megtiszteltetésnek vették, hogy a hallgatóink éppen az általuk írt tanulmányt választották, és örömmel adták beleegyezésüket a magyar nyelvű publikáláshoz. A szerzők között kanadai, olasz, belga, dán, német, amerikai, svájci és spanyol, fordítástudománnyal foglalkozó kutatót találunk – így a projekt valódi nemzetközi összefogás keretében jöhetett létre. Olyan jól ismert nevek és nemzetközi szaktekintélyek szerepelnek közöttük, mint Christina Schaffner, az Aston Egyetem professzora, és Alexander Künzli, a Genfi Egyetem professzora, aki a 2000-es évek eleje óta kutatja a lektorálás jellemzőit. A lektorálás kutatásával foglalkozó fordítástudományi cikkek hivatkozásaiban továbbá gyakran találkozhatunk Isabelle Robert, Louise Brunette és Giovanna Scocchera nevével is, akiknek az utóbbi években megjelent cikkei közül sikerült a *Lektorálástudomány – fordításban* tanulmányai közé is beavagatnunk néhányat. A szerzők is beleegyezésüket adták a tanulmányok magyar nyelvű újrapublikálásához, sőt a segítségüket is ajánlották a hallgatóknak, ha valahol elakadnak, mert nem értik pontosan a szöveget – erre néhány esetben sor is került.

3. Együttműködés

A tanulmánykötet elkészítése – és a szakdolgozat alapjául szolgáló cikkk fordítások megalkotása – tökéletes lehetőséget biztosított a harmonikus fordítási munkafolyamat megvalósításához: a szerkesztők megrendelőként, a témavezető oktatók

¹ Christopher D. Mellinger: A fordítások minőségének újragondolása: lektorálás a digitális korban. Fordította: Pete-Pikó Klára. <https://benjamins.com/online/target/articles/target.16104.mel.hu>

nyelvi és szakmai lektorként, a hallgatók pedig fordítóként vettek részt a folyamatban. A szakdolgozat alapjául szolgáló fordításra a szakmában szokásos szoros határidő helyett több hónap állt rendelkezésre, így amennyiben a hallgatók hatékonyan kihasználták ezt az időt, bőven volt lehetőségük a szövegek fordítása közben konzultálni a témavezetővel, illetve a szerkesztőkkel, és akár többször is átdolgozni a célnyelvi szöveget, hogy minél jobban megfeleljen a tudományos szakmunkák normáinak. Megvalósult tehát az a lektorálási spirál (Malaczkov 2020), amelynek során a célnyelvi szöveg a fordítási folyamat résztvevőinek együttműködése eredményeként több körben megvalósuló ellenőrzés, módosítás és kölcsönös validálás (Robin 2019) után születik meg.

Ebben a folyamatban a fordító és a szövegét javító lektor együttes munkája erősen pedagógiai színezetű, hiszen a témavezető nem csupán a hibákra csap le, hanem munka közben ösztönzi is a hallgatót, tanácsokkal látja el, rávezeti a megoldásokra és a javításait mindig meg is indokolja, betöltve ezzel a lektor „mentor” szerepét is (Mohácsi-Gorove 2014, Robin 2019). A fordító-hallgató és a lektor-témavezető együttműködését illusztrálja az alábbi rövid fordítói kommentár a *translation proper* kifejezés fordítása kapcsán:

A proper revision szórendben *megfelelő(en végzett) lektorálás* lett volna a választásom, ám így elbizonytalanodtam. Miért használt a szerző fordított szórendet? Hogyan tudom ezt megfelelően visszaadni a fordításomban? Talán a szöveg teljes lektorálását jelenti a kifejezés? Ebből a gondolatból indulva *átfogó lektorálás* lett a választásom. Ezután egyeztettem témavezetőmmel, aki megerősített abban, hogy a fordított szórend a hangsúlyosabbá tételt hivatott szolgálni, viszont maga a lektorálás kap nyomatékot, így végül a *tulajdonképeni lektorálás* mellett döntöttem. (Dobróka Anett)

Azonban a témavezető szerepe lektorként és mentorként nem korlátozódik pusztán a fordítástechnikai problémák megoldását célzó javaslatokra és nyelvhelyességi hibák javítására: terminológiai feladatokat ugyancsak ellát, vagyis terminológusként is közreműködik a fordítási folyamatban, segítve és felügyelve a fordító munkáját – ugyanakkor a lektor mint terminológus közreműködése a szakma gyakorlatától sem idegen. Ahogyan a későbbiekben arról még bővebben szó esik, az idegen nyelvű fordítástudományi terminusok magyar nyelven történő megfeleltetése nagy kihívások elé állítja a szakfordító hallgatót. Ilyenkor a szakirodalomban jártas, a szakterületet alaposan ismerő lektor-terminológus-témavezető közreműködése kulcsfontosságú a fordítási munkafolyamat során. A lefordított tanulmánynak ugyanis önállóan is meg kell állnia a helyét a magyar szakirodalomban, terminusainak illeszkedniük kell a szakterület kifejezéstárába. A szakfordító hallgatók egyik feladata ezért a fordítást előkészítő és támogató terminusjegyzék kidolgozása pontos definíciókkal, kontextussal, szakirodalmi hivatkozásokkal ellátva, amihez segítséget és útmutatást nyújtanak a témavezetők, ahogyan az alábbi fordítói kommentárból is kiderül:

A *straight translation/translator* kifejezést sokáig kutattam. Az egyik gondot az okozta számomra, hogy még az angol nyelvű oldalakon sem találtam meg a pontos definícióját. Számos fordítói, illetve nyelvészeti portál böngészése után azonban világossá vált számomra, hogy a valódi, sokszor szóról szóra történő fordítás (olykor tükörfordítás) leírására használják. Fata (2012) írásában talákoztam a direkt fordítás definíciójával, a szöveg rámutatott a terminus jelentésére és a különböző kifejezésekre, amelyek mind ugyanazt a műveletet – azaz a szó szerinti fordítást – jelölik. Ekkor direkt fordításként feleltettem meg a terminust, és utána néztem az angol *direct translation* kifejezésnek is, amelyet sok helyen a *straight translation* szinonimájaként említenek. Ám témavezetőm rámutatott a *direct translation* egy másik jelentésére is, amely az anyanyelvre történő fordítást is jelöli (Ferreira et al. 2016) a szó szerinti fordítás mellett (Wakabayashi 2009). Így a kifejezés kétértelműsége miatt mégis elvettem ezt a megfelelőt. Ezután találtam meg az egyenes fordítás kifejezést, amelyet több megbízható forrás említ a szó szerinti fordítás megfelelőjeként. Visszatekintve jókora derűtséget okoz ez számomra, hiszen amilyen egyszerű, annyira nehezen találtam rá a magyar megfelelőre, amely a *straight translation* terminus egyenes fordítása. (Varga Dóra)

Egy-egy terminus vagy szövegrészlet kapcsán az is előfordulhat, hogy a témavezető szakértelme mellett szükséges az eredeti szöveg szerzőjének segítsége is a kérdéses kifejezés pontos értelmezése, a szerző szándékának feltárása érdekében, nehogy félrefordítás szülessen; tudományfordításról lévén szó egy téves értelmezésnek hosszú távú negatív következményei is lehetnek. Az információs technikának és a globalizációnak köszönhetően ma már nem ütközik különösebb nehézségekbe a fordítandó szakcikk szerzőivel való kapcsolatfelvétel. Ahogyan fentebb arról már szó esett, a tanulmányok eredeti szerzői felajánlották segítségüket a hallgatók számára, ha esetleg olyan nehézségekbe ütköznének, amelyet egyedül nem tudnak megoldani. Ilyen probléma merült fel a *grammatical metaphor* terminus megfeleltetése során is. A fordító, Miller Barbara felvette a kapcsolatot az eredeti tanulmány szerzőjével, Mario Bisiadával, aki készségesen segítségére sietett:

Első olvasatra nem volt számomra teljesen egyértelmű, mi lehet a szakszerű fordítás erre a terminusra, hiszen rögtön a szépirodalomban gyakran használatos metaforára asszociáltam, ilyesmiről a jelen tanulmányban azonban nyilvánvalóan egyáltalán nincs szó. Végül a cikk írójával, Mario Bisiadával való levelezés alapján hoztam meg fordítói döntésemet (személyes kommunikáció, 2019. január 24.):

„I just had to check this passage again and realised that this is indeed not a very good choice of terminology. The reason behind it is that I published this paper as part of a range of papers on editing and grammatical metaphor. Halliday (1985) defines grammatical metaphor as a change in grammatical

category. So if we express an action, which would most naturally be expressed by a verb, as a noun, we speak metaphorically. I explain why I adopt this theory for my project in an article I published in Target [...], and my plan was to keep „metaphorisation” out of the other articles and just use „verbalisation” or „nominalisation”, but I see that the example you have found escaped me, and it indeed does not make sense as it is not used anywhere else in the paper. But as to the meaning of this particular phrase, it appears in the section on editors’ reverbalisation, so I’m analysing the number of cases where editors turn nouns back into verbs. [...]”

A tanulmány írója elmagyarázta nekem, hogy a *metaphorise* terminus itt igé-sítést jelent. (Miller Barbara)

Az értelmezési problémát ilyen módon sikerült feloldani, és olyan megfeleltetés került a magyar nyelvű szövegbe, amellyel a szerző is egyetértett. Az idézett kommunikációból az is kiviláglik, hogy még a forrásnyelvi szöveg sincsen kőbe vésve, nem feltétlenül tökéletes, sőt előfordulhat, hogy a szerző a publikáció óta eltelt időben bizonyos kérdéses részletekkel kapcsolatban már módosítaná a véleményét – kifogásolható részek akár a mély feldolgozást igénylő fordítás során is felszínre kerülhetnek, ahogyan az idézett fordítói kommentárból is látszik. Éppen ezért tudományfordítás esetén mindenképpen tanácsos konzultálni az eredeti szöveg szerzőjével, amennyiben az értelmezés során kérdések merülnek fel.

A fentiek alapján is belátható, hogy a fordítási folyamat résztvevői közötti harmonikus együttműködés kulcsfontosságú a fordított szövegek minősége szempontjából (Robin 2019). A fordítási folyamatban minden szereplőnek saját feladata és felelőssége van – az eredeti szöveg szerzőjétől kezdve a fordítón át a fordítást ellenőrző és értékelő lektorig –, és a közöttük folyó hatékony kommunikáció jelentősen hozzájárul, hogy ez a folyamat sikerrel záruljon, a fordítás során felmerülő problémákat és kihívásokat pedig maradéktalanul meg tudják oldani.

4. Kihívások a fordítás során

A fordítástudományi szakcikkek magyar nyelvre történő átültetése során számos nehézségbe ütközhet a fordító. Kihívást jelenthet egyrészt maga a téma, hiszen bár a szakfordító hallgatók számára nem ismeretlen a fordítástudományi szakirodalom, tanulmányaik közben több elméleti tárgyat is teljesíteniük kellett, mégsem számítanak feltétlenül a tudomány művelőinek, inkább gyakorlati szakemberek, így nem mélyültek el a tudományos gondolkodásban. Éppen ezért, bár nyelvileg nem okoz számukra gondot a forrásnyelvi szövegek feldolgozása, maga a téma és a mondanivaló megértése, ilyen módon pedig a fordítása során is problémákkal találkozhatnak. Ez a megállapítás érvényes lehet bármilyen tudományfordítás esetében, különösen amikor olyan szerteágazó és interdiszciplináris tudományról van

szó, mint amilyen a fordítástudomány. Ezekben helyzetekben rendkívül fontos a témavezető, vagyis a témában jártas szakmai lektor hozzáértése és segítsége, hogy a fordítási folyamat eredményeként létrejövő szöveg tartalmilag kifogástalan legyen, valamint ahogyan fentebb láttuk, a szöveg értelmezésében maga az eredeti tanulmány szerzője is a fordító segítségére lehet.

Hasonló okból kihívást jelenthet – és a szakdolgozatban szereplő fordítói kommentárok alapján jelentett is – a forrásnyelvi szövegek tudományos nyelvhasználatának feldolgozása és a célnyelven való reprodukciója. Habár a szakfordító hallgatók fordításméleti tanulmányai bizonyos mértékig biztosítottak számukra némi jártasságot a szakirodalomban, semmiképpen sem készítette fel őket a tudományos nyelvhasználatra, produkciós szinten nem ismerkedtek meg a fordítástudományi szakszövegek nyelvi és szakmai normáival, hagyományaival. Nyelvi szempontból nehézséget okozott a hosszú mondatok feldolgozása, valamint a kohézió és a koherencia megteremtése. További kihívás volt a tudományos szóhasználat, megfogalmazás és a megfelelő regiszter használata, továbbá a nyelvészeti, azon belül is a fordítástudományi szakmunkák formulaszerű nyelvi elemeinek helyes alkalmazása. Amennyiben a fordítónak és a lektornak sikerül mindezen jellemzőkre figyelmet fordítani, úgy gondoskodhatnak arról, hogy a szakterület normáinak megfelelő, nem pedig kvázi-helyes (Klaudy 1987) szöveg jöjjön létre.

A tudományos szövegeknek ugyancsak sajátos jellemzője a pontos hivatkozási rendszer alkalmazása, valamint egy megadott házi stílus követése. A kötetbe kiválogatott tanulmányok eredetileg különböző fordítástudományi folyóiratokban jelentek meg, amelyeknek mindegyike saját stíluslapot és hivatkozási rendszert használ. Mivel a fordításra válogatott cikkeket egyetlen közös kötetben akartuk megjelentetni, a fordítók feladata volt a szöveg teljes átszerkesztése is a *Fordítástudomány* folyóirat sablonja szerint. Ez a tulajdonképpen technikai lépés korántsem volt egyértelmű a fordítók számára, és különös precizitást követelt meg tőlük.

Fejttörést okozhat a szakfordítók számára az is, amikor hibákkal találkoznak a fordítandó forrásnyelvi szövegben, hiszen nem csupán fordításokban akadhatnak problémák, autentikus szövegekben is előfordulhatnak tényszerű hibák, következetlenségek, elütések, félreértést szülő tipográfiai hibák. Nem áltathatjuk magunkat a forrásnyelvi szöveg tökéletességével, egy fordítónak mindig éberren, kritikusan kell azt szemlélnie. Dilemmát okozhat azonban, mihez kezdjen a fordító a felfedezett hibával, ahogyan az alábbi fordítói kommentárban is olvashatjuk:

A témavezetőmmel folytatott konzultáció során felmerült, hogy az olvashatósági tesztek nehézségének bemutatásakor tipográfiai hiba, vagyis fölösleges szóköz lehet a konkrét számok felsorolásánál: „(...36, 45 ; 41, 99 ; 38, 27 ; 44, 06)”. A tanulmány szerint ugyanis mind a négy szöveg 30 és 45 közötti pontszámot kapott, továbbá logikus és valószínűsíthető, hogy mindegyik szöveghez egy érték tartozik. Ebből következik, hogy a vesszővel elválasztott számok valójában összetartoznak, és csak tizedesvessző van közöttük: „[...] 36,45 ; 41,99 ; 38,27 ; 44,06”. Az elméletet azonban nem volt könnyű igazolnom,

hiszen a módszert holland nyelvű szövegekre alkalmazzák, így a legtöbb ezzel kapcsolatosan elérhető forrás is holland nyelvű. Végül rábukkantam egy egyetemi tanulmányra, Van Laecke és Hadermann (2007) munkájára. Tanulmányukban bemutatják a Douma-Flesch módszert, majd ezt követően az olvashatósági teszttel gyakorlatban is megvizsgálják holland nyelvű szövegeket (Van Laecke és Hadermann 2007: 52). Egy adott szöveg eredményét minden alkalommal egy 0 és 100 közötti tizedesjegyű szám jelzi. Ezért úgy vélem, hogy valóban tipográfiai hiba lehet az általam fordított tanulmányban, így ezt a fordításban már javítottam. (Paulik Noémi)

A fordításnak önállóan kell megállnia a helyét a célnyelvi szövegek között, nem hivatkozhat a fordító az eredeti írásmű minőségi problémáira, ezért nem is szabad reprodukálnia a hibákat. Elírások és helyesírási hibák javítása nem is okoz különösebb gondot vagy etikai dilemmát, ténybeli tévedések esetén azonban már csupán alapos mérlegelés és utánajárás után módosíthat a szövegen a fordító – ahogyan a fenti kommentárban láthattuk –, és ilyenkor is mindig érdemes konzultálni a megbízóval, a lektorral, illetve az eredeti szerzővel, jelezve a felmerült problémát és a megoldásra tett javaslatot.

A legnagyobb kihívást a szakdolgozatokban szereplő fordítói kommentárok tanúsága szerint mégis a terminusok megfeleltetése jelentette. A fordítástudomány terminológiája egyelőre még nem tekinthető kiforrottnak, sem pedig rendszerezettnek, számos terminus esetében nem született még közmegegyezés (Klaudy 2020). Mi több, ahogyan a magyar fordítástudomány folyamatosan fejlődik, úgy keletkeznek újabb terminusok is. Különösen igaz ez a lektorálással foglalkozó szakirodalomra, ahol korántsem egységes a terminushasználat, sem nemzetközi, sem pedig hazai szinten (Horváth 2009; Robin 2018). A terminusok megfeleltetése során ezért a fordítóknak alaposan el kellett mélyülniük a fordítástudományi és a lektorálás témájában született szakirodalomban, kikeresve azokat a magyar nyelvű terminusokat, amelyek legjobban megállják a helyüket a célnyelvi szövegben.

A fordítás során a fordítóknak megkülönböztetett figyelmet kellett szentelniük az olyan terminusoknak, amelyek hasonlóknak tűnhetnek ugyan, de más-más jelentést hordoznak, és jelentésük definícióval meghatározható, ilyen például a *fordítási szöveg*, a *fordított szöveg* és a *fordítási nyelv*. Gondos mérlegelést kívánt azoknak a terminusoknak a megfeleltetése is, ahol a szakirodalom egyelőre nem következetes, szinonimaként használ bizonyos terminusokat, jóllehet egyes szakmunkák már megkülönböztetik az érintett fogalmakat. Ide tartozik többek között a lektorálástudományi tanulmányokban gyakran előforduló *szerkesztés* és *lektorálás* (lásd Robin 2018). Az a körülmény is nehézséget okozhatott a fordítók számára, hogy bizonyos terminusok konnotációja idővel módosult, és immár nem használhatók eredeti jelentésükben. Ilyen például a *nyersfordítás*, amelyet negatív konnotációja miatt nem alkalmazzuk az emberi fordítás jelölésére, inkább a gépi fordítás eredményére vonatkoztatjuk, míg az előbbi esetben a *szerkesztetlen fordítás* terminust használjuk. A terminusok megfeleltetésekor a fordítók az egyértelműségre

is törekedtek, hogy kerüljék a több jelentést is hordozó szakkifejezéseket, elkerülve az esetleges értelemzavart. Így járt el a fordító a *verbális* és az *igei*, a *reverbalizáció* és a *visszaigésítés* terminuspár esetében, ahol a több jelentésű idegen szó helyett az egyértelmű magyar kifejezésre esett a választása.

Gyakran szembesültek a fordítók azzal a ténnyel is, hogy egy-egy forrásnyelvi terminus még nem rendelkezik magyar megfelelővel. Ilyenkor új terminusjelöltek alkotása válik szükségessé, tükörfordítással vagy új megnevezéssel, mégpedig a következő terminusalkotási elveket szem előtt tartva: az új szakkifejezésnek szemantikailag transzparensnek (*transparency*), átláthatónak szükséges lennie – vagyis a jelentése előre kikövetkeztethető –; konzisztensnek és koherensnek (*consistency* és *coherence*) kell lennie a szakterület terminológiai rendszerével; ügyelni kell a terminus nyelvi gazdaságosságára (*linguistic economy*) és a létező jelentésmintázatoknak való megfelelésére (*appropriateness*), vagyis terminusalkotáskor törekedni kell az érthetőségre és egyértelműsége; az újonnan alkotott kifejezésnek nyelvi helyesnek (*linguistic correctness*), produktívna és képezhetőnek (*derivability* és *compoundability*) szükséges lennie; továbbá törekedni kell az anyanyelvi kifejezések használatára az idegen nyelvű terminus kölcsönzése helyett (ISO 704: 2009). Hiányzó célnyelvi terminusok esetén a kölcsönzés mellett a körülírás stratégiáját is igyekeztek kerülni a fordítók, hiszen a tanulmányok fordításának és a kötetnek egyik kitűzött célja volt a magyar fordítástudományi terminológia gyarapítása és rendszerezése. Magyar terminusjelölt alkotását választották a fordítók az egyelőre csupán kölcsönzés útján ismert szakkifejezések esetében is. Ilyen döntés született a *transediting* megféleltetésekor is, amely mostanáig csak eredeti formájában volt ismert a magyar szakirodalomban (Zachar 2019). A fordító döntéshozatal folyamatát az alábbi kommentár ismerteti:

Hosszú gondolkodás előzte meg a *transediting* terminus lefordítását. A terminusnak egyelőre még nincs magyar nyelvű megfelelője, így már a cikk kiválasztásakor tudtam, hogy nekem kell megalkotnom. Eleinte a fordítás és a szerkesztés szó különböző kombinációival próbálkoztam (mint például a fordítás-szerkesztés, transzszerkesztés, szerkesztői fordítás), de mindegyiket nagyon komplikáltnak, erőltetettnek tartottam. Ezért kezdtem el az idegen kifejezéshez hasonló elnevezésen gondolkodni olyan terminusok nyomán, mint például a kreatív fordítást jelölő transzkreáció. Végül a témavezetőm segítségével a transzeditálás mellett döntöttünk azzal a kiegészítéssel, hogy a szerkesztőfordítás mint magyarázat segíthet a megértésben. – (Varga Dóra)

5. Összefoglalás: a tanulmánykötet sikere

A jelen beszámolóban bemutatott *Lektorálástudomány – fordításban* című tanulmánykötet a fordítási és kiadási folyamat számos szereplőjének összefogása és támogatása eredményeként születhetett meg: a nemzetközi fordítástudomány leкто-

rálással foglalkozó szaktekinvélyei és a fordítások alapjául szolgáló tanulmányokat publikáló folyóiratok beleegyezésüket adták a kiválasztott cikkek magyar nyelven történő megjelentetéséhez; a szerzők közreműködésükkel segítették a fordítói munkát; a hallgatók az intézményes képzés során elsajátított tudásukról bizonyosságot téve ültették át a tudományos műveket magyar nyelvre a szakmai, illetve a nyelvi lektor szerepében eljáró témavezetőik segítségével és irányításával; a szerkesztők egységes kötetbe rendezték a tanulmányokat; mindezekhez pedig az ELTE Bölcsészettudományi Kar Nyelvi Közvetítés Intézete Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke biztosította az intézményes háttérrel és támogatást. A könyv megszületése önmagában is jelentős siker, hiszen a projektet sikerült véghez vinni a cikkek kiválasztásától a szerzői jogok letárgyalásán és megszerzésén, majd a fordítási, lektorálási és szerkesztési folyamaton keresztül a tördelésig, végül pedig az internetes publikációig. Ám a tanulmánykötet több más szempontból is sikernek tekinthető.

Sikert könyvelhetnek el a hallgatók, akik közül sokak számára ez a feladat jelentette az első valódi fordítási megbízást és szakmai kihívást, így olyan tapasztalatra tehettek szert, amely későbbi pályafutásuk során is hasznosnak bizonyulhat, akár egyedül, akár csoportosan végezték a fordítási munkát, ahogyan az alábbiakban megfogalmazott vélemények is tükrözik:

„Örülök, hogy részt vehettem ebben a projektben. Hasznos tapasztalat volt, hozzájárult szakmai fejlődésemhez, és megerősítette a fordítói hivatás mellett elkötelezettségemet. Különleges meglepetés volt, hogy a forrásnyelvi szöveg szerzője, Mellinger professzor úr is értesült a fordításomról, és internetes oldalán örömmel közölte a hírt, hogy a cikkét magyarra fordították.” (Pete-Pikó Klára)

„Több szempontból is izgalmasnak találtam a projektet. Egyrészt mert ez volt az eddigi legnagyobb fordítási munkám, és bár eleinte ijesztőnek tűnt a szöveg mennyisége, a téma iránti lelkesedésem és a publikálás gondolata mindig átleadített a nehézségeken.” (Böröndy Lilla)

A projektben elsőévesként részt vevő hallgatók további szakmai kompetenciák és kihívások terén is tapasztalatot szerezhettek, meg kellett birkóznuk a csapatmunka nehézségeivel, de élvezhették annak előnyeit is, ugyanakkor a lektorálási feladatba is belekóstolhattak:

„A tanulmánykötethez hozzájáruló fordítók közül talán a mi négyesünk volt az egyedüli, amely elsőévesként próbálhatta ki magát. Szintén egyedülként, négyfős fordítócsapatként dolgoztunk, ez részben könnyebbé, részben nehezebbé tette a fordítói munkát. Csapatként mindenkinek meg kellett tanulnia meghallgatni a másikat, és egységként együttműködni. A csapatmunka rávilágított, hogy újdonságokat tanulhatunk egymástól, kiegészíthetjük és szakmailag előrelendíthetjük egymást. A közös munka során egymás lektoraiként

is részt vettünk a projektben, így érdekes volt rögtön azokat a kompetenciákat is használni, amelyekről a fordítandó szövegünkben szó esett.” (Sulyok Kamilia, Babarczy Katalin, Pál Zsófia, Vatai Barbara)

Ahogy a fenti véleményből kitűnik, a projektben részt vevő hallgatók nem csupán gyakorlati tapasztalatra tehetek szert a tanulmányok magyar nyelvre történő átültetése során. A fordítandó szövegek témája lehetőséget nyújtott számukra a fordítástudományban és azon belül is a lektorálással foglalkozó szakirodalomban való elmélyülésre, így saját stratégiáikra, eljárásaikra is reflektálhattak munka közben, elősegítve a tudatosabb fordítást. Ilyen módon a projekt eredményeként gyakorlati és elméleti tudással is gazdagodhattak a fordításról és a lektorálásról egyaránt, ahogyan az alábbi fordítói vélemény is megfogalmazza:

„Christina Schäffner cikkét fordítani és a transzeditálás fogalmát megismerni rendkívül gondolatébresztő élmény volt számomra. Eleinte nem tulajdonítottam nagy jelentőséget a *transzeditálás* fogalmának, arra gondoltam, a fordítás az csak fordítás, én magam nem végzek semmilyen szerkesztői tevékenységet fordítás közben. Ám amint egyre jobban beleástam magam a témába, világossá vált számomra, hogy az igényes fordítás nem csupán a szavak lefordítása, hanem rengeteg egyéb – szerkesztői – folyamatot is magában foglal. A fordítás során többször is transzeditálást hajtottam végre, ami frappáns csavart jelentett számomra. A cikk maga, illetve az egész projekt – a fordítási és a lektorálási folyamatot is beleértve – remek élmény volt, és büszkeséggel tölt el, hogy a részese lehettem.” (Varga Dóra)

A tanulmánykötet megjelenését sikerként könyvelhetik el maguk a cikkek szerzői is, akik beleegyezésüket adták a munkájuk magyar nyelvre való fordításához, hiszen újabb publikációt könyvelhetnek el a munkásságukban, és a fordítás eredményeként olyan kutatókhoz is eljuthat a tanulmányuk, akik megfelelő nyelvtudás híján nem ismerhették volna meg a gondolataikat, így szélesebb tudományos körben is ismertté válhat a munkájuk. A projekt továbbá egyedülálló lehetőséget biztosított a szerzők számára, hogy a világ különböző országaiban lektorálással foglalkozó, sokszor egymásra is hivatkozó – gyakran idézett és egyelőre még kevésbé ismert – fordításkutatók egy tematikus tanulmánykötetben „találkozhassanak” egymással. Bizonyára külön „élményt” jelent a *fordításkutatók* számára, hogy a munkájuk *fordításban* jelenik meg – különösen, mivel tudományterületünkön inkább az önfordítás jellemző (Pusztai-Varga 2018). Ezen gondolataikat a szerzők visszajelzéseikben is kifejezték, ahogy az alábbiakban olvasható:

„Many thanks, I’m honoured to see my work has been translated and I remember from the correspondence with my translator that she has worked very hard and with attention to detail! I’m grateful to be published in this volume and great company.” (Mario Bisiada)

„I too wish to express my congratulations and thanks for this excellent work. The students in particular can be proud of this achievement. I too am honoured that my paper is included.” (Christina Schäeffner)

„I am writing to say many thanks to you for your Hungarian translation of my article „Re-thinking translation quality: Revision in the digital age”. It is the first time I have been translated, and it is exciting and humbling to think my work was of interest to you to merit translation. I am honored to have my work appear alongside everyone else in the volume. I hope colleagues find it of interest in Hungary!” (Chris Mellinger)

A tanulmánykötet remélhetőleg még egy további szempontból is sikernek bizonyul: a tudományos értékét tekintve. Tudományos szempontból egyrészt máris sikerként könyvelhető el, hiszen a kötetben szereplő magyar nyelvű szövegek a tudományos szakfordítást képviselik. A tudományfordítás jelentősége kapcsán pedig Károly (2019: 5) a következőképpen fogalmaz: „a tudományos szakfordítás nem csak filológiai kérdés: meghatározó tényező a tudomány és az emberiség tudományos gondolkodásának alakulásában, fejlődésében”. A tudományos cikkek fordítóinak tehát tudományformáló szerep is jut, nem egyszerűen szövegeket ültetnek át egyik nyelvről a másikra: megteremtik a kapcsolatot a nemzetközi szakirodalom, vagyis az egyazon tudományterület különböző nyelvi és kulturális háttérből származó képviselői között, segíthetik a célnyelven folyó szakszerű, következetes tudományos diskurzust, valamint hozzájárulhatnak egy adott tudományterület egységes és szakszerű terminológiájának kialakításához.

Különösen igaz lehet ez az olyan felemelkedő diszciplínák esetében, mint amilyen a fordítástudomány, amelynek önállósága időnként még mindig vitatott kérdés (Klaudy 2020), illetve ugyanez elmondható a berkein belül elinduló, fordítások lektorálásával foglalkozó kutatási irányzattal kapcsolatban is. A jelen beszámoló tárgyát képező tanulmánykötet címe, *Lektorálástudomány – fordításban*, sokak számára talán túlságosan is ambiciózusnak tűnhet, hiszen egyelőre a fordítástudomány helyzete sem szilárdult meg a tudományos köztudatban. Mindazonáltal a lektorálástudomány létjogosultága felmerült a magyar szakirodalomban is (Horváth 2009; Robin 2015, 2018). A kötetbe válogatott tanulmányok pedig arról tanúskodnak, hogy a lektorálásról szóló tudományos irányzat képes meghatározni és leírni a kutatása tárgyát, saját terminusokkal és kutatási módszerekkel rendelkezik, empirikus eredményeivel törekszik az általánosíthatóságra és a lektorálás jellegzetes jelenségeinek előrejelzésére, valamint igyekszik a területen tevékenykedő szakemberek közötti konszenzusra (lásd Klaudy 2020; egy tudomány érettségéről). Ilyen módon, ha önálló tudományként egyelőre nem is, a lektorálástudomány aldiszciplínaként bizonyára megállhatja a helyét. A kötet szerkesztői és fordítói mindenestre bíznak benne, hogy a lefordított tanulmányok hozzájárulhatnak a magyar nyelvterületen folyó, lektorálással kapcsolatos kutatások folytatásához és elméleti háttérének megalapozásához.

A kötetben (Robin és Zachar 2020) megjelent tanulmányok:

- Christina Schäffner: *A transzeditálás újragondolása*. Fordító: Varga Dóra.
- Julie McDonough Dolmaya: *Laptörténet: fordítási trendek a Wikipédián*. Fordító: Sztanó Kata Kincső.
- Mario Bisiada: *Nominalizációk lektorálása angol–német fordításokban: mikor avatkozik be a lektor?* Fordító: Miller Barbara.
- Christopher D. Mellinger: *A fordítások minőségének újragondolása: lektorálás a digitális korban*. Fordító: Pete-Pikó Klára.
- Isabelle S. Robert, Aline Remael, Jim J. J. Ureel: *Úton a lektorálási kompetencia modellezése felé*. Fordító: Fesztóryné Deák Diána.
- Alexander Künzli: *A fordítások lektorálása: fogalommeghatározások, a kutatások jelenlegi állása, lehetséges kutatási területek*. Fordító: Turi Bernadett és Kornokovits Bianka.
- Isabelle S. Robert: *Egynyelvű átolvasás: gyors, funkcionális, de nem megbízható eljárás a fordítás lektorálására*. Fordító: Paulik Noémi.
- Giovanna Scocchera: *Olvasási technikák a lektorálásban: a lektorálási folyamat fordítói és lektori megközelítésének aspektusai*. Fordító: Dobróka Anett.
- Louise Brunette és Chantal Gagnon: *A lektorálás oktatása a wikik korában: ott találunk rá a technológiára, ahol már nem is váránk*. Fordító: Böröndy Lilla.
- Isabelle S. Robert: *A lektorálás kutatása: bibliometrikus ismertetés, kutatási kérdések és módszerek*. Fordító: Babarczy Katalin, Pál Zsófia, Sulyok Kamilla és Vatai Barbara.
- Britta Nord: *A fordítások lektorálása – műhelyjelentés*. Fordító: Galac Ádám.
- Kristine Bundgaard, Tina Paulsen Christensen és Anne Schjoldager: *A fordító és a számítógép interakciója: egy számítógéppel támogatott fordítási munkafolyamat megfigyelése*. Fordító: Nyírfás Ágnes.

Irodalom

- Fata I. 2012. Német középfokú oktatási intézmények Magyar nyelvű ekvivalenseinek korpuszalapú vizsgálata. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: SZIE. 32–45.
- Ferreira, A., Wayne Schwieter, J., Gottardo, A., Jones, J. 2016. Cognitive effort in direct and inverse translation performance: insight from eye-tracking technology. *Cadernos de Tradução* Vol. 36. No. 3. 60–80. <https://doi.org/10.5007/2175-7968.2016v36n3p60>.
- Horváth P. I. 2009. *A lektori kompetencia*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest.
- Halliday, M. A. K. 1985. (2004) *An Introduction to Functional Grammar*. 3rd edition. London: Arnold.
- Károly K. 2019. Tudományfordításról fordítástudományi megközelítésből. *Fordítástudomány* 21. évf. 2. szám. 5–16. <https://doi.org/10.35924/fordtud.21.2.1>
- Klaudy K. 1997. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2014. A fordítástudomány neve, természete és terminológiája. In: Navracscics J. (szerk.) *Transzdiszciplináris üdvözletek Lengyel Zsolt számára*. Budapest, Veszprém: Gondolat Kiadó, Pannon Egyetem MFTK. 9–19.
- Klaudy K. 2020. Közös nyelvet beszélünk? Ami a 123 fordítástudományi terminusból kimaradt. In: Fóris Á., Bölcseki A. (főszerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott*

- nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben*. XXVII. MANYE Kongresszus. KGRE Budapest, 2019. április 15–16. I. rész: Fóris Á., Pintér T., Szoták Sz., Tamás D. M. (szerk.) *Terminológia, lexikográfia, fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó (MERSZ).
- Malaczkov Sz. 2020. Feliratok didaktikai célú lektorálása. In: Fóris Á., Böleskei A., M. Pintér T., Szoták Sz., Tamás D. M. (szerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben: XXVII. MANYE Kongresszus*. KGRE Budapest, 2019. április 15–16. I. rész: Fóris Á., Pintér T., Szoták Sz., Tamás D. M. (szerk.) I. *Terminológia, lexikográfia, fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó (MERSZ).
- Mohácsi-Gooove A. 2014. A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE.
- Pusztai-Varga I. 2018. Többszörös határátlépés: tudományos szövegek önfordítása. In: Robin E., Zachar V. (szerk.) *Fordítástudomány ma és holnap*. Budapest: L'Harmattan. 142–156.
- Robert, I. S. 2018. La recherche en révision : portrait bibliométrique, questions de recherche et méthodologies. *Paralleles* Vol. 30. No. 2. 129–152. <https://doi.org/10.17462/para.2018.02.07>
- Robin E. 2015. Fordítási univerzálék a lektorált fordításokban. Budapest. Doktori értekezés.
- Robin E. 2018. Beszámoló egy hallgatói projektről: *Fordítástudomány – fordításban*. *Fordítástudomány* 20. évf. 2. szám. 133–138.
- Robin E. 2019. Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 120–134.
- Robin E., Varga D. Á. (szerk.) 2018. *Fordítástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.
- Robin E., Zachar V. (szerk.) 2020. *Lektorálástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.
- Van Laecke, G., Hadermann, P. 2007. *Le Traité constitutionnel européen. Enquête sur la lisibilité du texte et le degré de compréhension des citoyens*. Gent: Universiteit Gent.
- Wakabayashi, J. 2009. An etymological exploration of 'translation' in Japan. In: Wakabayashi, J., Kothari, R. (eds) *Decentering Translation Studies: India and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 175–194. <https://doi.org/10.1075/btl.86.15wak>
- Zachar V. 2019. Műveletek a sajtófordításban. In: Nyomárkay I., Nagy S. I. (szerk.) *A fordítás elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest: Modern Filológiai Társaság. 325–340.

Korpusznyelvészet és nyelvi közvetítés.

Fordításoktatási szakmai nap

(Budapest, KRE BTK, 2020. január 30.)

Kovács Tímea

E-mail: kovacs.timea@kre.hu

2020. január 30-án negyedik alkalommal került sor a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán a fordításoktatási szakmai napra, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének Fordítástudományi Szakosztálya és a KRE Angol Nyelvészeti Tanszéke, illetve a KRE Interkulturális Kutatócsoport és Fordítóműhely projektjének keretein belül tevékenykedő Összehasonlító és korpusznyelvészeti fordításkutató műhely szervezésében.

Szakmai napunk mindig egy aktuális fordításoktatási téma köré szerveződik, melyről a hazai egyetemek, illetve a fordítási piac szakembereit kérdezzük. Az idén felkért előadóink az előadások sorrendjében – Klaudy Kinga, professor emeritus, az ELTE Fordítástudományi Doktori Iskola alapítója és programvezetője; Furkó Péter, egyetemi tanár, a KRE BTK tudományos dékánhelyettese, az Anglisztika Intézet és az Angol Nyelvészeti Tanszék vezetője; Ittész Nóra, az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos főmunkatársa, A magyar nyelv nagyszótárának főszerkesztője; Hollós Zita, habilitált egyetemi docens, a KRE BTK Német Nyelv és Irodalom Tanszék oktatója; Kurtán Zsuzsa, a Pannon Egyetem habilitált nyugalmazott egyetemi oktatója és a Miskolci OTKA kutatócsoport tagja; a Vinnai Edina, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar docense és a Miskolci OTKA kutatócsoport tagja; Kovács Tímea, a KRE Angol Nyelvészeti tanszék adjunktusa; Robin Edina, az ELTE Fordító- és Tolmácsképző, valamint a Fordítástudományi Doktori Iskola oktatója; Ugrin Zsuzsanna, a BME GTK Idegen Nyelvi központ tanársegédje; Seidl-Pécs Olívia, a BME GTK Idegen Nyelvi központ docense; Váradi Tamás, az MTA Nyelvtudományi Intézet Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Osztályának vezetője – a korpusznyelvészet alkalmazási lehetőségeit ismertették a nyelvi közvetítés különböző területein.

A szakmai nap első eseményeként az ELTE Fordítástudományi Doktori Program volt és jelenlegi hallgatói virágcsokorral és a doktori védésekből összeállított

képes emlékkönyvvel köszöntötték Klaudy Kinga professzorasszonyt 75. születésnapja alkalmából. A köszöntést követően Furkó Péter, a KRE BTK tudományos dékánhelyettese, az Anglisztika Intézet vezetője és az Angol Nyelvi Tanszék vezetője ünnepélyesen megnyitotta a rendezvényt. Ezt követően Klaudy Kinga megtartotta a szakmai nap első nyitó beszédét.

Klaudy Kinga előadásában felidézte kandidátusi értekezését, amit éppen negyven évvel ezelőtt írt és 1987-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál *Fordítás és aktuális tagolás* címen. Az értekezésben három szövegcsoporthot – az 1970-es években született orosz, oroszról fordított magyar, és eredeti magyar nyelvű társadalomtudományi szövegekből összeállított, összesen 600 mondatot (1342 mondategységből) – tartalmazó szövegtest elemzésén keresztül vizsgálta, hogy a fordított szövegek mennyiben térnek el az eredeti nyelven írt szövegektől bizonyos szintaktikai mutatók és aktuális tagolási típusok gyakorisága alapján. Noha a manuálisan rögzített szövegek elemzése nem számítógéppel automatizált módon történt, Klaudy Kinga volt az első, a magyar és nemzetközi szakirodalomban egyaránt, aki a 80-as években egy – eredeti és fordított szövegeket „összehasonlító” (comparable) – korpuszt vizsgált. A vizsgálat eredményeként Klaudy az eredeti magyar szövegektől a fenti változók alapján eltérő fordított szövegeket „kvázi-helyes” magyar szövegnek nevezte. Később Károly Krisztina vezette be 2007-ben a fordítási szöveg autonómiáját kifejező „fordítási szöveg” terminust, amit azóta is használ a szakirodalom. Analóg módon Szegh Henriett használta a tolmácsolási szöveg terminust készülő disszertációjában. Előadásában Klaudy Kinga hangsúlyozta, hogy a nagyméretű fordított és eredeti nyelven írott szövegek értékmentes elemzését lehetővé tevő korpusz kutatás segíthet a fordítási univerzálék és a fordítások értékelhetősége közötti ellentmondást jobban megérteni. Előadásában Klaudy Kinga megemlítette saját építésű korpuszokon alapuló fordítástudományi disszertációk szerzőit, többek között – Pápai Vilmát (2001), Balaskó Máriát (2004) és Seidl-Pécs Olivíát (2012). Külön megköszönte Váradi Tamásnak a korpusznyelvészeti módszerek népszerűsítésében folytatott kiemelkedő szakmai tevékenységét. Majd felhívta a figyelmet az első multimodális – fordított, tolmácsolt, lektorált és audiovizuális szövegeket is tartalmazó – Pannon Korpuszra, melynek az összeállítása elsősorban Robin Edinának köszönhető (2015).

A következő előadó, Furkó Péter a *Korpusznyelvészeti eszközök* című előadásában a pragmatikai diskurzusjelölők egynyelvű és összehasonlító korpuszokban való használatát vizsgáló eszközöket mutatta be. Előadásban hangsúlyozta, hogy a korpusznyelvészeti eszközök többek között az egyszerű felhasználásuk, a stabil működésük és az előzetes kutatásokra, tanulmányokra való alkalmazhatóságuknak köszönhetően segítik a nyelvészek kutató és elemző munkáját. Az általa használt eszközök közül példaként érdemes megemlíteni a konkordanciaprogramokat (pl. AntConc WordSmith Tools v6.0), a statisztikai elemző programokat (SPSS, Freelon's ReCal), a párhuzamos korpuszépítő (e-Sword Versions, YouAlign) és annotációs eszközöket (Exmaralda, UCREL). A pragmatikai jelölők vizsgálata közül megemlített pár – általa végzett – kutatást. Korpusznyelvészeti eszközökkel

vizsgálta például a pragmatikai elemek autentikáló szerepét és az angol-magyar fordítási stratégiákat Tolkien műveiben (Furkó 2018). Szintén korpusznyelvészeti eszközök segítségével hasonlította össze bibliai (argumentatív és narratív) szövegekben előforduló diskurzusjelölők fordítása során alkalmazott stratégiákat.

A harmadik előadó, Ittész Nóra, a *Korpusznyelvészet és szótárkészítés* című előadásában a korpusznyelvészet relevanciáját mutatta be a szótárkészítés szempontjából. Az előadó hangsúlyozta, hogy a szótárkészítés a kezdetektől valójában korpusznyelvészeti eszközöket alkalmaz, noha továbbra is nagy szerepet játszik a digitális formában nem elérhető adatok digitalizálása és számítógéppel támogatott keresése, hiszen az egyes szavak, kifejezések, nyelvi elemek jelentésének diakrón és szinkrón vizsgálatához elengedhetetlen a nagymennyiségű szövegekben való keresés. Bemutatta azokat a számítógépes felületeket, melyek lehetővé teszik a különböző adatbázisokban való keresést. Példákkal szemléltette, hogy *A magyar nyelv nagyszótára* elektronikus felületen hogyan lehet keresni – többek között – *A nagyszótár címállománya*, *A magyar történeti szövegtár*, és *Forrás- és névjegyzék* adatbázisokban. A magyar történeti szövegtárban lehetőség van konkordancia-keresésre is. Az ilyen konkordancia-keresésnek köszönhetően például visszakereshető az összes olyan mondat (összesen 8), amiben szerepelt az 'abroncsos' nyelvi elem 1846. és 2007. közötti megjelent szövegekben. Ugyanígy lehetséges például az 'ember' nyelvi elem összes előfordulását megkeresni és vizsgálni *A magyar történeti szövegtárban*. Az előadó érdekes példákkal szemléltette, hogy *A magyar nyelv nagyszótára* készítése során milyen számítógéppel támogatott online eszközök segítik a munkájukat. Forrásjegyzékekben, elektronikusan elérhető pdf fájlokban, illetve különböző típusú szócikkekben keresnek XML-alapú komplex kereső segítségével. *A Forrásjegyzékben* az egyes találatok mellett az is látható, hogy az adott tétel milyen formátumban érhető el, ki a szerzője, mikor keletkezett, milyen a szöveg terjedelme, milyen számban jelent meg nagyszótári idézőként. A fordításból származó nyelvi találatok mellett fel kell tüntetni, hogy fordítás. Végezetül az előadó megmutatta, hogy a szótárkészítők milyen annotált szövegtípusokkal dolgoznak. A választott szövegeken jól látszott, hogy külön annotációval jelzik a főjelentést (main sense), az esetleges aljelentést (subsense), a megjelenés dátumát (date), a szerzőt (author), a stílust (style) és egyéb – az adott nyelvi elem jelentését meghatározó – adatot.

A következő – negyedik előadó – Hollós Zita, *Korpusznyelvészet és kollokációk, a SZÓKAPTÁR tükrében* címmel tartotta meg előadását. Hollós Zita a 2014-ben Szegeden a Grimm Kiadó gondozásában megjelent *SZÓKAPTÁR, Német-magyar szókapcsolattár, Korpuszalapú kollokációs tanulósztár* szerzője. Előadásában részletesen bemutatta a szótár felépítését, tartalmát, a szótár összeállítása és felhasználása során alkalmazott korpusznyelvészeti eszközöket. A szótár összeállításakor Hollós Zitát elsősorban az ösztönözte, hogy létrehozson egy olyan szótárt, amely az idegennyelvtanulás és -használat szempontjából az egyik legnehezebben elsajátítható az adott (német és magyar) nyelvre jellemző és élőnyelvi korpuszokban előforduló kollokációkat tartalmazza. Az így elkészült szótár tehát

korpusz- és adatbázis-alapú és szintagmatikus. A szótár összesen 1274 szócikket és kb. 30 000 korpuszalapú szókapcsolatot tartalmaz. A szótárban a kotextusok száma 61 617, illetve 48 757 korpuszalapó szókapcsolat / kollokáció található főnévi, igei, melléknévi és határozósói zónákban, 2661 főnévi, igei, melléknévi és határozósói kombinációkban. A szótárban lehetőség nyílik intra- és interlingvális kollokációk keresésére. Ennek szemléltetésére az előadó a 'gesundheitsbewusst ernahren' – 'egészségesen/ egészségtudatosan táplálkozik' és a 'gewerblich vermieten' – '(kis)üzemi/'(kis)ipari célokra kiad/'bérbe ad/'kölesönöz' példákat mutat be. A szótár dinamikus webdesignjának köszönhetően más lexikai portálok is integrál és különböző adattípusokat (pl. audio-adat, szócikk) tartalmaz. A szótár egyaránt felhasználható korpusznyelvészetben, frazeológiai, szintaktikai kutatásokban, de az idegnyelv-oktatásban és tanulásban is.

Az ötödik előadás során két előadó – Kurtán Zsuzsa és Vinnai Edina – a korpusznyelvészet és szaknyelvi kutatások összefüggéseit mutatták be. Az előadás első felében Kurtán Zsuzsa részletesen elemezte a korpusznyelvészet jelentőségét a szaknyelvi kutatások célja és módszertana szempontjából. Hangsúlyozta, hogy a (szak)nyelvi közvetítési folyamatok (pl. fordítás, oktatás, tanácsadás) során elengedhetetlen a szövegek pontos értése, valamint a szövegek érthetőségét segítő vagy gátló tényezők ismerete. Ebben nyújt nélkülözhetetlen segítséget a korpusznyelvészet. A korpusznyelvészet eszközei és módszertana ugyanis megfigyelhetővé és elemezhetővé teszik nagyméretű szöveges adatbázisokban az adott szakmai beszélő közösség reprezentatív nyelvhasználati mintáit. A szaknyelvi korpuszok tehát a valós (szakmai) nyelvhasználat alapvető referenciájaként szolgálnak. A magyarországi szaknyelvi korpuszok közül Kurtán Zsuzsa röviden bemutatta – többek között – Heltai et al. (2009) hét szakterületet átfogó angolról magyarra fordított szakszövegek párhuzamos korpuszát, Seidl-Pécs Olívia által összeállított, fordított tudományos szövegeket tartalmazó HuWordNet adatbázisát, a Magyar Word Net-et, az első magyar gazdasági, üzleti, közigazgatási, jogi terminusokat tartalmazó szemantikai adatbázist (Prószéky 2008), valamint az orvosi jelentések, teljes cikkek 20 ezer annotált mondatot tartalmazó BioScope korpuszt (Szarvas et al. 2008). Ezt követte az első magyar jogi szaknyelvi korpusz, a Miskolc Jogi Korpusz (MJK) bemutatása. A 2,4 millió szakszövegszót és 150 000 mondatot tartalmazó korpusz 6 – Kódexjog, Jogszabályok, Ítéletek, Magyarázó szövegek, Jogi fórumok, Átiratok – részkorpuszra osztható. Az előadás második részében az előadó a MJK korpuszban végzett – a jogi nyelv érthetőségét nyelvi és jogi szempontból vizsgáló – kutatások eredményeit vázolták. *A törvény szavai* című kötetben 2018-ban megjelent tanulmányok szerzői függőségi (szintaktikai) és morfológiai korpusznyelvészeti eszközökkel végzett elemzések adataiból kiindulva megállították, hogy a jogi szövegek érthetőségét leginkább a mondatok hosszúsága, az igeiség, a szövegek tagolása, a jogi szövegekre jellemző funkciószavak és viszonyiszavak aránya, a sorrend és a szemantika befolyásolja. A fenti változók elemzése alapján a nyelvileg legkevésbé érthető szövegtípusok az ítéletek és magyarázó szövegek, és a leginkább érthető, a köznyelvi szövegekkel legtöbb hasonlóságot mutató átiratok, és

jogi fórumok szövegei. A jogi szempontú elemzések eredményeit Vinnai Edina mutatta be. Hangsúlyozta, hogy Magyarországon is elindult az angol 'Plain English' mozgalom, 'Világos beszéd, közérthető fogalmazás' néven. A fenti kötetben szereplő tanulmányok szintézise szerint a jogi szaknyelvben csak a szintaktikai egyszerűsítések lehetnek hatékonyak, valamint a különböző eljárási helyzetek (a laikus hatóságokkal szembeni kiszolgáltatottsági fokától függően) pragmatikai jellemzői eltérő mértékben akadályozzák a megértést.

A hatodik előadásban Kovács Tímea azt elemezte, hogy milyen jelentősége van a korpusznyelvészetnek a tolmácsolás kutatásában. Az előadó egy folyamatban lévő inter-modális nemzetközi korpuszépítés eddigi magyar nyelvi adatait és egy lehetséges elemzését mutatta be. A tolmácsolásban a fordítástudományhoz képest némi késéssel kezdődtek el a korpusz-alapú kutatások. A korpusznyelvészeti eszközök a tolmácsolás kutatásában való jelentőségét elsőként Shlesinger (1998) hangsúlyozta. A nemzetközi szakirodalomban több kísérlet történt egy inter-modális – fordított és tolmácsolás szövegeket tartalmazó – korpusz létrehozására. A 2016-ban indult EPIC hagyományait részben követve és kiegészítve indul el az EPTIC projekt 2019-ben Ferraresi és Bernardino irányításával. Az EPTIC korpusz az Európai Parlament 2011. évében rögzített plenáris ülések beszédjeinek a tolmácsolás, valamint az átíratát (verbatim report) és a fordított szöveget tartalmazza. A korpusz nemzetközi, hiszen a központi szerepet játszó angolon kívül angol, francia, olasz, lengyel, szlovén nyelvű és magyar elemzések készülnek az összehasonlító részkorpuszok alapján. A kutatás célja Laviosa (1998a, 1998b) által bevezetett 'lexical simplification' (lexikai egyszerűsödés) jelenség egynyelvű párhuzamos és többnyelvű inter-modális korpuszban való vizsgálata. Kovács Tímea 2020. elején csatlakozott projekthez, a magyar nyelvű részkorpusz összeállításában vesz részt. Előadásában az eddigi magyar nyelvű részkorpuszban végzett előkutatási eredményeiről számolt be. Az egyszerűsödés jelenségét az áltagos mondathosszúság és az igék és funkcióiágés szerkezetek összes szóhoz viszonyított előfordulási aránya alapján vizsgálta a szóbeli (tolmácsolás) és az írásbeli (fordított) szövegben. Az elemzés eredményeképpen arra a következtetésre jutott, hogy a mondathosszúság a fordított szövegben hosszabb és a funkcióiágés szerkezetek használata is inkább a fordított szövegre jellemző. A kvantitatív vizsgálatot kvalitatív összehasonlító vizsgálat is kiegészítette. Ennek eredményeképpen elmondható, hogy a tolmácsolás szöveg lexikai, morfo-szintaktikai és tartalmi szempontból is egyszerűbb, mint a fordított. A funkcióiágés szerkezetek fordított szövegben megfigyelt magasabb előfordulási aránya alapján feltételezhető, hogy az (angol-magyar) morfo-szintaktikai szinten jelentkező interferencia inkább a fordításra jellemző.

A hetedik előadó Robin Edina a korpusznyelvészet és a lektorálás kapcsolatát a korpuszalapú lektoráláskutatás szempontjából vizsgálta. Az EN 15038-as európai szabvány 2006. évi bevezetése óta az előtérbe kerültek az eredményközpontú lektoráláskutatásokban a korpuszalapú kutatás. A lektorálási szövegeken alapuló empirikus kutatásokban a korpusz segédeszközként szolgál, melynek elemzése lehetővé teszi egyes elméletek cáfolatát vagy bizonyítását. A lektorálási korpusz min-

den esetben legalább három – forrásnyelvi eredeti, célnyelvi fordítói és célnyelvi lektori – részkorpuszból áll. A nemzetközi szakirodalomban már a 2008-as évektől kezdve folynak korpuszalapú kutatások: Ulrych és Murphy az EuroCom korpusz alapján végzett kutatást (2008). Kruger (2012, 2017) angol nyelvű fordított, lektorált autentikus és angol lektorálatlan autentikus tudományos, ismeretterjesztő és sajtószövegekből álló korpuszban vizsgálta a lektorálás mediációs hatásait, Bisiada (2018 a, 2018b) annotált lektorálási (párhuzamos) korpuszban (angol forrásnyelvi szövegek, lektorálatlan német nyelvű fordítások, német nyelvű lektorált fordítások) a lektori beavatkozásokat vizsgálta főneves és ígés szerkezetek elemzésén keresztül. Magyarországon Robin Edina nevéhez fűződik az első korpuszalapú lektorálási kutatás. Robin Edina (2015, 2018) szórakoztató eredeti, fordított és lektorált irodalmi szövegekből álló annotálatlan lektorálási és összehasonlító korpuszban azt vizsgálta, hogy mi történik szövegszinten a fordítási univerzálékkal a lektorálás eredményeként.

A korpuszban végzett általános statisztikai vizsgálatok alapján azt a következtetést vonta le, hogy a lektorálás során gazdagodik a szókincs, nő a lexikai változatosság. A lektorálás során a szöveg tehát a célnyelvi normához közelít, de nem éri el. A célnyelvi normán túl megfigyelhető még a kiegyenlítődség, az ismétléskezelés, és az olvashatóság, mint lektorálási tendencia. A lektorált szöveg tehát az optimalizáció irányába halad. Götz (2018) szépirodalmi és szórakoztató irodalmi szövegekből álló annotálatlan párhuzamos és összehasonlítható korpuszban azt vizsgálta, hogy a fordított szövegekben a lektorálás befolyásolja-e a *vajon* előfordulási mintázatait. A kutatás eredményeként megállapította, hogy a lektorálás eredményeként növekszik a *vajon* előfordulása. Seidl-Pécs Olivía és Robin Edina (2019) gazdasági és társadalomtudományi szakszövegekből álló párhuzamos lektorálási (mini)korpuszon vizsgálták a fordítói és lektori terminuskezelési stratégiákat. Megállapították, hogy a fordítás során a terminusok gyakorisága nőtt, a lektorálás során pedig csökkent. Végezetül Robin Edina felhívta a figyelmet arra, hogy a korpuszalapú lektoráláskutatás sajátos módszertani megfontolásokat tesz szükségessé. Fontos a párhuzamos lektorálási és összehasonlítható korpuszok vizsgálata a fordítás és a lektorálás nyelvi jellegzetességeinek pontosabb meghatározása és elkülönítése érdekében. A korpuszalapú lektorálási vizsgálatok eddigi eredményei alapján összességében megállapítható, hogy a lektorálás a negatívnak ítélt univerzálékat mérsékeli, míg a pozitív hatású jellegzetességeket felerősíti.

A nyolcadik előadó – Ugrin Zsuzsanna – a korpusznyelvészet, azon belül a didaktikai korpuszok fordításoktatásban játszott szerepét és jelentőségét elemezte. Előadásában két nemzetközi, kifejezetten hallgatói fordítást tartalmazó didaktikai korpuszt mutatott be részletesen. A MeLLANGE (Castagnoli et al. 2011) hibatipológia szerint annotált, párhuzamos és összehasonlítható korpusz nemzetközi együttműködésben – 7 egyetem, 3 piaci szereplő, 8 ország közreműködésével – jött létre. A MUST (Granger és Lefer, UCL CELC 2016) szintén több – 14 – ország 30 kutatócsoport közös munkája. A MUST változatos szövegtípusokat, műfajokat, médiumokat tartalmazó „multiple corpus”. A MUST előnye, hogy Moodle-be épít

hető hallgatói felületen saját elemzőeszköz áll a rendelkezésre (Hypal4MUST). A projekt nyitott, résztvevőként lehet hozzá csatlakozni. Magyarországon két didaktikai korpusz létezik: a SzIE kutatási korpusz (Heltai, Károly és Dróth 2009) és a Pannonia (Robin et al. 2016), mely didaktikai részkorpuszt is tartalmaz. Ezt követően Ugrin Zsuzsanna bemutatta a saját maga által összeállított – CAT eszközzel és anélkül készült (BME / ELTE) – hallgatói fordításokat tartalmazó korpuszon végzett kutatását (2018) és röviden összegezte eddigi eredményeit. A korpusz heterogén szakterületeket ölel át, de viszonylag kis mérete (35e #) miatt a korpuszon végzett kutatások eredményei egyelőre sejtésnek bizonyulnak. A fenti projekt kiegészül egy egészségügyi csoportprojekttel (Ugrin 2019a, BME / RIROSZ, kb. 50e fny #) is. A két didaktikai korpuszon végzett statisztikai kutatások (a forrásnyelvi, a célnyelvi fordított és célnyelvi lektorált szövegekre jellemző szöveg-hossz, mondat-szám, mondatonkénti szószám, grammatikai kötő- és utalóelemek elemek vizsgálata) alapján megfigyelhető, hogy a CAT-es eszközökkel fordított szövegek esetén gyengébb az explicitáció és a normalizáció, de erősebb a forrásnyelvi interferencia. Előadása összegzéseként Ugrin Zsuzsanna kiemelte, hogy a didaktikai korpuszok több szempontból is hasznosak a fordításoktatási és -tudományi kutatások szempontjából (Ugrin 2019b). Nagy mennyiségben keletkező, könnyen hozzáférhető anyagot tartalmaznak, míg összeállításuk jogi szempontból kevésbé aggályos és sokszínű kutatási lehetőséget biztosítanak (longitudinális vizsgálat, hiba-annotálás, többszörös korpusz). Fontos azonban szem előtt tartani, hogy a didaktikai korpuszok esetében (is) a kvantitatív korpusz-alapú kutatásokat érdemes kiegészíteni kvalitatív elemzéssel is.

A kilencedik előadó, Seidl-Pécs Olivía, az *Internet mint korpusz a szakfordításban* című előadásában bemutatta, hogy milyen szempontok alapján használhatóak az interneten elérhető szövegek (korpuszok) a (szak)fordítók számára. Elsőként a szövegek nyelvi minőségét és a keresési eredmények következtelenségét szemléltette konkrét példák segítségével. Hangsúlyozta, hogy az interneten elérhető szövegek anyanyelvi és nem anyanyelvi beszélők által, illetve gépi fordítással készült szövegek is lehetnek. Ennek következtében – a természetes és valós nyelvhasználat eredményeként – akár nyelvtanilag hibás szövegeket is találhatunk. Az internetre jellemző folyamatos tartalomfrissítés, a változó indexelés és a keresőmotorok változatossága eltérő keresési eredményeket hozhat, akár két egymást követő napon belül is. Emiatt kérdéses a keresési eredmények következetessége. Ugyanakkor éppen a folyamatos bővítés és a legkülönbözőbb forrásokból származó szövegek elérhetőségének köszönhetően a web lehetővé teszi, hogy olyan kifejezéseket keressünk és találjunk, amik nincsenek a szótárakban, a standardizált korpuszokban, vagy ritkán, akár korábban még nem használt, új nyelvi elemeket. Ezt követően az előadó ismét színes példákkal szemléltette, hogy mit és hogyan keresünk a weben, és mit ne. Kiemelte, hogy a weben érdemes keresni neologizmusokat, illetve különböző szaknyelvi regisztereket (elsősorban jogi, gazdasági, műszaki, EU-s, orvosi) terminusokat (pl. *menekültstátusz*, *KATA-adózás*, *kobot*, *felszívódó kollagénmembrán*) dokumentumtípusokat, valamint intézményneveket, szerveze-

ti egységeket és tisztségeket. A keresés során érdemes az adott URL-címhez tartozó hasonló oldalakra (pl. 'related: bme.hu', 'related: europa.eu'), vagy az URL-ben szereplő szóra (pl. 'allinurl: umweltschutz', 'allinurl: cobot', 'allinurl: energie') rákeresni. A weben elérhetőek továbbá párhuzamos és összehasonlító szövegek, az EU-s törvények egyes célnyelvi fordításai, például a <https://europa.hu> weboldalon. Ezt követően Seidl-Pécs Olivía hangsúlyozta, hogy mivel a weben elérhető szövegek nem standardizáltak, így referencia korpuszként nem használhatók. Az előadás összegzéseként kiemelte, hogy az internet a (szak)fordítás számára nélkülözhetetlen eszköz, de szükséges az elővigyázatosság.

A rendezvény zárásaként és egyben a tizedik előadóként, Váradi Tamás, *Mesterséges intelligencia a korpusznyelvészetben* címmel tartott előadást a korpusznyelvészet jelenéről és jövőjéről. Bevezetőjében Váradi Tamás kifejtette, hogy a gondolkodás és a nyelv, valamint a nyelvi tudás és a hétköznapi tudás összefonódnak. A nyelvhasználat (nyelvi viselkedés) megfejtése tehát az emberi viselkedés megértését feltételezi, vagyis a nyelv(használat) modellálása a mesterséges intelligenciába torkolló feladat. Ezt követően áttekintette a korpusz használatát és jelentőségét a nyelvészet adott időszakaiban. A strukturalista nyelvészet időszakában (1940-1960) a nyelvészek használtak korpuszt (nagy terjedelmű szövegeket) a nyelvi minták típusok szintjén való felismeréséhez. Az 1960-as és 1980-as évek közötti időben született a Brown Corpus (1961), az első számítógép által olvasható általános korpusz, ami egyenként 2000 szóból álló 500 általános angol nyelvű szövegmintát tartalmazott. A korpusznyelvészet fénykorának kezdete az 1990-es és 2000-es évek közötti időszakra tehető. Ekkor állították össze a British National Corpus, illetve más nemzeti és speciális (tanulói, párhuzamos, szaknyelvi) korpuszokat. Ezekre a korpuszokra jellemző már a gazdag annotáció és a beépített elemző eszközök elérhetősége. A 2010-es évektől napjainkig tartó periódusban pedig gigaméretű korpuszokat állítanak össze és elemeznek a nyelvészek. A korpusznyelvészetet eleinte igen nagyfokú lelkesedés övezte. A korpusznyelvészet lehetőséget teremtett a ténylegesen használt nyelv, szilárd empirikus módszertanon alapuló megismerésére, mindennemű intuitív spekuláció kizárásával. Mostanra azonban az aggályokat kifejező hangok is megjelentek: elsősorban a mintavétel és reprezentativitás, az adathiány (data sparseness) és adatbőség kapcsán. Ugyanakkor megjelenik egy nyelvi adat nagyfogyasztó, a számítógép, mely végtelen mennyiségű adat fogyasztására és feldolgozására képes. A korpusznyelvészet és a nyelvtechnológia számára az input (bemenet), a nyelvi adat (vagy korpusz), ugyanaz, de eltérő output-ot (kimenetet) eredményez. A korpusznyelvészet a megfigyelt korpusz alapján elméletet állít fel; a nyelvtechnológia a nyelvhasználat modellálására, egy működő rendszer létrehozására használja a korpuszt.

Jelenleg a nyelvtechnológia képes a felszínen megjelenő elemeket rendszerezni és elemezni, pl. elemző lánc segítségével adott szövegeket tokenizálni és mondatokat elemezni. A felszínen nem megjelenő, rejtett tudást azonban explicit módon kell megjeleníteni, például annotáció segítségével. A számítógépes nyelvészet (nyelvtechnológia) fejlődését három nyelvi időszakra lehet bontani. Az 1950-es és 1990-es

évek között a szabály alapú, az 1990-es és 2010-es évek között a statisztikai alapú, a 2010-es évektől a neurális hálós rendszerek használata volt a jellemző. A nyelvtechnológiában a két korábbi rendszerhez képest a neurális hálók megjelenése hozott igazi áttörést. A neurális hálóknak köszönhetően egy adott szó valamennyi előfordulásának kontextusa egyetlen többszáz dimenziós szövektorban modellálható. A szövektorok egy többszáz dimenziós térben helyezkednek el, ahol a hasonló jelentésű szavak egymáshoz közel vannak, de a szavak közötti ún. 'koszinusz' távolság mérhető. A figyelmi mechanizmusoknak (attention mechanism) köszönhetően ugyanakkor a szavak kontextuális meghatározottságában (anafóra, vonzatok) nem az egymás mellettiség az egyedüli szempont. A neurális hálók alkalmazása a számítógépes fordításban is átütő sikert és gyors paradigmaváltást eredményezett. A párhuzamos mondatok mintájára alapuló 'autoencoding' (mondatreprezentáció egyetlen vektorban) és (a célnyelvi valószínűségi modell alapján elvégzett) 'decoding' sokkal folyékonyabb, összefüggőbb, jobb minőségű nyelvi kimenetet produkál, mint a kifejezés- vagy szintaktikai alapú rendszerek alkalmazása. A neurális technológia tehát merőben új távlatot nyit a nyelv modellezésében és olyan területeket is érint, ahol eddig robosztus eredmények nem születtek, pl. a szemantika. Végezetül Váradi Tamás arra kereste a választ, hogy ebben a forradalmi és paradigmaváltást eredményező nyelvtechnológiai fejlődésben mi lehet a korpusznyelvészet szerepe. Véleménye szerint az adatoknak, vagyis a korpuszoknak lesz döntő szerepük. Ugyanakkor továbbra is a nyelvészek feladata lesz a korpuszok összeállítása, annotálása, valamint a megfigyelt eredmények értelmezése és kiértékelése.

A helyszínen az érdeklődők megvásárolhatták a 2019. februári KRE-MANYE konferencia kötetét: *Korpusz és kontrasztivitás a szakfordítás oktatásában és gyakorlatában* (L'Harmattan Kiadó, Dróth Júlia szerk.).

Köszönjük minden hozzájárulónak és résztvevőnek a sikeres szakmai napot. A fényképekért és a videofelvételért külön köszönet a fordit.hu vezetőjének, Bálint Andrásnak.

Irodalom

- Balaskó M. 2004. *Korpusznyelvészeti vizsgálatok és fordításnyelvi minták*. Doktori értekezés. Kézirat. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program.
- Bernardini, S. et al. 2016. From EPIC to EPTIC: exploring simplification in interpreting and translation from an intermodal perspective. *Target* Vol. 28. No. 1. 61–86. DOI: <https://doi.org/10.1075/target.28.1.03ber>
- Bisiada, M. 2018a. Editing nominalisations in English–German translation: when do editors intervene? *The Translator* Vol. 24 No. 1. 35–49. DOI: <https://doi.org/10.1080/13556509.2017.1301847>
- Bisiada, M. 2018b. The editor's invisibility: Analysing editorial intervention in translation. *Target* Vol. 30. No. 2. 288–309. DOI: <https://doi.org/10.1075/target.16116.bis>

- Castagnoli, S. et al. 2011. Designing a learner translator corpus for training purposes. In Kübler, N. (ed.) *Corpora, Language, Teaching and Resources: from Theory to Practice*. Bern: Peter Lang.
- Dróth J. (szerk.) 2020. *Korpusz és kontrasztivitás a szakfordítás oktatásában és gyakorlatában*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, Károli Gáspár Református Egyetem.
- Ferraresi, A. et al. 2019. Building EPTIC: A many-sided, multi-purpose corpus of EU Parliament proceedings. In: Doval, I., Nieto, S. (eds) *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies. New resources and applications*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. DOI: <https://doi.org/10.1075/sci.90.08fer>
- Furkó P. 2018. Az egyén és a közösség pragmanyelvi kifejezőeszközei Középfölde beszéd-közösségeiben. In: Kiss Kincső R., Bonác Á., Nagy A. (szerk.) *Egyén, közösség, társadalom: A Magyar Tolkien Társaság tanulmánykötete*. Budapest: Magyar Tolkien Társaság.
- Götz, A. 2018. *Linguistic contrast and translation universals: A corpus-based investigation of the translational use of the Hungarian pragmatic marker vajon ('I wonder')*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program.
- Granger, S., Lefer, M. A. 2016. *The Multilingual Student Translation (MUST) project* <https://uclouvain.be/en/research-institutes/ilc/cecl/must.html>
- Heltai P., Károly K., Dróth J. 2009. *Szakfordítás angolról magyarra: jellegzetes műveletek, a fordított szövegek jellemzői és értékelése = English-Hungarian technical translation: characteristic operations, translated text, evaluation*. Project Report. OTKA.
- Hollós Z. 2014. *SZÓKAPTÁR. Német–magyar SZÓkapcsolatTÁR. Korpuszalapú kollokációs tanulószótár*. Szeged: Grimm.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi értekezések* 123. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kruger, H. 2012. A corpus-based study of the mediation effect in translated and edited language. *Target* Vol 24. No. 2. 355–388. DOI: <https://doi.org/10.1075/target.24.2.07kru>.
- Kruger, H. 2017. The effects of editorial intervention: Implications for the features of translated language. In: De Sutter, G., Delaere, I., Lefer, M.A. (eds) *Empirical translation studies. New methodological and theoretical traditions*. Berlin: De Gruyter, 113–156. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110459586-005>
- Laviosa, S. (ed.) 1998a. Special issue – The corpus-based approach: A new paradigm in translation studies. *Meta* Vol 43. No. 4. DOI: <https://doi.org/10.7202/003424ar>
- Laviosa, S. 1998b. Core patterns of lexical use in a comparable corpus of English narrative prose. *Meta* Vol. 43. No. 4. 557–570. DOI: <https://doi.org/10.7202/003425ar>
- Pápai V. 2001. *Az explicitációs hipotézis vizsgálata angol–magyar és magyar–angol párhuzamos korpuszok egybevetésével*. Doktori értekezés. Kézirat. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program.
- Prószéky, G., Miháلتz, M. 2008. Magyar WordNet: az első magyar lexikális szemantikai adatbázis. *Magyar Terminológia* 1. évf. 1. szám. 43–57.
- Robin E. 2015. *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest: Eötvös Kiadó

- Robin E., Dankó Sz., Götz A., Nagy A. L., Pataky É., Szegh H., Zolczer P. 2016. Fordítástudomány és korpuszkutatás: bemutatkozik a Pannonia Korpusz. *Fordítástudomány* 8. évf. 2. szám, 5–26.
- Seidl-Péché O. 2012. *Fordított szövegek számítógépes összevetése*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program.
- Seidl-Péché O., Robin E. 2019. Alkalmas-e a korpuszalapú módszer a terminuskezelési stratégiák kutatására? In: Dróth J. (szerk.) *Korpusz és kontrasztivitás a szakfordítás oktatásában és gyakorlatában*. Budapest: KGRE / L'Harmattan, 93–104.
- Shlesinger, M. 1998. Corpus-based interpreting studies as an offshoot of corpus-based Translation Studies. *Meta* Vol. 43. No. 4. 486–493. DOI: <https://doi.org/10.7202/004136ar>
- Szarvas Gy., Vincze V., Farkas R., Csirik J. 2008. The BioScope corpus: annotation for negation, uncertainty and their scope in biomedical texts. *Proceedings of the Workshop on Current Trends in Biomedical Natural Language Processing*. June, 2008. Columbus, Ohio. 38–45. <https://doi.org/10.1186/1471-2105-9-S11-S9>
- Szegh H. (Készülő doktori értekezés) *Harmadik kód a tolmácsolásban. Vajon létezik-e tolmácsolási szöveg?* Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program.
- Ugrin Zs. 2018. „CAT-recbe zárva?” – átváltási műveletek, kohézió és CAT. *Modern Nyelvoktatás*. 24. évf. 2–3 szám. 67–78.
- Ugrin Zs. 2019a. Felhők felett az ég?... A szöveg és a CAT-es fordítási csoportprojektek. Elhangzott: MANYE Alkalmazott nyelvészeti konferencia, Miskolc, 2019. január 23.
- Ugrin Zs. 2019b. CAT-es korpuszok a fordítás oktatásában és kutatásában. In Dróth J. (szerk.). *Korpusz és kontrasztivitás a szakfordítás oktatásában és gyakorlatában*. Budapest: KGRE / L'Harmattan, 77–92.
- Ulrych, M., Murphy, A. 2008. Descriptive translation studies and the use of corpora: Investigating mediation universals. In: Taylor Torsello, C., Ackerley, K., Castello, E. (eds) *Corpora for University Language Teachers*, Bern: Peter Lang, 141–166.

Nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén. DOKU 2020 konferencia

(KRE, Budapest, 2020. február 6.)

Lőrentei Barbara

E-mail: barbi.lorentei96@gmail.com

2020. február 6-án, a KRE BTK Reviczky utcai épületének dísztermében, a Buda Béla teremben került megrendezésre a *Nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén* – DOKU 2020 című konferencia. A konferencia a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Terminológiai Kutatócsoportja (TERMIK) és a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT) szervezésében jött létre. A konferenciát Kurucz György, a KRE fejlesztési rektorhelyettese nyitotta meg. Ezt követően Bölcskei Andrea, a KRE MNYIKI intézetvezetője köszöntötte a megjelenteket, majd ismertette a programot, valamint bemutatta az újonnan megjelent *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás* című tanulmánykötetet (Fóris és Bölcskei 2019).

A konferencia nyitó előadását Fóris Ágota tartotta *Tartalomfejlesztés és dokumentáció – nyelvészeti vonatkozások* címmel. Az előadás rövid összefoglalót adott a rendezvény létrejöttének indítatásáról, és arról, hogy a KRE BTK „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kutatási pályázata (2018–2021) keretében a Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK) munkatársai és meghívott előadók adnak elő a konferencián. Elemezte a nyelvészet megjelenését, szerepét a dokumentációban. Az előadás röviden érintette, hogyan kapcsolódik be a nyelvészet a tartalomfejlesztésbe, valamint összefoglalta azon kutatási területeket, amelyekkel a terminológiai kutatócsoport a pályázat keretében foglalkozik, köztük a megváltozott technológiai környezet vizsgálata, a folyamatkezelés, folyamatirányítás és folyamatszabályozás fontossága, a jogi háttér, valamint a műszaki dokumentáció („a nyelvi termék”, a szövegek) típusai és jellemzői, az egynyelvű és többnyelvű dokumentáció, a terminológiakezelés és az adatbázisok kerültek elő. Az előadás lezárásként megfogalmazta a konferencia céljait, melyek előrevetítették a további előadások célkitűzéseit is.

Bölskei Andrea *A műszaki szakszövegírás alapelvei és az újabb kihívások* című előadásában olyan alapfogalmakat határozott meg, mint az információfejlesztés, a tartalomfejlesztés, a műszaki dokumentáció és a műszaki kommunikáció, a dokumentumtípusok és a műfajok. Ismertette a műszaki dokumentációs termékek létrehozásához szükséges folyamatokat, a szakszövegírók műszaki dokumentáció elkészítése során alkalmazott szempontrendszerét. Az előadás kitért a műszaki kommunikáció újabb kihívásaira; az intelligens információs termékek létrehozására és a normatív jellegű előírások alkalmazására a műszaki dokumentációban, továbbá az előadó kiemelte a műszaki kommunikáció egységes terminológiája létrehozásának fontosságát, valamint a műszaki dokumentáció folyamataiban részt vevő szakemberek képzésének, készségeik fejlesztésének kulcsszerepét a sikeres és hatékony dokumentációban.

B. Papp Eszter *Dokumentáció 4.0* című előadásának központi témája a digitalizáció helye, szerepe és lehetőségei a dokumentációban. B. Papp Eszter a dokumentációt mint értéket járta körül, valamint azt emelte ki, miképp érdemes dokumentációt írni ahhoz, hogy az értéké válhasson. Az „okos dokumentáció” hátterébe, felépítésébe a Tekom által létrehozott iRDS rendszer rövid ismertetésével engedett betekintést. Az előadó rámutatott az intelligens információ olyan előnyeire (kontextus érzékelés, időnyerés), amelyek értékéként szolgálhatnak a műszaki dokumentáció fejlődésében, továbbá átfogó ismertetést nyújtott a meglévő tartalom átalakításának, digitalizálásának lépéseiről. Az előadás zárásaként felmerültek olyan továbbvezető kérdések, melyek az egyéb multimédiás lehetőségek esetleges térnyerését vetik fel.

Csontos Nóra *A tudás megosztásának módja a szakszövegekben. Az utasítás szerepe a szövegtípus(ok) kialakításában* című előadásában a szakszöveg fogalmát, annak típusokba, műfajokba sorolásának lehetőségeit vizsgálta. Az előadó a kérdés megközelítésére egy működtethető kognitív szakszövegtipológiát javasol. Az előadás a szakszövegek csoportosításában a csomópontba rendeződés alapját, a sémák, forgatókönyvek összegzését figyelembe véve kialakított szubkategoróriák vizsgálatát hangsúlyozza. Csontos Nóra ismertette korpuszvezérelt kutatását – és annak eredményeit –, amely a fent említett szövegtipológia kiindulópontjául szolgálhat. A kutatás a felhasználók szemszögéből indul ki, a laikusok nyelvhasználatának vizsgálatára fókuszálva igyekszik a szakszöveget mint diskurzustartományt meghatározni. A szakszövegek kategorizálása és a kialakult kategóriák elhelyezése mátrixban a forgatókönyv és a prototipikus jellemzők alapján történik. Az előadó leszögezte, hogy a közölt eredmények még nem véglegesek, azok további kutatást igényelnek.

Czinkóczy Ágnes és Fehér Ildikó *Szaknyelvi műfajok: A műszaki szakszöveg típusai és jellemzői* című előadása a műszaki szakszövegek típusait és jellemzőit járta körbe. Az előadás olyan kérdésekre igyekezett válaszlehetőséggel szolgálni, melyek a szakszöveg mibenlétére és azok csoportosítási lehetőségeire irányulnak. Az előadók a csoportosítást három szempont: a szakszöveg célja (mely lehet instrukció, leírás, referencia), a célközönség (az ún. business user, technical user, end user kategóriák) és a publikálási csatorna alapján végezték el. Az publikálási csa-

tornák összehasonlításáról, stílusbeli különbségeikről és jellegzetességeikről Czinkóczi Ágnes tartott részletesebb beszámolót; az elméleti ismertetés mellett a Microsoft Word programján keresztül szemléltetett néhányat a csatornaspecifikus stílusjegyek közül.

Dér Csilla Ilona a szaknyelvi diskurzusjelölők előfordulását és funkcióját mutatta be a *Diskurzusjelölő-használat építészeti-műszaki dokumentációkban* című előadásában, egy általa végzett kutatás eredményein keresztül. Az előadás kezdetben tisztázott néhány, a diskurzusjelölökkel és azok kutatásával kapcsolatos alapgogalmat. Az előadó által feldolgozott korpuszok építészeti szabványok és útmutatók voltak, mint például a Magyar Építész Kamara útmutatója, azonban a kutatás során más, online elérhető korpuszokat, például engedélyezési tervdokumentációkat is felhasznált. Az összesen 73 oldal terjedelmű korpusz vizsgálatának eredményei alapján az előadó megállapíthatta, hogy a szaknyelvben a legalapvetőbb logikai viszonyt visszaadó diskurzusjelölők szerepeltek a legtöbbit, ellentétben a tipikusan szóbeli jelölökkel, amelyek szinte teljes mértékben hiányoztak a vizsgált szövegekből. Az előadó a diskurzusjelölők hiányát helyettesítő szövegbeli elemeket, megoldásokat is ismertetette.

Sólyom Réka *Egy orvostechnikai eszközökről szóló EU-rendelet fogalom meghatározásainak szemantikai jellemzői* című előadásában azokat a metaforikus és metonimikus kapcsolatokat mutatta be, melyek a jelentés konstruálását segítették elő az általa vizsgált rendeletben (Európai Parlament és Tanács 2017/745 rendelete az orvostechnikai eszközökről). Az előadó a kutatás eredményét csoportokba szedve, számos példával szemléltetve adta közre, konklúzióként pedig az alábbiakat vonta le a vizsgált szövegre vonatkozóan: a metaforák és metonímiák szakszövegbeli feladata a pontosítás, egyértelműsítés, szövegbeli jelenlétük elősegíti a szakterminusok megértését. A vizsgált rendeletben a leggyakrabban előforduló szóképek az antropomorfizáló megszemélyesítés bizonyult. A vizsgált szóképek változatos szófajokban jelentek meg a szakszövegben.

Faludi Andrea *A terminológia helye a fordítás folyamatában – szabványok, előírások és a fordításslégtartók gyakorlata* című előadásának célja, hogy a terminológiai munka helyének és szerepének pontosabb kimutatását adja a fordítási folyamatban. A fordítással kapcsolatos nyelvi, nyelvészeti kompetenciákat igénylő feladatok, munkafolyamatok közül az előkészítési és ellenőrzési fázis kap kiemelt szerepet. Az előadó kiemelte az ezekben a szakaszokban felmerülő terminológiai munka fontosságát, valamint az egységesített fordítási végtermék érdekében felhívta a figyelmet az egyes frazeológiai egységeknek, szabványos szövegelemeknek, akár teljes mondatoknak vagy bekezdéseknek a rögzítésére. Az előadó 2019. júniusában strukturált interjúkat készített, melynek eredményeit az előadás második felében mutatta be. Az interjúk azt a célt szolgálták, hogy az előadó megismerhesse a fordításslégtartók azon gyakorlatát, amely a terminológia fordításban betöltött szerepére vonatkozik.

Sermann Eszter *Dokumentációhoz kapcsolódó fogalmak a Cercaterm katalán terminológiai adatbázisban* című előadásában először magát a dokumentáció fo-

galmát igyekezett meghatározni. Az előadó a meghatározáshoz a Cercaterm elnevezésű 1986-ban létrehozott, katalán terminológiai adatbázist vette alapul. A Cercaterm mellett röviden bemutatásra került az adatbázist létrehozó szervezet, a katalán TERMCAT, valamint annak másik adatbázisa, a Neoloteca, amely egy neologizmusokat tároló, és folyamatosan frissítő adattár. Sermann Eszter elemezte a Cercaterm által a dokumentációhoz kötött meghatározást is, amely szerint a dokumentációt az adatbázis valójában dokumentumkezelésként értelmezi.

Tamás Dóra Mária *Tartalom és dokumentáció a terminológiai adatbázisokban* című előadásában a dokumentációt, a terminológiamenedzsmentet, a dokumentummenedzsmentet és annak kiemelt területét, a projektdokumentációt járta körbe. Az előadás a mit és hogyan dokumentáljunk kérdésre igyekezett válasszal szolgálni, ismertetve azokat a szempontokat és fázisokat, amelyek elengedhetetlenek a minőségben és megbízhatóságban is helytálló dokumentációban. Az előadó ismertette továbbá a terminológiai adatbázisok felépítését, valamint a dokumentációt befolyásoló tényezőket. Példák és érdekességek okán röviden szót ejtett néhány terminológiai adatbázisról, köztük a DIN-TERM-ről, a TERMDAT-ról, a SAP-term-ről, az IATE-ről és a hibrid jellegű WIPO Pearl-ről.

Fogarasi-Nuber Katalin (Patonai Zoltánnal közös) előadásában *Az orvosi dokumentáció szerepe és jelentősége. Az akut ellátással, sérülésekkel és a halál okával kapcsolatos orvosi dokumentumok* címmel az orvosi dokumentáció általános jellemzőit ismertette, valamint annak részeit és azok sajátosságait mutatta be. Az orvosi dokumentáció elsősorban a görög–latin terminológiára támaszkodik, elsődleges címzettje egy másik orvos, ennek ellenére az orvosi dokumentáció mégsem mutat egységes terminológiát. Az előadó felhívta a figyelmet a rövidítésekből adódó félreértésekre, valamint arra, hogy az egészségügyi ellátás különböző színterei (jelen esetben sürgősségi és háziorvosi ellátás) más-más bevett szokások szerint készítik el a dokumentációt, ezenkívül egyes esetekben poliszémia is nehezíti az egyértelműsítést.

Fogarasi-Nuber Katalin, Varga Éva Katalin és Patonai Zoltán *A kórházi ellátás dokumentumai* című előadásukban a Pécsi Tudományegyetem Traumatológiai és Kézsebészeti klinikájának kórlapjait vizsgálták. Az előadás a felhasznált minta segítségével részletesen bemutatta, hogyan is definiálható a kórlap, és milyen dokumentációs stílusjegyek jellemzőek annak részeire (anamnézis, státusz, beleegezhető nyilatkozat, dekurzus). Az előadás során ismertetésre kerültek még a klinikai zárójelentések, laborleletek, műtéti dokumentációk, ápolási zárójelentések, lázlapok részei, jellemző jegyei is. Az előadók kiemelték azokat az orvosi, illetve egészségügyi terminológiában jellemző eltéréseket, melyek problémát okoznak a fent említett dokumentációk egységesített értelmezésében.

Ludányi Zsófia és Varga Éva Katalin *A szemészeti dokumentáció jellegzetességei* című előadásukban az orvosi nyelv rétegzettségét igyekeztek bemutatni a szemészeti dokumentáció általános mintáin keresztül. Vizsgálatukban a szemészeti ambuláns kezelőlapok egyes részeit (anamnézis, státusz, javaslat) megfigyelve elemezték az idősíkok megjelenését, valamint ismertették azokat a nyelvi jelleg-

zetességeket, amelyek az ellátás egyes résztvevői közti (orvos–orvos, orvos–beteg, orvos–látszerész) dokumentációs kommunikációra jellemzőek. A vizsgálat konklúziójaként többek közt az fogalmazódott meg, hogy az anatómia részek magyar vagy latin megnevezésének gyakorlata nem egységes, valamint az egyes terminusok külön- és egybeírása, illetve az idegen szavak helyesírása sem egységes, általánosságban pedig elmondható, hogy a szemészeti dokumentáció nyelvi jellegére nominalizáció jellemző.

Varga Éva Katalin *A betegtájékoztató mint egészségügyi dokumentum* című előadásában ismertette azokat a jellegzetességeket, amelyek a betegtájékoztatóra mint egészségügyi dokumentumra jellemzőek. Az előadó részletesen felsorolta azokat az információkat, amelyeknek elengedhetetlenül meg kell jelenniük a gyógyszer csomagolásán (hatóanyag, engedélyszám, lejárati, segédanyagok, gyógyszer neve, hatáserőssége), valamint azokat, amelyek már csak a betegtájékoztatóban olvashatóak. Terminológiai szempontból a betegtájékoztatóban megjelenő betegségek magyar, illetve idegen nyelvű megnevezésének feltüntetési módjai a kiemelendők, amelyek általánosságban arra törekednek, hogy a laikusok számára is minél közérthetőbbek legyenek, azonban ne mellőzzék teljes mértékben a szakmai megnevezéseket sem.

Kuna Ágnes és Máty Dániel a *Rák, tumor, NLP – A betegtájékoztató szövegtípusának terminológiai kérdései* című előadásukban szintén a betegtájékoztató szövegtípusával foglalkoztak. Olyan elemeket, jellegzetességeket emeltek ki, mint például a kérdezz-felelek típusú tudásátadás, a javaslat, tanács, instrukció megléte és annak megfogalmazási módjai, a bevonás, megszólítás és empátia nyelvi megjelenését, amelyek mind a társas viszony kialakítását szolgálják a dokumentum és a felhasználó között. Az előadók ismertették továbbá azt az általuk végzett kutatást, amely a fordított betegtájékoztatók szövegbeli jellegzetességeire irányult. Ebben az esetben megfigyelhető volt a lexikai sűrűség és a körülírások csökkenése, és szintén csökkenést mutattak a terminológiai szinonimák. A levont következtetések alapján az előadók a következő fordítási stratégiákat állapították meg: politikai korrektségre és intralingvális fordításra való törekvés, az idegen hatású szavak köznyelviesítése, valamint növekvő standardizáció.

A konferenciát Fóris Ágota, a TERMIK vezetője zárta, aki kiemelte, hogy a DOKU 2020 konferencia programja a szakszövegírás, a szakfordítás és a műszaki dokumentáció, valamint az orvosi dokumentáció témakörében nyújtott új ismereteket, újfajta megközelítésben, úgy, hogy a nyelvészet, a szakmai dokumentáció és a szakszövegírás területeit közelítette egymáshoz.

Irodalom

Fóris Á., Bölcskei A. (szerk.) 2019. *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Budapest: KRE – L'Harmattan.

A BME Idegen Nyelvi Központ Tolmács- és Fordítóképző Központjának őszi konferenciája

(Online, 2020. október 2.)

Ungár Nóra

E-mail: ungarnora@gmail.com

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Idegen Nyelvi Központ Tolmács- és Fordítóképző Központja évente, a Jeromos-nap környékén megszervezett konferenciájának idáig rendszeresen a BME TFK nagy előadóterme adott otthont, azonban 2020-ban a Covid-19-járvány miatt első alkalommal online rendezték meg.

Az online esemény hátránya a személyes találkozások hiánya volt. Ugyanakkor volt előnye is: a korábbi évekhez képest sokkal többen regisztráltak, és sokan követték is az eseményt élőben.

A konferencia szervezői az elmúlt években igyekeztek egyre inkább tágitani a konferencia témáját, és az Idegen Nyelvi Központ fő tevékenységén, a nyelvoktatáson, valamint a tolmács- és fordítóképzésen túlmutató témákkal foglalkozni más területekről meghívott előadók segítségével. Ez a törekvés nemcsak a fordítók és tolmácsok munkájának szélesebb körű megismertetését teszi lehetővé a szinergiák révén, de a nyelvi közvetítéssel foglalkozó szakembereknek is segít saját közösségükből, kutatási közegükből kilépve új impulzusokhoz jutni – ahogyan nyitóbeszédében Fischer Márta, a BME INYK igazgatója megfogalmazta.

A konferencia délelőtti programjának témája az írás volt. Az előadók részben a BME Szociológia és Kommunikáció Tanszékéről és az Ergonómiai és Pszichológiai Tanszékéről érkeztek, hogy a fordítók, nyelvi közvetítéssel és oktatással foglalkozók számára is hasznos új megközelítéseket mutassanak be.

Fischer Márta megnyitóbeszédét követően *Az írás elszáll, a szó megmarad című*, Hamp Gábor docenssel közösen írt előadásukban Bárányi Tibor adjunktus (mindketten a BME Szociológia és Kommunikációs Tanszékének munkatársai) mutatta be egyetemi gyakorlatából vett példán, hogyan értékelődött át az írás hi-telessége a digitális, instant írott kommunikáció széleskörűvé válását követően a különböző korosztályok számára. Az előadás kiindulópontját adó, megtörtént eset-

ben egy szeminárium hallgatói számára az e-mailben kiküldött tantárgyi sillabus tartalma csak akkor vált hiteles információvá a másodlagos fórumon, azaz a hallgatói Facebook-csoportban megjelent téves információhoz képest, amikor az oktató azt az órán szóban is megerősítette. A korábbi gyakorlattal szemben, az írott sillabus önmagában nem tudta betölteni az oktató és hallgatók közötti megállapodás szerepét. Bárány és Hamp az előadásukban egy nyelvfilozófiai kitérővel mutatták be, hogy egy beszédaktus értelmezésekor a közlések explicit tartalmán túl az implicit jelentés elsősorban kontextusfüggő. Az írásbeli aktusok korábban kötöttek voltak, hogy a beszélő jelenléte nélkül is értelmezhetőek legyenek, minimalizálva a kontextusfüggő beszédmozzanatok, implicit jelentések szerepét, melyek teret adhatnak a kontextusfüggő értelmezésnek. A digitális írásbeli kommunikáció általánossá válásával az írásbeli beszédaktusok jelentős része elkezdett beszédaktusként működni, vagyis a beszélők egyre kevésbé érzik fontosnak, hogy az implicit vagy kontextusfüggő mozzanatokat kizárják, a beszédpartnerre bízva az értelmezést. Ez a hatás átsugárzik az írásos dokumentumokra is, ezért lehetséges, hogy a hallgatók az e-mailben kapott dokumentumot kvázi chat üzenetként, hétköznapi beszélgetésként értelmezik, melynek tartalmát a közlő fizikai jelenléte és szavai tudják hitelesíteni.

Takács Ildikó, a BME Ergonómia és Pszichológia Tanszékének címzetes tanára *Írásblokk és halogatás – Tények és tippek* című előadásában mutatta be az írás halogatásának okait, gyakorlati tanácsokat is adva azoknak, akik írnak, legyenek hivatásos írók, hallgatók vagy akár mentorok. Az írásblokk és a halogatás okai között bemutatta a motiváció, a tervezés, az időkezelés, az önmenedzselés hiányosságainak buktatóit, és a halogatás okaiként azonosítható pszichés tényezők, az elköteleződés hiánya, a megfelelési kényszer, a kudarckerülés szerepét. Gyakorlati tanácsként az időtudatosság fejlesztését és az írás élvezetét javasolta a hallgatóságnak.

A délelőtti szekció utolsó előadója, Einhorn Ágnes a BME INYK docense *Írni vagy nem írni? Az íráskészség fejlesztése* címmel az írásnak a nyelvoktatásban és a fordítóképzésben betöltött szerepét járta körül. Előadásában azt vizsgálta, hogy a domináns nyelvoktatási paradigmák hogyan szorítják háttérbe az írás mint önkifejező készség fejlesztést az írás mint közvetítő készség fejlesztését célzó feladatokkal. Az íráskészség fejlesztése mint pedagógiai cél a feladatok tervezése és az értékelés szempontjából is több tervezést és több időt igényel a tanárok részéről. Az eredmény- vagy feladatközpontú modellek szerint tervezett feladatok megoldása és a feladatok alapján a nyelvtanulók kompetenciáinak értékelése is sokkal egyszerűbb, azonban ezek a feladatok jellemzően a tanuló már meglévő tudására építenek, és egyéb az íráshoz kapcsolódó készségeket nem fejlesztenek. A folyamatközpontú modellt követő feladatok megoldásához a tanulónak kell témát választania, anyagot gyűjtenie, terveznie, átterveznie, írnia, majd az értékelés alapján átírnia a szövegét; vagyis sokkal többféle készség fejlesztésére ad lehetőséget. A különböző modellek felvetik azt a kérdést is, hogy hogyan lehet az értékelés során fejleszteni a készségeket és ösztönözni az új elemek kipróbálását. Az előadás

felvázolta az íráskészség fejlesztésének kérdéseit a fordítóképzésben is: mely kompetenciaterek fejlesztésére lehet szükség, és releváns-e az önkifejezési készségek fejlesztése.

A konferencia délutáni programjának első, angol nyelvű prezentációjában a genfi Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO) fordítástámogatással foglalkozó munkatársai: Geoffrey Westgate (Head, Support Section, PCT Translation Division, WIPO) és Cristina Valentini (Head, Terminology Unit, Support Section, PCT Translation Division, WIPO) számoltak be Tamás Dóra terminológuskutatóval közösen a WIPO és a BME INYK terminológiai együttműködési projektjéről. A WIPO képviselői részletesen bemutatták a szervezet munkáját és a Szabadalmi Együttműködési Szerződés keretében működő fordítási részlegének munkáját, továbbá a fordítás támogatását szolgáló csoportokat, terminológiai adatbázisokat és alkalmazásokat. A szervezet egyetemekkel közös projektjei során a hallgatók egy konkrét témához kapcsolódó terminológiai munka során szereznek gyakorlatot, és munkájukkal hozzájárulnak a WIPO adatbázisának bővítéséhez. A projekt megvalósításáról és eredményeiről Tamás Dóra számolt be. A projekt a részt vevő hallgatók számára lehetőséget adott a WIPO munkájának, a szabadalmak szövegének és a kiválasztott téma – a vasúttechnika – terminológiájának megismerésére. A tényleges megbízási munka során végzett gyakorlat során elsajátíthatták az új terület feldolgozásához szükséges módszerek és stratégiák alkalmazását.

Berencsi Katalin, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága Magyar Nyelvi Osztályának terminológusa a DGT és a BME hallgatói közötti terminológiai együttműködés tapasztalatait mutatta be. A Magyar Nyelvi Osztály a többi nyelvi osztály példája nyomán vágott bele a projektbe, melynek révén nagyobb kapacitással tudják bővíteni az IATE magyar terminológiai adatbázisát. A BME mellett a Szegedi Egyetem is részt vett a projektben, amely a 2019/2020-es tanév őszi félévében valósult meg, Fischer Márta segítségével. A hallgatók a Magyar Nyelvi Osztály által meghatározott, repüléssel foglalkozó jogszabály kifejezéseit kivonatolták, oly módon, hogy ellenőrzés után feltölthető legyen az IATE adatbázisába. Az első együttműködést valamennyi résztvevő eredményesnek tartotta. A projekt értékelése után a DGT szeretné folytatni a programot a következő félévben, akár a többi érdeklődő egyetemet is bevonva.

A nap záróelőadását Szenthe János, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának nyelvtechnológiai koordinátora tartotta, aki az eTranslation gépi fordítási szolgáltatást mutatta be néhány használati eset segítségével. A bemutató a használat menetét konkrét fordítási példákon szemléltette, de kitért az alkalmazás hátterére, specifikációira, a felhasználási lehetőségekre és a regisztráció mikéntjére is.

Az online konferencián elmaradtak a szekciók, de a közönség folyamatosan tudott írásban kérdéseket feltenni, és az előadások utáni kérdések-válaszok is lehetőséget adtak a nézők interaktív részvételére, a szakmai eszmecserére.

JÖN 2. Jövőkép a nyelvtudományi kutatásokban.

Második workshop:

Tudományos kommunikáció a 21. században

(Zoom Virtuális Tér, DOSZ Nyelvtudományi Osztály,
2020. október 20.)

Skriba Orsolya

E-mail: s.orsi92@gmail.com

2020. október 20-án este 18:00-tól tartották a JÖN – *Jövőkép a nyelvtudományi kutatásokban* rendezvénysorozat második alkalmát virtuális térben, a Zoom alkalmazáson keresztül. A DOSZ Nyelvtudományi Osztálya több olyan rendezvény szervezésében is közreműködik, amelyen a PhD hallgatóknak lehetőségük van kutatási témájukkal és aktuális kutatási eredményeikkel kapcsolatban előadni, ilyenek például az *ABsolute* és *Tavaszi Szél* Konferencia. Az előadássorozat apropója is ez, mivel az osztálytagok, akik maguk is PhD hallgatók, szükségét érezték egy olyan rendezvény megvalósításának, amely a hallgatók aktuális munkáját segítheti és interaktív formában válaszol aktuális, a hallgatókat jelenleg foglalkoztató kérdésekre.

A Doktoranduszok Országos Szövetsége Nyelvtudományi Osztályának támogatásával megrendezett előadássorozat előző, első alkalmát szeptember 29-én *A szerzői jog a felsőoktatásban és a humántudományokban* címmel tartották, szintén online térben. A félév első előadásában a szerzőségről, a szerzői jogokról volt szó, Dr. Takács Nóra, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Szerzői Jogi Főosztály jogi ügyintézőjének tolmácsolásában. Az előadó először a szerzői jog rendszerét ismertette, majd a szerzői jog alanyát, tárgyát, a védelem feltételeit és az egyes felhasználásokat mutatta be. Az előadás kitért a jogszerzés lehetőségeire, a munkaviszonyban alkotott művek, illetve a felsőoktatási jogviszonyban alkotott művek szabályaira. Az előadás a gyakorlati vonatkozásokat is érintette áttekintve az elhangzottak humántudományi kutatásokban való felhasználhatóságát. Az alkalom zárásaként lehetőség volt kérdések feltevésére, problémák megfogalmazására.

A félév második előadásában a 21. századi tudományos kommunikációról és az Open Science szerepéről esett szó. A foglalkozást a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Oktatás- és kutatástámogatási osztályának munkatársai

vezették: Fazekas-Paragh Judit Éva, Kiss Anikó, Sándor Vivien, Zeze Erzsébet és Száldobágyi Ádám. A tudományos kommunikáció a technológia vívmányait felhasználva óriási változáson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. Az Open Science új lehetőségeket és új elvárásokat jelent. Ez a változás nagyban befolyásolja a kutatási életciklus folyamatát és a hozzá kapcsolódó szolgáltatásokat, teendőket. A workshop fogódzkodót adott ahhoz, hogy az információ dzsungelében könnyebben tudjunk tájékozódni. A tréningen a következő kérdésekre kerestük a válaszokat:

- Milyen módszerek és eszközök alkalmazhatók egy cikk megírásához szükséges anyag megtalálásához, és annak letöltéséhez?
- Milyen eszközök segítenek a tudományos cikkek formai kialakításában (hivatkozások, felhasznált irodalom stb.)?
- Milyen lehetőségei vannak a tudományos publikálásnak?
- Hogyan érdemes közzétennem szakmai munkásságomat?

A workshopra az előzetesen regisztrált 31 főből végül csak körülbelül 10 érdeklődő jelentkezett be, ez pedig jó példa az online konferenciák nehézségeire. A kérdéseket prezentáció segítségével követhették nyomon a hallgatók. Megtudhattuk mi a különbség az adatbázis, a repozitórium és a nyílt hozzáférésű gyűjtemények között, valamint, hogy ezeket hogyan lehet kezelni és keresni. Szó esett még a Google és az adatbázisok különbségeiről, valamint a web látható és láthatatlan rétegeiről. Az előadók részletesen kifejtették, mit jelent az open access, vagyis nyílt hozzáférés, hogyan valósulhat meg, és hogyan publikálhatunk ebben a formában. Végül, de nem utolsósorban beszéltünk még a predátor folyóiratokról és ezek elkerülésének mikéntjéről, valamint a használható licenzek fajtáiról.

Az előadás első blokkja után feladatmegoldás következett, ahol a résztvevők kislétszámú csoportokba osztva válaszoltak meg kérdéseket az open access témakörével kapcsolatban. A feladatra rendelkezésre álló 10 perc elteltével a hallgatóság közösen beszélt és indokolta meg az adott válaszokat. A második blokk végén ugyanilyen felosztásban, csoportokban azonosítottunk három folyóiratot hiteles vagy predátor folyóiratként az előadásban említett eszközök segítségével. A harmadik blokk végén pedig élőben, interaktív eszköz segítségével adhattunk visszajelzést az adott feladattípusokkal és szekciókkal kapcsolatban.

Magam részéről rengeteg új információval gazdagodtam. Az előadók rendkívül jó ütemben váltogatták a frontális előadást és az interaktív feladatokat, s ezzel végig fenntartották a hallgatóság figyelmét. Külön kiemelném, hogy a kiscsoportos feladatmegoldás során nem csak hogy lehetőség volt arra, hogy hallgatótársainkat megismerhessük, hanem ez ebben a formában tulajdonképpen elkerülhetlenné is vált. Az előadás során vetített prezentáció az alábbi linken érhető el: <https://drive.google.com/file/d/1XXFkmUC7-y5O-9i8RuptlgaPAGnTK25j/view>.

A Nyelvtudományi Osztály további rendezvényeiről pedig a szervezet Facebook-oldalán érdemes tájékozódni: <https://www.facebook.com/dosznyelvtudomanyiosztaly/> A JÖN harmadik alkalma novemberben lesz, a digitális térben aktívan jelenlévő kutatók fognak tevékenységükről mesélni, kerekasztalbeszélgetés formájában.

Federico M. Federici, Christophe Declercq (eds)

Intercultural Crisis Communication: Translation, Interpreting and Languages in Local Crises

**(London, Bloomsbury Academic, 2020. xi + 268 pp.
ISBN: 978-1-3500-9705-6)**

Bánhegyi Máttyás

E-mail: banhegyi.matyas@uni-bge.hu

Az elmúlt évtizedekben a fordítástudomány behatóan foglalkozott a globális és nemzetközi konfliktusok, valamint az azokról szóló narratívák és fordításaik leírásával, jellemzésével. Az utóbbi időben e téren sok olyan kutatás látott napvilágot, amely a nem szövegbeli jellemzőket vizsgálta, céljaira pedig etnográfiai módszereket alkalmazott politikailag kényes vagy éppen erőszakba torkolló nemzetközi, illetve országok közötti események és a nyelvek közötti kommunikáció leírásakor. Konfliktusokra és krízishelyzetekre összpontosítva, továbbá a fenti kutatási trendekbe illeszkedve, az ebben a cikkben recenzált *Intercultural Crisis Communication* című tanulmánykötet a nyelvi mediációt (közvetítést) vizsgálja humanitáriánus, migrációval összefüggő és politikai szükséghelyzetek, valamint természeti és környezeti katasztrófák és kommunikációjuk kapcsán.

A kötet – illeszkedve a fordítástudományt jelenleg jellemző interkulturális áramlatba – interdiszciplináris megközelítéssel kutatja a krízishelyzetek során megvalósuló és a krízishelyzetekről szóló kommunikációt. A könyv szerkesztőiként jegyzett és e kutatási terület nemzetközileg elismert szaktekintélyei, a University College London egyetemi docense, Federico M. Federici és a University College London adjunktusaként és a Leuveni Katolikus Egyetem óraadójaként dolgozó Christophe Declercq a kötetben egy új területet, a kríziskommunikációt és annak fordítástudománnyal összefüggő területeit veszik górcső alá. Az olvasókat francia-, olasz-, horvát-, spanyol-, örmény- és görögországbeli események kapcsán ismertetik meg olyan kríziskommunikációs helyzetekkel, amelyekben kevésbé használt vagy kisebbségi nyelvek érintettek. E menekültek támogatását, az ehhez kapcsolódó egészségügyi segítségnyújtást és tömegek számára negatív követ-

kezményeket magukban foglaló események során előálló fordítási helyzeteket esettanulmányok, helyszíni terepmunka vagy korpuszalapú kutatások révén tárják fel a szerzők.

A tanulmányok társadalmi és történelmi – és ebből kifolyólag fordítástudományi – hátterét globális vagy helyi, de mindenképpen határokon átívelő krízishelyzetek adják, amely esetén többnyelvű kommunikációt figyelhetünk meg: ez egyrészt az adott helyzetben keletkezik, másrészt az adott helyzetről szól. Ezek a nemzetek és etnikai csoportok feletti, nemzetközi vagy éppen globális vészhelyzetek és katasztrófák különböző kiterjedésűek lehetnek, az érintettek között egyedülálló személyeket, egész családokat, társadalmi csoportokat, vallásokat, országokat, nemzeteket és etnikai csoportokat egyaránt találunk. E szituációk közös jellemzője, hogy a kommunikáció nemcsak soknyelvű környezetben történik, hanem az érintettek és a nyilvánosság közötti interkulturális interakciót is magában foglal, ami kifejezetten érdekes fordítástudományi vizsgálódások talajává teszi e területet. A kiadvánnyal a szerzők – többek között – vélhetőleg éppen az ilyen jellegű helyzetek és területek vizsgálatára, illetve az ilyen típusú kutatások létjogosultságára és szükségességére kívánják felhívni a szakma figyelmét.

A tanulmánykötet három tematikus részre oszlik, amelyek hasonló témájuknak és megközelítésüknek köszönhetően egymással is dialogikus kapcsolatban állnak. Az első részben található négy cikk a menekültek számára nyújtott nyelvi mediáció témájával foglalkozik, a második rész négy tanulmánya az egészségügy területéhez kötődik, míg a harmadik rész három cikke helyi krízishelyzetek nemzetközi szintű nyelvi megjelenítésével foglalkozik. Az alábbiakban részenként haladva röviden ismertetjük az egyes tanulmányokat.

Az első rész Stefania Taviano által írt első tanulmánya (címe: *The Counter-narratives of Migrants and Cultural Mediators*) a nyelvhasználat, a fordítás és a tolmácsolás kérdéseit feszegeti az Olaszországba érkező migránsok kapcsán: a kommunikációs résztvevők közötti olyan egyenlőtlen vagy méltánytalanságot hordozó helyzeteket vizsgál, amelyekben kulturális mediátorok is dolgoznak. A cikk különbséget tesz a jelenleg kevésbé pontosan definiált kulturális mediátorok, valamint a fordítók és (közösségi) tolmácsok munkája között és megállapítja, hogy e tevékenységek közötti választóvonal nem mindig egyértelmű. A tanulmány – Taronna (2015) kutatásaira támaszkodva – a kulturális mediátorokat olyan személyeknek írja le, akik határokon átívelő, aktivista tevékenységükkel és az általuk nyújtott fordítási és kulturális mediációs munkával hozzájárulnak az állampolgárság mint fogalom és a határokon átívelő állampolgárság újraértelmezéséhez.

A cikk két mediátorról közöl esettanulmányt és ennek kapcsán bepillantást enged abba, hogy hogyan alakul, illetve változik a migránsok identitása fordítás és kulturális mediáció révén. Az egyik mediátor a migráns kulturális háttéréből jön, a másik pedig a befogadó kultúrából: kettejük nyelvhasználata és hozzáállása különböző, kommunikációjuk hatékonysága pedig függ a nyelvi és kulturális különbségek ismeretének mélységétől. Munkája során mind a két mediátor ellenáll a befogadó kultúra nyomásának: kulturális téren oly módon segítik a menekülőket

beilleszkedését, hogy a befogadó kultúra számára magyarázattal szolgálnak a migránsoknak a befogadó kultúra szemében furcsa, váratlan vagy éppen elfogadhatatlan magatartásáról, így jelentésalku (meaning negotiation) segítségével járulnak hozzá a menekülők állampolgárságának és identitásának kialakításához. Egyebek mellett a cikk síkra száll azért is, hogy a jó minőségű fordítás mint szükséges elem jelenjen meg az emberi és munkavállalói jogokról szóló diskurzusban és az ilyen típusú ügyek intézése terén.

Az első rész második cikke Vedrana Čemerin tollából (*Language Mediation in Emergency Migration Contexts: A Case Study of the Migrant Crisis 2015 in Croatia* címmel) a horvátországi menekültkrízis idején vizsgálja a nyelvközi fordítást és tolmácsolást, azaz az olyan helyzeteket, ahol a két kommunikációs résztvevő közé egy nyelvi (és kulturális) közvetítő ékelődik. A korabeli újságcikkeket és egyéb írásos dokumentumokat feldolgozó, valamint etnográfiai módszerrel készült, félig strukturált interjúkat használó kvalitatív módszertanú tanulmány a nyelvi közvetítés és a kríziskommunikáció szerepét vizsgálja a fent említett, 2015-ös események során.

A humanitáriánus krízishelyzet idején a ritka vagy még teljesen ki nem alakult nyelveket beszélő menekülteknek orvosi és pszichológiai segítségre volt szükségük, amelyet nagyban hátráltatott az, hogy egyrészlől a migránsok, másrészlől pedig az őket támogató orvosi és egyéb személyzet, illetve a hatóságok között nyelvi korlát alakult ki. A helyzet megoldására képzett tolmácsokat kerestek, ám azok hiányában a migránsok kulturális háttéréből családi kötelékekkel rendelkező, szakképzetlen horvát anyanyelvi beszélőket voltak be a munkába, akik a menekültekkel azok anyanyelvén tudtak kommunikálni.

A cikkből megtudjuk, hogy – egyebek mellett – nyelvi szempontból hogyan működtek a menekültügyi befogadóállomások: az írásos kommunikáció helyett főként a jóval hatékonyabbnak bizonyuló szóbeli kommunikációt használták, az pedig vagy személyesen vagy pedig hangos bemondó segítségével zajlott. A munka során tolmácsolási segéd- és háttéranyagként egy bárki által szabadon szerkeszthető és használható, többnyelvű kifejezésszótárt fejlesztettek ki. Végkövetkeztetésként Čemerin azt javasolja, hogy a már meglévő szakirodalom és a bevált, jó gyakorlatok felhasználásával készüljön szakmai útmutató az ilyen helyzetben alkalmazott nyelvi mediációról, amelyet később oktatási segédanyagként is lehetne használni.

A harmadik tanulmány (címe: *The Role of the Translator and Interpreter in Terrorist Conflicts*) a terrorizmus elleni küzdelem részeként a nyelvi közvetítők képzését sürgeti. Carmen Pena-Díaz konfliktusok sújtotta övezetek viszonylatában a fordítók és tolmácsok szerepét elemzi olyan szempontból, hogy ezek a nyelvi közvetítők hogyan járulhatnak hozzá a nemzetközi terrorizmus megakadályozásához és a békefolyamatok elősegítéséhez. A cikk két alapvetésből indul ki: a) a fordítás a civil lakosság számára képes védelmet és biztonságot nyújtani, amennyiben „kommunikációs eszközként” megfelelően használják, valamint b) terrorizmus által előidézett krízishelyzetekben a hatékony kommunikáció – amelynek része a fordítás is – a helyzet pontos megértéséhez, valamint a szituációban szükséges információk és irányelvek terjesztéséhez elengedhetetlen. A narratív elmé-

letre, amely szerint az uralkodó narratíva, történetek és események alapvetően meghatározzák az emberi magatartást, és annak a Mona Baker-féle (2006, 2010) fordítástudományi adaptációjára támaszkodva a szerző úgy véli, a fordítóknak egy-egy szöveg háttér-információival is tisztában kell lenniük és mediációs tevékenységet is kell folytatniuk, ha a konfliktusokat megakadályozó társadalmi párbeszédet fenn akarják tartani.

A cikk a fordítók ilyen jellegű tevékenységének alaposabb feltárása céljából arra a kérdésre kíván válaszolni, hogy milyen fordítói szerepek szükségesek a munka sikeréhez, ezt pedig spanyolországi kormányzati szervektől és nemzeti intézményektől származó adatgyűjtés és példák alapján vizsgálja. A konklúzióban a szerző kifejti, hogy a (politikai) konfliktusok sikeres kezeléséhez speciális felkészítésben részesülő szakértők szükségesek, akiknek a konfliktuszónához kapcsolódó etnikai háttérből kell érkezniük, valamint olyan nemzetek és régiók kultúráiról, történelméről, politikai és gazdasági vonatkozásairól kell szaktudással rendelkezniük, amelyek az őket foglalkoztató országnak, szervezetnek, közösségnek stratégiaileg fontosak.

Az első rész negyedik tanulmányában (*Language, Culture and Perceived Ethnic Homeland Integration: Syrian Armenian Forced Migrants in Armenia* címmel) Daria Vorobyeva Szíriából származó menekültek örményországi integrációját taglalja nyelvi és kulturális szempontból. E kérdést négy szemszögből elemzi: nyelv, integráció, valamint kulturális és pszichológiai tényezők. A cikk – tekintettel az olvasók vélhetőleg kevésbé alapos háttértudására – érinti a szíriai örmények történelmét, valamint az örményországi orosz befolyás nyelvi és kulturális hatásának kérdését. A szerző 2015-ben empirikus vizsgálódásainak részeként terepmunkát végzett Örményországban, ahol 1) a nyelv szerepét elemezte a szíriai örmények örményországbeli társadalmi és gazdasági integrációját illetően és 2) felmérte a szíriai örmények integrációjának kulturális és pszichológiai tényezőit. A tanulmány megállapításai szerint a nyelvismeret hozzájárul a betelepülők foglalkoztathatóságának növeléséhez és a közintézmények által nyújtott szolgáltatások igénybevételehez, valamint ahhoz, hogy a betelepülők sikeresen tudjanak társadalmi kapcsolatokat kiépíteni az ott élőkkel, amit amúgy is hátráltat az, hogy az örményországi standard nyelv és a szíriai örmények által beszélt nyelvváltozat egymáshoz képest számos különbséget hordoz.

A második rész első tanulmánya Vicent Montalt Resurreccio tollából (*Medical Translation in Crisis Situations* címen) – szakítva a korábbi gyakorlattal, hogy az orvosi szövegek fordítása kizárólag az egészségügyi intézmények megszokott és ismert szolgáltatási skálájához és helyzeteihez kötődhet – azt vizsgálja, hogy krízishelyzetekben milyen tipikus jellemzői vannak az egészségügyi kommunikációnak, hogy mit tanulhatunk az orvosi szövegek fordítása kapcsán a krízishelyzetekből és hogy a fordítás hogyan javíthatja a krízisek idején történő kommunikációt. A krízishelyzetek alatti orvosi kommunikációt alapvetően meghatározza az, hogy ez a helyzet számos szereplőt érint, valamint hogy az áldozatok, illetve betegek emocionális hatás alatt vannak, és a saját anyanyelvükön kívánnak kommunikálni.

A tanulmányban említett, írott műfajok elemzéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezek a kommunikatív szituációk tudományos és szakmai szempontból lényegesek, hiszen számos információval szolgálnak „a fordító láthatóságával, az ekvivalencia és az érthetőség kérdésével, a forrás- és célnyelvi kontextusokkal, [...] a fordítók és a fordítások szerepével, az etikai kérdésekkel, a fordítás és a soknyelvű kommunikáció témájával, valamint a fordítók, tolmácsok és a mediátorok közötti szakmai határvonallal kapcsolatban” (110–111).

A tanulmány kiválóan gyűjti egybe az egészségügyi vonatkozásokat is érintő krízisekkel összefüggő fordítási munka jellemzőit: ez a fajta munka nem a szokásos forrás- és célnyelvi nyelvhasználat és kultúra kontextusában megy végbe; ebben az egyirányú információáramlásban gyakran nincs is forrásnyelvi szöveg; az egészségügyi készütség és tevékenység része a krízissel összefüggő fordított szövegek megléte; a fordítás sok esetben műfaji átírást is jelent (pl. szakértői szövegek laikus felhasználók számára való fordítói átírása); a fordítások már nemcsak szakmabelieknek készülnek, hanem pl. magukban foglalnak laikusoknak szóló fordításokat is; új műfajok (pl. mobiltelefonos applikációk) fordításaira is szükség van; a fordításokban nagy szerepet kap a könnyű érthetőség és olvashatóság; egyre nagyobb szükség van digitális tartalmak fordítására; a fordításokra gyakran tömegkommunikációs célból, soknyelvű és multikulturális helyzetekben van szükség. A szerző szerint az eddig láthatatlanságba burkolózó fordítóknek nagyobb teret kellene kapniuk, hogy elmondhassák a szakma számára tapasztalataikat, és hogy ennek kapcsán még pontosabban ki lehessen jelölni e terület kutatási irányait. Montalt egyúttal speciális képzési programok kidolgozását is sürgeti.

A második rész Izabel Emilia Telles de Vasconcelos Souza által jegyzett második tanulmánya (címe: *Intercultural Mediation in Healthcare: Thematic Analysis, from the Interpreters' Perspective*) a szaktolmácsok lehetséges és – magas színvonalú egészségügyi szolgáltatásokat nyújtó kontextusokban megnyilvánuló – ideális szerepeit taglalja. A cikk arra keres választ, hogy a tolmácsok nyelvi és kulturális szempontból egyaránt mediáló tevékenységet végeznek-e, amennyiben tevékenységük egészségügyi területhez kapcsolódik, valamint hogy a jó minőségű egészségügyi ellátásra negatív hatást gyakorolnak-e az interkulturális kommunikáció során megnyilvánuló kulturális különbségek. A szerző ennek elemzésére 2011 és 2015 között felvett adatokat használ: ezek forrása egyrészt 5 ország 18 egészségügyi tolmácsával készült interjúk, valamint egy 25 ország 423 egészségügyi tolmácsa által megválaszolt, online kitöltésű kérdőív. A kutatás során specializált szakmai végzettséggel rendelkező adatközlőket kértek arra, hogy értékeljék az interkulturális mediáció alkalmazásának előnyeit és hátrányait egészségügyi szolgáltatások igénybevételekor történő tolmácsolás esetén: miért alkalmaztak a tolmácsok mediációt a beteg és a személyzet közötti kommunikáció során, valamint e tevékenység kapcsán milyen nehézségeik voltak.

Az eredmények azt mutatják, hogy kulturális mediációt akkor használ a tolmács, ha meg akar győződni, hogy a beteg értette-e a tolmács által vele közölt információkat; amikor a tolmács a beteg félelmét és stressz-szintjét próbálja olda-

ni a kommunikáció sikeressége érdekében; amikor a tolmács a beteg számára a kulturális befogadottság és tisztelet jeleit kívánja sugározni; amikor a tolmács a beteg kultúrájáról vagy általánosságban a kulturális befogadásról ad információt az egészségügyi dolgozóknak; amikor a tolmács egyben az egészségügyi ellátást nyújtó szakszemélyzet része; amikor a tolmács a beteg számára a biztonság érzetét kommunikálja; amikor a tolmács a beteg szakszemélyzettől való félelmét és az irántuk való bizalmatlanságát kívánja csökkenteni; valamint amikor a tolmács a beteg testi, mentális és szellemi jólétét kívánja elősegíteni. A tanulmány azt is leírja, hogy a kulturális mediációra gyakran nincs idő a tolmács munkája során, valamint hogy a mediációs tevékenység negatív következményekkel is járhat. Zárásképpen a cikk megállapítja, hogy manapság a jó színvonalú egészségügyi ellátás már nem várja el a betegektől, hogy kulturális szempontból igazodjanak a domináns kultúrához: ehelyett az a gyakorlat, hogy az egészségügyi intézmény kulturális értelemben kompetens személyzetet – beleértve ebbe szakképzett tolmácsokat – alkalmaz, akik képesek betegközpontú szemléletben gondolkodni, ehhez viszont nézőpont- és attitűdbeli elmozdulásra van szükség.

A második rész harmadik cikkében (cím: *Interpreting for Refugees: Empathy and Activism*) Marija Todorova egy macedóniai menekülttáborban dolgozó tolmácsok helyzetét és attitűdjét méri fel olyan emberi élethelyzetek kapcsán, amelyek erőszakos konfliktusok révén alakultak ki. A tanulmány abból a feltevésből indul ki, hogy az ilyen élethelyzetek esetében a tolmácsok nem egyszerűen üzeneteket közvetítenek két nyelv viszonylatában, hanem aktív szerepet vállalnak az esetekben, így a menekültek védelmében is. A szerző ezt etnográfiai módszerrel lefolytatott interjúk során begyűjtött adatokkal igazolja: négy olyan tolmácsról tudunk meg információkat, akik menekülteket segítő humanitáriánus szervezeteknek dolgoznak Macedóniában. Marija Todorova szerint ehhez a munkához elengedhetetlen az empátia, amelyet Merlini és Gatti (2016) alapján a következőképpen definiál: „olyan szemléletmód felvételének a képessége, amelyben benne foglaltatik: az adott személy saját maga és a másik személy iránt megmutatkozó tudatos hozzáállás [...]; a másik élethelyzetének megértése; a másik iránti érdeklődés és elköteleződés bizonyos foka, amelyet az illető az érzelmek megjelenítésének segítségével [...] kommunikál” (154).

Az etikai és érzelmi összefüggések rövid tárgyalása mellett a tanulmány az empátia több tudományterületen (pszichológia, béketeremtés, aktivizmus és kommunikáció) használt meghatározását ismerteti és köti a fordítási tevékenység jellemzőihez. Ezután több tolmács sajátosságait elemezve a szerző felvázolja a közös tulajdonságokat. A cikk az ilyen helyzetekben tevékenykedő, ideális tolmács jellegzetességeit leírva megállapítja, hogy az ilyen tolmács olyan kulturális háttérrel bírjon, mint azok, akik számára tolmácsol; személyesen is empátiát érezzen azok iránt, akik számára tolmácsol; és megfelelő képzettséggel rendelkezzen. A szerző zárásként sürgeti az empátiának az aktivizmus, a konfliktusmegoldás és az egészségtudományok területén játszott szerepének kutatását, amely számos felfedezéssel kecsegtethet a fordítástudomány területén is.

A második rész negyedik cikke (*Voices of Refugee Doctors in the United Kingdom: An Exploration of Their Linguistic and Cultural Needs and Aspirations* címen), amelyet Ceri Butler és Khetan Al Sharou szereznek, olyan külföldön szakirányú végzettséget szerzett, bevándorló háttérű orvosokról szól, akik az Egyesült Királyságban kívánnak munkát vállalni. A cikk ismerteti, hogy az angliai munkavállaláshoz milyen feltételeknek kell megfelelni és úgy találja, hogy a külföldi diplomával rendelkező orvosoknak ez kihívást és egyúttal pénzügyi nehézséget jelent. Az ilyen orvosok munkaerő-piaci integrációját három problémakör nehezíti: 1) az Egyesült Királyság egészségügyi ellátórendszerének nem kielégítő ismerete, amibe beletartozik az etikai és jogi vonatkozások hiányos ismerete, valamint az orvos–beteg kapcsolat és a beteg saját akaratának érvényesülését biztosító kérdések is; 2) az angol nyelv és kultúra kommunikációs és kulturális vetületeinek nem megfelelő ismerete, beleértve ebbe a nemverbális kifejezésekkel és a kulturális különbségekkel összefüggő tudáshiányt is; és 3) az angol nyelv olyan szintű ismerete, amely lehetővé teszi a betegekkel való hatékony és érthető kommunikációt anélkül, hogy az orvos eközben szakkifejezéseket vagy szó szerinti fordításokat használna.

A fenti tudáselemekben jelentkező hiányosságokra válaszul a szerzők képzési és támogatási programot alakítottak ki menekült háttérű orvosok számára: a tréning nyelvi és kulturális ismeretek átadását és az ezekkel kapcsolatos készségfejlesztést öleli fel. A képzésben 18 orvos és 2 fogorvos vett részt, akik 2-3 évvel korábban érkeztek az Egyesült Királyságba Szíriából, Afganisztánból, Pakisztánból és Irakból. A cikk részletesen mutatja be a 6 alkalmas képzést, amelyet a 2017/18-as tanévben hirdettek meg. A szerzők ezután leírják a résztvevőktől származó, a kurzus közepén és végén érkezett visszajelzéseket. Az adatok arra engednek következtetni, hogy még alaposabb kutatásokra van szükség annak azonosítására, hogy a menekült háttérű orvosok munkaerő-piaci integrálása milyen fejlesztési igényeket támaszt. A szerzők felhívják a figyelmet, hogy az egészségügyi szolgáltatóknak még nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a kulturális különbségek azonosítására, valamint az azokkal kapcsolatos ismeretek átadására és a kapcsolódó készségek fejlesztésére.

A harmadik rész első tanulmányában (*On France, Terrorism and the English Press: Examining the Impact of Style in the News*) Ashley Riggs a retorikai eszközök használatát elemzi a brit sajtónak a 2016-os franciaországi terrorcselekményekről szóló tudósításaiban: azt vizsgálja, hogy a szöveg stílusa (azon belül a modalitás, tehát a feltételezések tényekként való bemutatása és az alliteráció) hogyan képes információt hordozni, illetve hogy hogyan fest le eseményeket és kultúrákat: tehát hogy e két eszköz miképpen képes keretezni a hírt. A szerző az újságírókat az ilyen jellegű híradások tekintetében kulturális mediátoroknak tekinti.

A tanulmány korpuszát a *Guardian* és a *Telegraph* – két ellentétes politikai irányultságú napilap – 27 újságcikke alkotja. A szerző azt vizsgálja, hogy a modalitás és az alliteráció hogyan járul hozzá a keretezéshez és az olvasók vonatkozásában az adott hírhez való hozzáállás kialakításához (pozicionálás). A szükséges politikai háttérismereteket is taglaló cikk arra a következtetésre jut, hogy elhanya-

golhatóknak tűnő lexikai elemek is képesek alapvető hatással lenni az olvasóra és befolyásolhatják a szövegről és az annak tartalmáról alkotott képet.

A harmadik rész Maria Sidiropoulou által jegyzett második tanulmánya (címe: *Re-Narrating Crisis: A Translation Perspective*) a különböző kultúrák krízisnarratíváinak különbségeit tárgyalja, és azt veszi górcső alá, hogy ezek hogyan hatnak a kultúrák katasztrófákhoz való viszonyulásához. A szerző azt elemzi, hogy valóban igaz-e, hogy az egyes kultúrák saját katasztrófareprezentációs mintákkal rendelkeznek, és hogy ezek a különbségek kulturális okokra vezethetők vissza (pl. hogyan szokás az egyes kultúrákban az elesetteket megjeleníteni). Kutatása kapcsán angolról görögre fordított, katasztrófákról szóló újságcímeket vizsgál, és ehhez két kutatási paradigmát egyesít: a retorikai szövegközpontú (rhetorical text-oriented) és a stratégiai szövegközpontú (strategic or context-oriented) megközelítést használja a forrás- és célnyelvi cikkek elemzésére.

A korpuszt elemezve Maria Sidiropoulou a következő, görög nyelvben létező katasztrófátudósítási stratégiákat azonosítja: specifikus részletek megjelenítése, az esemény bizonyos jellemzőinek tompítása, az áldozatok állampolgárságának mellőzése, és így a cikk olyan jellegű keretezése, amely az eseményeket globális hatókörben és érvényességgel jeleníti meg, valamint a felelősséget középpontba állító megfogalmazás használata. A tanulmány végkövetkeztetése, hogy a kríziskezelésnek tekintetbe kell(ene) vennie a katasztrófahelyzetekről szóló kommunikáció kultúrafüggő természetét is, és hogy ebből a szempontból a kríziskezelés támaszkodhatna a fordítástudomány ismereteire mind a kommunikáció, mind pedig a munkaerő (pl. fordítók) képzése szempontjából. A szerző úgy véli, hogy a fordítástudomány – a mostani kettővel szemben – a katasztrófakezelési ciklus mind a négy fázisához (kockázatcsökkentés és -enyhítés, készültség, reagálás és helyreállítás) érdemben tudna ismeretei révén hozzájárulni.

A harmadik rész harmadik cikkét (Emergenza Migranti: *From Metaphor to Policy* címmel) az egyik szerkesztő, Federico M. Federici jegyzi: a címben szereplő szókapcsolat olaszországi használatát elemzi abból a szempontból, hogy e szókapcsolatot hogyan használja fel az olasz média arra célra, hogy a menekültek által átélt humanitáriánus katasztrófát jelentéktelennek állítsa be. A tanulmány három elemzést integrál: 1) az *emergenza migranti* (menekültek okozta szükséghelyzet) olasz szókapcsolatnak az olaszországi médiában való használatát; 2) a hírek hitelességének elemzését, amely hitelességi deficit meggátol(hat)ja, hogy valódi párbeszéd alakuljon ki a migráció kérdéséről; és 3) a migrációval foglalkozó, eltorzított narratívák társadalmi hatását, amely az olasz társadalomban nem megfelelően funkcionáló interkulturális kommunikációban testesül meg, amely utóbbi ideális körülmények között segíthetné (vagy nem optimális esetben gátolhatja) a más nyelvű bevándorlók olaszországi integrációját. Az első elemzés az olasz média keretezési gyakorlatát világítja meg az *emergenza* szó kapcsán, amely valamifajta fenyegetést jelenít meg az események lehetőségként való kezelése és bemutatása helyett. A második elemzés az *emergenza* szó olasz sajtóban való elterjedését és a szóhoz kapcsolódó keretezés gyakorlatát vizsgálja. A harmadik elemzési pillér Bunn (2015) új

cenzurázási elméletére (New Censorship Theory) alapozva azt vizsgálja, hogy az olasz kormány és állam miképpen avatkozik bele a média működésébe.

A cikk felveti az olasz média hitelességének és az abban zajló manipulációnak a kérdését is. Az olasz példán keresztül a szerző amellett érvel, hogy a média pusztán eszköz a politika három lépésben megvalósuló céljai számára: Federico M. Federici úgy véli, hogy a) először politikai célú narratívát teremtenek, b) ezt követi az ilyen narratívák újságírók általi újra és újra történő felelevenítése és újranarrálása, végül pedig c) az erre épülő nagypolitika és jogalkotás teljesíti be a valós politikai célokat. A migráció hatásaival és az ezen hatások kommunikációjával összefüggő kérdések kapcsán a szerző úgy véli, hogy Olaszországnak jelen helyzetben fokozottabban van szüksége interkulturális mediátorokra, fordítókra és fordításokra, akiket az olaszországi szociokulturális változások tesznek igazán nélkülözhetetlenné. Ezzel szemben viszont az olasz hatóságok és állam – ezen szükségletet tagadva – úgy tekint a migrációra, mint valamifajta szükséghelyzetre és így szem elől téveszti a valós interkulturális párbeszéd kínálta lehetőségeket.

Recenziókat összegezve elmondható, hogy a kiadványt minden olyan diák, kutató és oktató haszonnal forgathatja, aki érdeklődik a fordítás, a tolmácsolás és a mediáció interkulturális vetületei iránt; különösen igaz ez az olyan helyzetek és események kutatása kapcsán, amikor az ilyen jellegű nyelvi közvetítés globális vagy helyi krízishelyzetekben érintett hátrányos csoportokat érint. Véleményem szerint a cikkek a maguk területén úttörő munkának számítanak. Többek között ezért is meggyőződésem, hogy az ismertetett esettanulmányok inspirálólag fognak hatni a magyar kutatókra is, és arra sarkallják majd őket, hogy hasonló vizsgálódásokat kezdjenek. Ha ez így lesz, akkor idővel a magyar fordításkutatók a könyvben bemutatottakhoz hasonlóan képesek lesznek még tartalmasabb módon hozzájárulni magyarországi esetleges konfliktusok és katasztrófák idején az interkulturális nyelvi közvetítést is megkövetelő kríziskezeléshez.

Irodalom

- Baker, M. 2006. *Translation and Conflict. A narrative account*. London and New York: Routledge.
- Baker, M. 2010. Resisting State Terror: Theorizing Communities of Activist Translators and Interpreters. In: Bielsa, E., Highes, C. (eds) *Globalization, Political Violence and Translation*. Basingstroke and New York: Palgrave Macmillan. 222–240.
- Bunn, M. 2015. Reimagining Repression: New Censorship Theory and After. *History and Theory* 54. évf. 25–44.
- Merlini, R., Gatti, M. 2016. Empathy in Healthcare Interpreting: Going beyond the Notion of Role. *The Interpreters' Newsletter* 20. évf. 139–160.
- Taronna, A. 2015. La mediazione linguistica come pratica di negoziazione, risistenta, attivismo e ospitalità sulle sponde del Mediterraneo [Az alku, az ellenállás, az aktivizmus és a vendégszeretet eszközeként funkcionáló nyelvi mediáció használata a földközi-tengeri régióban]. *Lingue e Linguaggi* 16. évf. 159–175.

Klaudy Kinga

Tézisek a fordítástudományról. Új fordítástudományi tanulmányok

(Budapest, Tinta Könyvkiadó. 2020.
246 pp, ISBN 978 -963-409-246-9)

Fóris Ágota

E-mail: foris.agota@kre.hu

A *Tézisek a fordítástudományról. Új fordítástudományi tanulmányok* címmel megjelent tanulmánykötet Klaudy Kinga 2008 és 2020 között megjelent fordítástudományi témájú írásait tartalmazza, és az alábbi öt nagy fejezetből áll: I. A fordítástudományról, II. Empirikus fordításkutatás, III. Az aszimmetria hipotézis, IV. A fordító- és a tolmácsképzés történetéből, V. Függelék. Klaudy Kingának már megjelent egy hasonló tanulmánykötete 2007-ben *Nyelv és fordítás* címmel, ebben az 1997 és 2007 között írt válogatott tanulmányait tette közzé (Klaudy 2007).

Az Előszóban Klaudy Kinga felveti a kérdést, hogy miért is van szükség a fordítás – pontosabban „a fordítás eredményeképp keletkezett szövegek, a fordítók beszédtevékenysége és annak társadalmi funkciója” – kutatásához külön diszciplínára, miért nem elegendők azok a már létező tudományágak, amelyek az egynyelvű beszédtevékenységet kutatják? Hiszen úgy is történhetne, hogy kettéválnának az olyan diszciplínák, mint a nyelvtudomány, az irodalomtudomány, a pszicholingvisztika vagy a szociolingvisztika:

[...] a nyelvtudományon belül elválna az egynyelvű és a kétnyelvű beszédtevékenység kutatása, az irodalomtudományon belül elválna az elsődleges és másodlagos irodalmi alkotások kutatása, a pszicholingvisztikán belül elválna az egynyelvű percepció és produkció kutatása a kétnyelvű percepció és produkció kutatásától, a szociolingvisztikán belül elválna az egynyelvű beszédtevékenység társadalmi meghatározottságának kutatása a kétnyelvű beszédtevékenység társadalmi vonatkozásainak feltárásától. (i.m. 7)

De mégsem így történt (bár az ilyen típusú kutatásokra is vannak példák), hanem úgy, hogy „a kétnyelvű beszédtevékenység kutatói úgy érzik több közük van egy-

máshoz, mint az anyatudományukhoz, és kiválnak a nyelvtudományból, az irodalomtudományból, a pszicholingvisztikából, a szociolingvisztikából, és önálló tudományt alapítanak” (i.m. 7), ahogy az a fordítástudománnyal megtörtént. És ez a folyamat ma is folytatódik, hiszen például a pragmatika, a terminológia vagy az informatika területéről érkeznek kutatók a fordítástudományba, ahova magukkal viszik tudományterületük fogalmi apparátusát és konceptuális sémáit. Így a fordítástudomány jellemzően interdiszciplináris tudományként határozható meg, és e könyv nézőpontját ez a szemlélet alapvetően meghatározza.

Az *I. A fordítástudományról* című fejezet hét tanulmányt tartalmaz: Az első, a *Tizenöt tézis a fordítástudományról* című írásban megvizsgálta a magyar fordítástudomány helyzetét, részben a célból, hogy felmérje, milyen tudományos háttérre támaszkodhatott a 2009-ben indult fordító és tolmács mesterképzés. Klaudy-nak ez az áttekintése azért is lényeges, mert ezek azok a témák, amelyek a magyar fordítástudomány számára stabil alapot és háttérrel biztosítanak, amelyekről a könyv számos tanulmánya szól, illetve amelyek lehetővé teszik, elősegítik Klaudy Kinga szívügyét, a tudományos utánpótlás nevelését:

Megvan a tudományos infrastruktúrája, vannak szakemberek, akik művelik, vannak konferenciák, ahol elő lehet adni az eredményeket, 1999 óta van rendszeresen megjelenő magyar nyelvű folyóirata, a *Fordítástudomány*, 2000 óta van angol nyelvű folyóirata, az *Across Languages and Cultures*, ahol publikálni lehet, és van doktori programja, amely remélhetőleg biztosítja a tudományos utánpótlást. (i.m. 17)

Ez a tanulmány nyilvánvalóan egy programadó tanulmány. A tizenöt tézis a Klaudy munkásságából kirajzolható alaptételek, melyeket a munkássága összegzéseként fogalmazott meg pontokba gyűjtve, és amelyeket a tanulmány további részében megjegyzésekkel és magyarázatokkal lát el.

A második tanulmány *Milyen értelemben alkalmazott nyelvészet a fordítástudomány?* a fordítástudománynak a nyelvészethez, azon belül az alkalmazott nyelvészethez való viszonyát járja körül, fordítástudományon pedig a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítést érti (tolmácsolás, szakfordítás, gépi fordítás stb.), ami kizárja az irodalomtudományhoz sorolt műfordítást ebből a körből. Itt foglalkozik részletesen az alkalmazott nyelvészet meghatározásával, annak kutatási területeivel is. A tanulmány második részében a PhD-hallgatókhoz intézett körkérdés (Mi a véleményük a fordítástudomány besorolásáról?) eredményét dolgozza fel, melynek eredményeként arra a következtetésre jut, hogy a fordítástudomány interdiszciplináris tudomány, és szükségesnek látja az alábbi, új definíció megfogalmazását: „A fordítástudomány önálló interdiszciplináris tudományterület, mely a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés eredményét, folyamatát és funkcióját vizsgálja, a fordítás és tolmácsolás folyamatában részt vevő összes nyelvi és nem nyelvi tényező figyelembevételével. Saját elméleti, leíró és alkalmazott ága van” (i.m. 32).

A fordítás neve, természete és terminológiája című tanulmánnyal Lengyel Zsoltot köszöntötte születésnapján, ezért ennek az írásnak a bevezető részében a fordítástörténetbe sorolható információkat tudunk meg a fordítástudomány és a pszicholingvisztika kapcsolatáról. A tanulmány fő részében a továbbiakban a fordítástudomány terminológiájával foglalkozik a szerző: annak magyar elnevezése, a metanyelve, és részletesen a fordítástudományi műveletek elnevezése és ezek magyar–angol összehasonlító elemzése szerepel a dolgozatban.

A következő, *Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány viszonya a terminológiához és a pragmatikához* című írás – mint a címe is mutatja – a fordítástudomány viszonyát vizsgálja a terminológiával és a pragmatikával. Ebben Klaudy három olyan problémát sorol fel és elemez, amelyre álláspontja szerint a terminológia megoldást, de legalábbis segítséget nyújthat a fordítástudományban. Ezek a következők: külső izolálódás, belső fragmentálódás, a fordítástámogató technikai eszközök rohamos fejlődése. Bemutatja, hogy a technológiai eszközök megjelenése a fordításban nem csak a fordítástámogató eszközöket jelenti, hanem azt is, hogy új fordítási formák jelentek meg, pl. rajongói fordítás, közösségi ötletbörze, honlapfordítás; a 'nem szakemberek által készített' fordítás, valamint a gépi fordítás. A két szakterület együttműködése egyik legjelentősebb eredményének tartja, hogy a fordítóképzésben bevezetésre került a terminológia mint tartárgy. A tanulmány másik felében azt vizsgálja meg, hogy miben segíthet a szociolingvisztika, a szociológia és a pragmatika a fordítástudománynak. A pragmatikával kapcsolatosan felteszi a kérdést, hogy miért vált fontossá a pragmatika a fordítástudomány számára, és meg is válaszolja (i.m. 61): „Mert segítségével a fordítási műveletek magyarázatában túl lehet lépni a nyelvi rendszerek különbségeire alapozó indokláción, és az emberi tényezőre lehet helyezni a hangsúlyt”. Fontos megállapítása, hogy a fordítástudományt „egyirányú interdiszciplinaritás” jellemzi, mivel befogadja a határtudományok eredményeit, de az ő eredményei nem vagy alig hatnak a határtudományokra.

Az *Egy új tudományág születésének könyvtári vonatkozásai* című dolgozat a szerző bevallása szerint „személyes hangvételű megemlékezés” és köszönet a könyvtáraknak, de számunkra, akik nem voltunk ott a fordítástudomány kezdeteinél, inkább már a fordítástörténet része, amely arról szól, milyen nehéz és szép feladat egy új tudományág esetében a szakkönyvtár megteremtése, és arról, hogy járnak-e még a hallgatók könyvtárba, olvasnak-e papíralapú szakirodalmat. A recenzens számára élmény volt Klaudy Kingától hallgatni és most olvasni is, mi mindent tanult meg a könyvtárakban a tudósok, kutatók életformájáról, arról, hogyan dolgoznak „az igazi tudományos kutatók”, és „hogyan használják a könyvtárat”, hogy „náluk a kutatás elengedhetetlen része, hogy naprakészen kövessék a nemzetközi tudományos eredményeket” (i.m. 56). Az utóbbi években a könyvtárhasználat átalakult, sok minden átkerült a digitális térbe, a tanulmány ezzel az új tendenciával is foglalkozik.

A *Közös nyelvet beszélünk? Ami a 123 fordítástudományi terminusból kimaradt* című írásban újra a fordítástudomány terminológiája van a középpontban. Klaudy Kinga *Bevezetés a fordítás elméletébe* (1999) című könyvének végén található egy 123 tételből álló terminusjegyzék; de mivel ez a jegyzék már 20 éves, úgy

látja, hogy sürgősen szükség lenne e szójegyzék kibővítésére és az új magyar fordítástudományi terminusokkal való kiegészítésére. Sőt, ennél még többet tartana szükségesnek: egy definícióval, forrásmegjelöléssel és kereszthivatkozásokkal ellátott fordítástudományi terminológiai szótár elkészítését.

Az átváltási műveletek rendszere című tanulmány a szerző szakmai munkásságának egyik legjelentősebb témáját tárgyalja, amely tulajdonképpen „egy taxonómia (osztályozási keret), amelyet az indoeurópai nyelvekről a magyar nyelvre való fordítás során alkalmazott átváltási műveletek típusainak leírására” hozott létre az 1990-es években (Klaudy 1991). Az átváltási műveletek két fő típusát különböztette meg egymástól: a lexikai és a grammatikai műveleteket, ezeken belül pedig 10–10 típust különített el egymástól, ezeken belül pedig 100 altípust. Klaudy mindent átváltási műveletnek tart, amit a fordító annak érdekében végez, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen, és a különböző célnyelvi lehetőségek közül való választást sem hagyja ki az átváltási műveletek sorából. Megadja az átváltási műveletek definícióját, taxonómiáját, ír a történetéről, a példatárak elkészítéséről és a tudományos és pedagógiai hasznáról.

A II. *Empirikus kutatások* fejezet hét tanulmányt tartalmaz. Az első tanulmány *Szósztintű műveletek szövegsztintű hatása a fordításban* címmel a ’szó’ és a ’szöveg’ viszonyával foglalkozik a fordításban. Bemutatja, hogy milyen a ’fordítási szöveg’, milyen jellemzőiben különbözik az elsődleges szövegalkotás során létrejött szövegtől. Klaudy megállapítja, hogy „ha a fordításon látszik, hogy fordítás, és a fordítónak nem kifejezetten ez volt a szándéka, akkor a fordító valamilyen fordítási műveletet elmulasztott elvégezni” (i.m. 90), majd táblázatos formában összegyűjtve is bemutatja azokat az elmulasztott átváltási műveleteket, amelyek szövegszinten idegenszerűséget okozhatnak. A továbbiakban a diskurzusjelölő elemek használatát vizsgálja a fordításban egy olyan lexikai elemző program segítségével, amely alkalmas különböző szövegek lexikai állományának egybevetésére; és megállapítja, hogy a magyar nyelvű diskurzusjelölő elemek nagy száma a fordításban közelebb hozza a szöveg stílusát a magyar olvasóhoz. A másik vizsgált művelet a szemantikai dústítás, amely szintén arra szolgál, hogy a fordító a célnyelvi szöveg szokásos nyelvhasználatához tegye hasonlatossá a fordítást: „a fordító a szótári ekvivalens helyett gazdagabb jelentésű fordítási ekvivalenst alkalmaz, melyhez a saját fordítói tapasztalataiból és a magyar irodalmi, valamint fordítás-irodalmi tradícióból meríti az ihletet” (i.m. 94).

Az Empirikus kutatások a fordító láthatatlanságáról című tanulmány a fordító láthatatlanságát vizsgálja három területen: a műfordításban, a szakfordításban és a fordítástudományban. Klaudy különbséget tesz abban, hogy mit is jelent a fordító láthatatlansága e három területen (i.m. 96):

- A műfordításban a fordító láthatatlansága nem azt jelenti, hogy nem tudjuk a nevét, hiszen a neve fel van tüntetve a szövegben. [...] Ilyenkor a láthatatlanság azt jelenti, hogy a célnyelvi szövegen nem látszik, hogy fordítás, az olvasó úgy tudja olvasni, mintha eredeti szöveget olvasna.

- A szakfordításban „először is a fordító neve általában nincs is feltüntetve a fordításon, másodsor a gördülékenység, a transzparencia itt nem választás kérdése, mint a műfordításban, itt a fordításnak valóban olyannak kell lennie, mint a tiszta ablaküvegnek, semmiképpen nem vonhatja magára a figyelmet”.
- A fordítástudomány megjelenése a 20. század második felében csak erősítette a fordítók láthatatlanságát. Mivel a fordítástudomány (Translation Studies), akárcsak minden más tudomány, az általánosításra törekszik. Minél több nyelv, minél több nyelvpár, minél több szöveg, minél több szövegtípus alapján igyekszik fordítási törvényszerűségeket levonni, szükségképpen nem foglalkozik az egyéni fordítói megoldásokkal vagy a fordítók személyével.

Ezek után beszámol néhány olyan empirikus kutatási eredményről, amely szociológiai szempontból vizsgálta a fordítók társadalmi presztízsét.

A Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban című tanulmányban (társszerző: Gulyás Róbert) először a terminus és a reália definícióját kísérlik meg a szerzők, táblázatban is megadva a jellemzőiket; majd európai uniós kontextusban és példák alapján vizsgálják ezeket, és úgy találják, hogy az európai uniós nyelvhasználatban a reáliák és a terminusok jellegzetességei is megváltoznak. A tanulmány második részében a két szerző beszélget a terminusokról és reáliákról, majd arra a megállapításra jutnak, hogy a valódi probléma az alapfogalmak jelentésváltozása, és hogy „a köznyelvi kifejezések, terminusok és reáliák elhatárolásának az Európai Unió kapcsán felvetődött új keletű problémája nem nyelvi, hanem történelmi és szociológiai kérdés, az Európai Unió lehetséges párhuzamos definícióinak sokféleségéből és volatilitásából ered” (i.m. 107).

A Frazeologizmusok a szótárban és a fordításban – a fordítói kreativitásról című tanulmány (társszerző: Kovács Marietta) első részében a szerzők szépirodalmi szövegek alapján tekintik át a frazeologizmusok fordítására jellemző műveleteket, a dolgozat második részében pedig európai uniós szövegek alapján. Megállapítják, hogy az általuk vizsgált szövegfordítások esetében az irodalmi szövegek fordítását a kreativitás jellemzi, míg az európai uniós szövegekben ezzel ellenkező tendenciát lehet kimutatni: a frazémák fordítását éppen a kreativitás hiánya jellemzi.

A célnyelvi norma változásának nyomon követése egy Agatha Christie-regény újrafordításának elemzésével című tanulmányban a célnyelvi norma érvényesülését vizsgálta a szerző Agatha Christie *The Secret Enemy* (A titkos ellenfél) című regényének első fordításában (dr. Zeyk Adéle bárónő 1930) és újrafordításában (Neményi Róza 2012), úgy, hogy megpróbálta megtalálni azokat a helyeket a szövegben, amelyek érzékenyek a célnyelvi fordítási norma változására. Klaudy a következő jelenségeket mutatja be: tegezés/magázás, az ételek és italok neve, az étkezések ideje, toponimák és intézménynevek megfeleltetése, elavult jelenségek, elavult szólásmondások, továbbá vizsgálta még a magyarázó tagmondatok betoldását a szövegbe.

A Dr. Zeyk Adéle Agatha Christie fordítója című tanulmányban Agatha Christie első magyar fordítója élettörténetének járt utána. A fordítástudomány sokáig nem tartotta fontosnak a fordító személyét, ehelyett magával a művel foglal-

koztak. De a 21. század elején a fordítást egyre inkább a nyelvek és kultúrák közötti információcseréként kezdték felfogni, és ezzel a fordító személye is egyre inkább előtérbe került, így magyar műfordítók életművének feldolgozása is bekevert témaként a fordítástudomány területei közé.

Az eredeti magyar szakszöveg vs. fordított magyar szakszöveg című tanulmány először a fordított célnyelvi szöveg és az eredeti célnyelvi szöveg egybevetésének történetét és módszereit ismerteti; majd a saját maga által, fordítástudományi szövegekből összeállított minikorpuszon (méretük több mint 50 ezer szövegszó) végzett vizsgálatokat mutatja be, konkrétan azt, hogy mely helyeken érhető tetten a fordított korpuszban az idegenszerűség számszerűleg is kimutatható formában. Ez a téma azért is érdekes, mert az eredeti magyar szöveg és a fordított magyar szöveg jellemzőinek vizsgálata, összehasonlítása Klaudy egyik legrégebb óta művelt kutatási területe (Klaudy 1987).

A *III. Az aszimmetria hipotézis* című fejezet négy tanulmányból áll. Az első, *A nyelvi és kulturális aszimmetria hatása a fordításra* című írásban Klaudy az aszimmetria hipotézis fogalmát fejleszti tovább és kapcsolja össze a honosítás/idegenítés fogalompárral olyan nyelvpárok esetében, ahol az egyik sok beszélővel rendelkező nyelv (angol, orosz), a másik pedig közepesen elterjedt nyelv (magyar, finn). A nyelvi és művelési aszimmetria mellett a kulturális aszimmetria kérdésére is kiterjeszti a vizsgálatot. Ebben az írásban az aszimmetria hipotézist így mutatja be:

Az aszimmetria hipotézis feltételezi, hogy az explicitáció és az implicitáció nem szimmetrikus műveletek, és a fordítók, ha van lehetőségük, előnyben részesítik az explicitációval járó műveleteket (konkretizálás, felbontás, betoldás és felemelés stb.) az implicitációval járó műveletekkel szemben (általánosítás, összevonás, kihagyás és lesüllyesztés stb.). (i.m. 150)

A kulturális átváltási műveletekről végezve Klaudy azt állapítja meg, hogy a honosítás és idegenítés nem szimmetrikus műveletek; a honosító fordítás tartható a fordítás prototipikus formájának, míg az idegenítő fordítás inkább kivételnek számít; és hogy az aszimmetria hipotézis kiterjeszthető a kulturális szintre is.

Az *Újabb kutatások az aszimmetria hipotézis bizonyítására* című tanulmányban az aszimmetria hipotézis lényegéeként azt jelöli meg, hogy „aszimmetrikus viszonyt feltételezünk az explicitációs és implicitációs műveletek között” (i.m.159), és kifejti, hogy mind az explicitációt, mind az implicitációt gyűjtőfogalomnak tartja, és hogy ezek több ellentétes műveletpárt foglalnak magukba: „kihagyás vs. betoldás, felemelés vs. lesüllyesztés, konkretizálás vs. generalizálás” (i.m. 159). A tanulmányban a továbbiakban részletesen ismerteti azokat a kutatásokat, amelyek valamilyen módon reflektálnak a saját, aszimmetria hipotézissel kapcsolatban végzett kutatásaira, és megerősítik vagy cáfolják az aszimmetria hipotézist.

A *Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában* című írásban Klaudy így határozza meg a reáliákat: „valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgy vagy fogalom és annak elnevezése, amelynek a másik kultúrában nincs megfele-

lője, vagy más a konnotációja” (i.m. 164), majd a honosítás és idegenítés stratégiáit mutatja be a szakirodalomra támaszkodva. Konkrét elemzésében Móricz Zsigmond *Rokonok* című regényének angol fordításában (*Relations*, fordította Bernard Adams 1997) vizsgálja a honosítás és idegenítés stratégiáit a reáliák fordításában (pl. archaizmusok, mértékegységek, latinizmusok, forrásnyelvi reáliák, megszólítások, közigazgatási reáliák, pénznemek).

Az aszimmetria hipotézis kiterjesztése a honosítás/idegenítés dichotómiára című tanulmányban Klaudy a kulturális aszimmetria kétféle megközelítését veti fel: statikus megközelítés (lista készítése a kulturális különbségekről, pl. reáliák, szokások, hiedelmek, rítusok, tabuk különbségeinek, meglétének vagy hiányának a felsorolása), illetve dinamikus megközelítés (mit tesznek a nyelvhasználók, köztük a fordítók és tolmácsok, hogy leküzdjék a kulturális különbségekből fakadó kommunikációs nehézségeket). Az aszimmetria hipotézist többféle módszerrel lehet vizsgálni, ezek egyike az „álvisszafordítás”, amelyet Klaudy úgy értelmez, hogy az tulajdonképpen „kulturális visszafordítás, amikor a fordító olyan lingvakultúrára fordít, amelyet jobban ismer, mint az eredeti szöveg szerzője” (i.m. 173). A szerző által vizsgált mű az angol Diane Pearson *Csardas* című műve (Macmillan, London, 1975), magyar fordítása *Csárdás* címmel jelent meg 2011-ben (fordítója Miskolczy Edit). Az elemzés összegzésekor a szerző megállapítja, hogy a fordításban nem talált implicitációt, nincsenek általánosítások, összevonások, kihagyások; viszont a fordító a kulturális explicitáció összes formáját alkalmazza (konkretizálás, felbontás, betoldás), ezek pedig a honosító fordítás eszközei.

A IV. Fordító- és tolmácsképzés történetéből című fejezet négy tanulmányt tartalmaz, ezek mindegyike a fordítástörténet része. Az első írás, *A Ménesi úttól az Amerikai úton át a Múzeum körülig. A Fordító- és Tolmácsképző Tanszék 40 éves története* című tanulmányban Klaudy Kinga az ELTE-n folyó fordító- és tolmácsképzés történetét írta meg az 1973-as indulásától kezdve. Időrendben halad, a campus változó helyszíneire követe a változásokat; bemutatja a képzés szerkezetének változását, a nyelvek számának növekedését, az oktatásban közreműködő kollégákat, a szervezett konferenciákat és a megújuló képzéseket és együttműködő partnereket.

A Tízéves a Fordítástudományi Doktori Program és A Fordítástudományi Doktori Program tíz éve című tanulmányokban a magyar fordítástudományi kutatások létrejöttét mutatja be, majd a közvetlen előzményeket, mint a korábbi (pécsi) JPTE Bölcsészettudományi Karán létrehozott alkalmazott nyelvészeti doktori programot, melynek vezetője, Szépe György Klaudy Kingát kérte fel a fordítástudományi előadások megtartására, és ez egyben lehetőséget teremtett a fordítástudományi témájú PhD értekezések írására is. Maga a Fordítástudományi Doktori Program 2003-ban indult az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskoláján belül Klaudy Kinga vezetésével. E két írásban a továbbiakban bemutatja a program kutatási területeit, a dolgozatok témáit („az alkalmazott nyelvtudományra jellemző hasznos, innovatív és interdiszciplináris témák, melyekre módszertanilag az empirikus kutatások túlsúlya jellemző”), valamint a képzés tematikáját. Név szerint felsorolja a fokozatot szerzett PhD hallgatókat, a témavezetőket és az oktatókat. A kötet beve-

zetőjében annival egészíti ki az információkat, hogy „a program már nem 10, hanem 16 éves, már nem 19, hanem 41 hallgatója szerzett fokozatot” (i.m. 11).

A társadalmi megrendelés szerepe a fordítástudomány fejlődésében: az OFFI és a fordítóképzés kapcsolatának kezdetei című tanulmány a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék és az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda fél évszázados kapcsolatának legfontosabb állomásait mutatja be. Közös konferenciaszervezések, közös vizsgáztatások, szakmai gyakorlatok, személyes szakmai és baráti kapcsolatok sora köti össze egymással a két intézményt, ezt tekintette át Klaudy Kinga az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda megalakulásának 150 éves évfordulója alkalmából.

Az *V. Függelék* fejezet három részből áll. Az első írás egy Klaudy Kingával 2009-ben készült interjút tartalmaz *A fordításkutatásról egyes szám első személyben* címmel, amelyben a nyelvészet tágabb kontextusában helyezte el a fordítástudományról vallott nézeteit. A második függelék *Klaudy Kinga publikációinak jegyzéke*, a harmadik függelék pedig *A Fordítástudományi Doktori Programban fokozatot szerzett hallgatók* nevét, témáit és témavezetőit tartalmazza.

A Tézisek a fordítástudományról. Új fordítástudományi tanulmányok címmel megjelent tanulmánykötet Klaudy Kinga utóbbi évtizedben született válogatott tanulmányait tartalmazza. A tanulmányokban minden esetben bemutatja a vizsgálatok kontextusát és szakirodalmi előzményeit, a vizsgálatok forrását és módszereit, majd a vizsgálatok részletes eredményei és az összefoglalás következnek. A kötetet egyaránt haszonnal forgathatják a fordítástudománnyal foglalkozó kutatók és azok a doktoranduszok, akik még az elején tartanak a kutatói pályájuknak, továbbá a fordításoktatásban részt vevő oktatók és hallgatók egyaránt, és nagyon hasznos lehet az általánosabb témájú nyelvi-nyelvészeti képzésben részt vevők számára is.

Klaudy Kinga a fordítástudományban nemzetközi szinten is jelentős eredményeket hozott létre, monográfiái és tanulmánykötetei a fordítástudomány legfontosabb kézikönyvei közé tartoznak. A Fordítástudományi Doktori Program vezetőjeként és professor emeritusként ma is aktívan tanít és témát vezet a doktori képzésben, rendszeresen publikál, konferenciákon ad elő; lelkesedésével, hatalmas tudásával és a fordítástudomány iránti elkötelezettségével pedig újabb és újabb fiatal kutatókat vonz a kutatás területére. Nagy számú tanítványa, követője közül sokan már maguk is vezető szerepet töltenek be a fordítástudományi kutatásokban és a fordító- és tolmácsképzésekben. *A Tézisek a fordítástudományról* címmel megjelent kötet mindannyiunknak hasznos olvasmány.

Irodalom

- Klaudy K. 1987. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
 Klaudy K. 1991. *Átváltási műveletek a fordításban*. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola.
 Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
 Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Krónika **Hell György**

(1921–2020)

2020. július 24-én elhunyt Hell György, a nyelvtudományok kandidátusa, a Budapesti Műszaki Egyetem címzetes egyetemi docense, aki oktatói munkája, tanulmányai és előadásai révén fontos szerepet játszott a magyarországi alkalmazott nyelvészetben, és ezen belül is kiemelten foglalkozott a fordítás gyakorlatával és elméletével. Az utóbbi tárgykörből éveken keresztül tartott nagyszerű szemináriumokat az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának hallgatói számára. Folyóiratunk állandó szerzője volt, fordítástörténeti témából 2003 és 2017 között kilenc tanulmánya jelen meg a *Fordítástudomány* című folyóiratban.

Hell György 1921-ben született a Baranya megyei Meződ községben. Általános iskolai tanulmányait szülőfalujában, Meződön, középiskolai tanulmányait Pécsen végezte, itt szerzett tanítói képesítést is. 1944 és 1949 között malenkij roboton – egy „kis munkán” – volt a Szovjetunióban. Hazakerülése után Budapesten a kényszerűségből megtanult orosz nyelvet kezdte tanítani a Műszaki Egyetem Nyelvi Lektorátusán, illetve a későbbi Nyelvi Intézetében. Eközben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanári diplomát szerzett orosz, német és magyar nyelvből.

Az oktatói munka mellett elmélyülten foglalkozott a nyelvoktatás módszertanával, a kontrasztív nyelvészettel és a 60-as évek elejétől a gépi fordítás, a gépi nyelvelemzés és az emberi fordítás összehasonlító kérdéseivel. Az utóbbi témákat 1966-ban Ford-ösztöndíjjal tanulmányozhatta az Egyesült Államokban, ahol 11 hónapot töltött. 1969-től a Műegyetemen létrehozott nyelvi laboratórium vezetője

lett. Az elsők között volt, aki ezzel a hazánkban új nyelvészeti ágazattal kezdett foglalkozni abban a korban, amikor még nemigen volt az egyetemeken számítógép, nem létezett az internet sem, és az ehhez kapcsolódó források és lehetőségek. Elismert munkája révén meghívták az MTA Matematikai Intézetébe is, ahol együtt dolgozott és kutatott többek között Papp Ferencel, Kiefer Ferencel, Varga Dénessel.

1982-ben védte meg kandidátusi disszertációját *Fonéma és szótagstatisztika a magyar tőszókincsben és szövegekben* címmel. 1984-ben címzetes egyetemi docensként vonult nyugdíjba a Budapesti Műszaki Egyetemről, de nyugdíjba vonulásával sem szakított a tudományos munkával és az oktatással. A Kodolányi János Főiskolán, a Pázmány Péter Tudományegyetemen és az ELTE Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén oktatott, folyamatosan publikált. Fontos szerepet játszott az alkalmazott nyelvészeti konferenciákon. Előadásai mindig élményszámba mentek, mert eredeti gondolatait hatalmas nyelvészeti műveltségre támaszkodva fejtette ki. Hozzászólásaira mindig oda kellett figyelni, mert a tárgyalt téma lényegi problémáira mutatott rá, kritikai megjegyzéseivel megtisztelve az előadót. A magyarországi alkalmazott nyelvészet egyik legrokonszenvebb képviselőjét veszítettük el benne. A következőkben három pályatársa emlékezik rá.

Hidasi Judit

Elment egy igazi úriember....

Mert Hell György az én szememben úriember volt a szó legnemesebb értelmében: megjelenésében mindig fess és visszafogottan elegáns, viselkedésében diszkrét és oktatói-kutatói habitusában alázatos. Feltehetően gazdag és változatos életútja is hozzájárult ehhez, hiszen bölcsnek nem születik az ember, hanem azzá lesz, mert azzá teszi az élet....

Jósorsom az orosz nyelvi konferenciák, a Papp Ferenc köré szerveződött oktatók és kutatók találkozói, majd később a Papp Ferenc Baráti Kör rendezvényei kapcsán hozott össze vele. Hell Györgytól távol állt a hivalkodó magamutogatás, a kitűnni vágyás – inkább jellemezte a megfontolt, átgondolt állásfoglalás. Pedig lett volna mire büszkének lennie – akár többévtizedes orosz és német nyelvi oktatói tevékenységét vesszük, akár tudományos írásainak alaposágát, megbízhatóságát. Nyitott ember volt, érdeklődéssel hallgatta meg fiatalabb kollegák megfigyeléseit és megjegyzéseit, pedig nemegyszer érezhető volt szellemi fölénye, aminek a fitogtatásától gondosan távol tartotta magát. A tudományos és kutatói pályán oly sokszor jellemző versengés és előnyharc helyett szívesen és alkotó módon vállalt részt tudományos műhelyek és projektek tevékenységében. Jó kollega volt, aki sokakat indított el, és önzetlenül támogatt tudományos munkájában. Ugyanakkor a maga tapintatos és olykor finom humorba csomagolt módján kritikát is tudott megfogalmazni, ami csak növelte tudományos hitelességét.

Emlékezetesek maradtak számomra a Budapest-Debrecen közötti oda-vissza vonatutak, amikor is csapatostul vonultunk le a Papp Ferenc szervezte legendás Orosz-nyelvi konferenciákra, és ahol végig folyt az eszmecsere tudományról, az élet dolgairól, és általában a világról. Ezek egyikén tette föl neki egy fiatalabb kollega a kérdést: „Gyuri, hogy lehet az, hogy a malenkij-robot tapasztalat nem hogy eltávolított az orosz nyelvtől, hanem annak egyik prófétájává tett?” És akkor bölcsen csak annyit szolt: „Az orosz nyelv szépsége és gazdagsága segített a túléléshez, az orosz mentalitás megértéséhez. Ezt az ismeretet vétek lenne nem továbbadni”. Gyuri ezért sokat tett.

Köszönet érte valamennyiünk nevében.

Hidasi Judit

Bassola Péter

Elhunyt Hell György, a tudós és tanár¹

2020. július 24-én gazdag életművet hátrahagyva életének 99. évében elhunyt Hell György.

Abban a szerencsében volt részem, hogy még az 1960-as évek végén megismerhettem. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nyelvi Szakosztályának rendezvényein rendszeresen találkoztam Vele. Találkozásaink tovább gyarapodtak azáltal is, hogy 1975-ben feleségem a BME Nyelvi Intézetében kapott állást, ahol Hell György 1969-től egészen nyugdíjba vonulásáig (1984) dolgozott.

A jó nyelvészeti alapképzésre építve (orosz, német és magyar szakos diploma) műszaki és számítógépes ismereteivel új szakterületeket fejlesztett tovább; többek között a BME Nyelvi Intézetében az újonnan berendezett nyelvi laboratóriumot vezette, az intézet *Folia Practico-Linguistica* című folyóiratát hosszú évekig szerkesztette, amely az intézet oktatóinak is lehetőséget nyújtott alkalmazott nyelvészeti cikkeik megjelentetésére.

Nyitott és befogadó volt az új tudományterületekkel szemben. Nagyon korán, talán már a 70-es években fordult érdeklődése a számítógépes nyelvészet felé. Kandidátusi disszertációjában a nyelvi statisztikával foglalkozott. Jelen lehettem a kandidátusi disszertációjának munkahelyi védésén, amelyen élénk és építő vita folyt a szerző és az opponensek között.

Kapcsolatunk újabb lendületet kapott, amikor Hell György mint nyugdíjas kezdett dolgozni a germanisztikai felsőoktatásban. Német nyelvészetet tanított előbb 1992-től a székesfehérvári Kodolányi János Főiskolán, majd 1995-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, amikor néhány évig én is ott voltam vendégtanár. Így Piliscsabán rendszeresen találkoztunk, beszélgettünk. A szakmai beszélgetések során sok újat tanultam Tőle. Mindkét intézményben bővítette a germa-

¹ Köszönetemet fejezem ki Hell Évának azért, hogy szakmai életrajzát rendelkezésemre bocsájtotta és további információkkal látott el.

nisztikai szakkönyvek körét; tankönyvet írt, szöveggyűjteményt adott ki, előbb fonetika és fonológia témában, majd széles szakmai területet felölelve *Bevezetés a germanisztikai nyelvészetbe* címmel.

A 70-es évek végétől kezdtem foglalkozni a főnévi szerkezetek kérdésével – német–magyar összehasonlításban. Ez a nyelvészeti terület nem tartozott a kutatási témái közé, mégis szívesen meghallgatott, megjegyzéseivel és hozzászólásaival továbbgondolkodásra sarkallt.

Hell György rendszeres részvevője volt a doktori és akadémiai disszertációk védésének. Nagy megtiszteltetésnek éreztem, hogy jóval túl a 80. életévén 2008-ban eljött az én akadémiai disszertációm nyilvános vitájára, és jelenlétével, biztató kisugárzásával erőt adott a vitában.

Óráin nem vettem részt, de tudom, hogy a diákjait is szuggesztíven és nyugodt kedvességgel tanította. Szenvedélyes tudásszomja és tudományos kutatásai fiatalabb kollégáit és diákjait egyaránt motiválták.

Az elmúlt években vagy a lakásához közeli kávézóban vagy a lakásán találkoztunk, szakmai témákról és régi történetekről beszélgettünk. Egyik alkalommal – talán éppen a pályakezdekről volt szó – megkérdeztem Tőle, „Gyurka Bátyám, a Te pályád hogyan indult?” „Hát az nem volt szokásos indulás. Öt évet a Szovjetunióban, konkrétan Ukrajnában voltam ’malenkij robot’-on és ott szénbányában dolgoztam.” Máskor is szóba került ez a téma; egyszer elmondta, hogy az első 2–3 évben semmi információt nem kaptak arról, hogy mikor engedik őket haza. Később nagyobb mozgásterük lett a bányán kívül is. Ebben az időben újságból és a helyi lakossággal kialakult kapcsolatok segítségével elkezdett oroszul tanulni. Az újság kettős segítséget nyújtott, egyrészt a nyelvet tanulta, másrészt leste-figyelte, mit lehet megtudni a politikáról és főleg a saját és sorstársai helyzetéről. Valahol rábukkant egy sajtócikkre, amely arról tájékoztatott, hogy a ’malenkij robot’-on lévő személyek öt év után hazamehetnek. De erről további információt még a következő években sem tudott szerezni.

Egy másik alkalommal elmesélte, hogy egy hasonló korú fiatalemberrel beszélgetett, aki a beszélgetés végén megkérdezte Tőle: „Te ismerted a szüleidet?” „Igen” – volt a válasz. De nem értette a kérdés háttérét. Más fiatal emberek is feltették ezt a kérdést. Csak később tudta meg, hogy ezek a fiatalok az 1932–33-as évek hínségének – a holodomornak – a túlélői voltak.

Hell György sokaknak segített jó szóval, biztatással, szakmai konzultációkkal. Minden Vele folytatott beszélgetés élmény volt a beszélgető partner számára, pozitív személyisége megerősítést és lendületet adott. Ő maga sohasem panaszkodott, a hányattatásait magába rejtette. Ezzel a habitusával példát mutatott az ifjabb nemzedékeknek.

Órizzük mosolygós arcát és derűs, kiegyensúlyozott egyénisége emlékét.

Isten Veled, Gyurka Bátyám!

Bassola Péter

Klaudy Kinga

Szakmai és személyes emlékeim Hell Györgyről

Sosem voltunk kollégák, nem voltunk tanár-diák viszonyban sem. Mégis Papp Ferenc és Szépe György mellett Hell György is egyike volt azoknak a nyelvészeknek, akikkel évtizedeken át tartó folyamatos szakmai együttműködés és életre szóló barátság kötött össze.

Megismerkedésünk nem mindjárt együttműködéssel indult, hiszen én a 70-es évek elején, bár gyakran hallgattam konferencia-előadásait, nem is mertem megszólítani a nálam jóval idősebb, tekintélyes kollégát, akinek már 1964-ben tanulmánya jelent meg a matematikai nyelvészet és gépi fordítás kérdéseivel foglalkozó *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* második kötetében *Az orosz–magyar gépi fordítás elméleti és gyakorlati kérdései* címmel. Hell György a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetének elismert oktatója volt, szerkesztette a *Folia Practico-Linguistica* című periodikát, sok publikációja jelent meg, és már könyvet is írt Sipőczy Győzővel együtt *Orosz szakszövegek fordítása* címmel (1961). Akkoriban a könyvkiadás még egészen másképp zajlott, mindenki, akinek könyve jelent meg, elérhetetlen magasságokban lebegett egy kezdő nyelvtanár szemében. Én 1973-ban kezdtem fordítástechnikát tanítani az ELTE akkor alakuló Fordító- és Tolmacsképző Csoportjában, és természetesen azonnal összegyűjtöttem a 70-es években rendelkezésre álló szakirodalmat. Nem volt nehéz, mert nem volt sok: Klár, Nagy és Gál, Tarnóczy, Márkus és a Hell és Sipőczy. Én is ilyen tankönyvet szerettem volna írni. Segítséget, tanácsot kérni azonban egyszerűen nem mertem, mert kicsit félttem tőle. Főleg miután félkész orosz–magyar fordítástechnikai tankönyvem az FTCS 1975-ös konferenciáján bemutathattam és a közönség soraiban Hell György is ott volt. Mellette ülő kollégáim később figyelmeztettek, hogy nagyon sok megjegyzést és kérdőjelet írt bele az anyagomba. Hozzászólása barátságos és támogató volt.

Végül a Papp Ferenc által rendezett ruszisztikai konferenciák egyikén, előadása után a szünetben vettem a bátorságot, hogy megszólítsam. Ezt ez előadását nem jelentette meg írásban, legalábbis én nem találkoztam vele. Arról beszélt, hogy a műszaki műhelyszargonban a kijelentő mód sokszor jelent felszólítást, utasítást, parancsot. Nekem erről a tornatanárok nyelvhasználata jutott eszembe, és megkérdeztem tőle, jól gondolom-e a párhuzamot. Erről aztán elkezdtünk beszélgetni. Elmondtam, hogy mennyire élveztem az előadást, ami igaz is volt. Valóban nagyon érdekes előadásokat tartott. Mindig valamilyen látszólag egyszerű nyelvészeti kérdésből indult ki, és a hallgatóságot lépésről-lépésre végigvezette saját gondolkodási folyamatán. Azt mondtam neki, hogy rájöttem az előadásmódjának a titkára. Kiderült, hogy ez az előadásmód nála nem valami sajátos módszer, ő tényleg rácsodálkozik a nyelvi jelenségekre, és megpróbálja megfejteni őket. Meglepett, mennyire egyenrangúként beszélget velem, nem érezteti, mekkora különbség van szakmai háttértudásunk mögött.

A 70-es években sok alkalmazott nyelvészeti konferenciát rendeztek nyelvtanárok részére. Az egyetemek idegennyelvi lektorátusai mellett a TIT (Tudományos

Ismeretterjesztő Társulat) budapesti és országos szervezete is állandóan tartott továbbképzéseket, így gyakran találkoztunk. Szinte minden ilyen konferencián jelen volt, először azt hittem hivatalból, de később kiderült, hogy őt őszintén érdekelte, hogy a nyelvtudomány eredményeiből mit lehet a nyelvoktatásban hasznosítani. Akkoriban ez sokakat érdekelt, de kevesen támaszkodhattak olyan nyelvészeti olvasottságra mint amivel ő rendelkezett.

Az egyik ilyen továbbképzésen a Kossuth Klubban mellette ültem és beszélgetés közben elmondta, most született a 19-ik unokája, ettől teljesen megdöbbenem. Így aztán a szakmai kérdésekről a családunkra terelődött a szó, kiderült hogy mindketten balatoni családi nyaralónkban töltjük a nyarat, annyira közel egymáshoz, hogy egyik nyáron el is hozta látogatóba két unokáját Akarattyáról a mi Siófok melletti nyaralónkba, ahol jól játszottak az én hasonló korú fiaimmal.

Hell György mindig szívesen segített másoknak. Amikor a kandidátusi disszertációmát írtam a 70-es évek végén, nekem is végzett gyakorisági számításokat a BME számítóközpontjában. Én 1981-ben megvédtem a disszertációmát, ő viszont kevésbé törődött a tudományos fokozat megszerzésével. Csak Papp Ferenc hathatós rábeszélésének köszönhetően szánta rá magát egy kandidátusi disszertáció összeállítására, bár bőségesen lett volna hozzá anyaga bármely szakterületéről, hiszen régen foglalkozott a gépi fordítás kérdéseivel, nyelvstatisztikával, kontrasztív nyelvészettel, de a tudományos fokozat megszerzését nem tartotta annyira fontosnak. Végül 1984-ben védte meg „*Fonéma és szótagstatisztika a magyar tőszókincsben és szövegekben*” című értekezését. Így jött létre az a furcsa helyzet, én, aki sokat tanultam tőle, ott találtam magam a bírálóbizottságban.

Szakmai beszélgetéseink tárgya természetesen főképp a fordítás és a fordítástudomány volt, amelynek művelőit a 80-as években próbáltam összehozni az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságának Fordítástudományi Szekciójában. A szekcióüléseken kiderült, hogy Hell György a német és angol nyelvű fordítástudományi szakirodalmat jól ismeri, és így aztán első egész napos konferenciánk témája a német nyelvterületen folyó fordításelméleti kutatások áttekintése lett, amelyen Hell György tartotta a nyitóelőadást *Fordításelmélet és szövegnyelvészet az NDK-ban* címmel. Az előadás szövege meg is jelent a *Fordításelméleti Füzetek* 1. évfolyamában (Hell 1983). Az előadást nem szűkítette le a lipcei iskolára, kitért a fordítástudomány megnevezési kérdéseire, és részletesen ismertette a fordításkutatás szövegnyelvészeti vonatkozásait (Hell 1983: 3–26).

A 80-as évek végén közös fordítástudományi könyv írására készültünk a Tankönyvkiadó megbízásából. Hell György időre elkészült a fordítástörténeti részszel, én azonban késlekedtem, mert menet közben jöttem rá, hogy az elméleti rész mellé egy gyakorlati részre is szükség lenne, és annak írása elhúzódott. Mire elkészültem, a Tankönyvkiadóban nehézségek támadtak, és elálltak a könyv megjelentetésétől. Nekem sikerült egy másik kiadónál megjelentetnem a saját részemet, de Hell György fordítástörténeti része kéziratban maradt. Nagylelkűségére és önzetlenségére jellemző, hogy egyáltalán nem haragudott meg rám, mert – ahogy mondta – úgymint folyamatosan javítgatta a fordítástörténeti rész anyagát. Amikor

1999-ben megindult a *Fordítástudomány* című folyóirat, elkezdtek részletekben megjelentetni a fordítástörténeti részt. Azt is elvállalta, hogy a 2003-ban induló Fordítástudományi Doktori Programban fordítástörténeti szemináriumot fog tartani a program hallgatóinak. Mindkét terv megvalósult. Az alábbi fordítástörténeti címekhez hozzátehető még a Papp Ferenc Baráti Körben 2008 decemberében tartott előadása: *A fordítás a római oktatási rendszerben*, amelynek szövege a *Modern Nyelvoktatásban* jelent meg 2009-ben. Ezek a fordítástörténeti előadásai is nagyszerűek voltak, úgy beszélt a római kor, majd később a reneszánsz fordítóiról és fordítási elveikről, mintha közeli ismerősei lennének. Neki is és a hallgatóknak is. Íme, a fordítástörténeti előadások publikált változatai:

Hell Gy. 2003. Cicero fordítási elvei. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám. 37–58.

Hell Gy. 2007. Néhány szó a fordítás történetéhez. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 5–13.

Hell Gy. 2007. A tolmácsolás és a fordítás történetének kezdetei. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 85–89.

Hell Gy. 2009. Írásbeliség és fordítás; a Biblia első fordítása. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 101–109.

Hell Gy. 2009. A fordítás helye a római oktatásban. *Modern Nyelvoktatás* XV. évf. 1–2. szám. 3–12.

Hell Gy. 2010. Fordítói készségek a reneszánszban. *Fordítástudomány* 12. évf. 1. szám. 31–38.

Hell Gy. 2011. Fordításfajták Cicerótól Leonardo Bruniig. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. szám. 88–95.

Hell Gy. 2013. A francia reneszánsz fordítási elvei – mai szemmel. *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám. 83–99.

Hell Gy. 2017. Fordítástörténet és fordítástan. *Fordítástudomány* 19. évf. 2. szám. 83–96.

Ezek a tanulmányok már a nyugdíjas éveim alatt születtek, mivel 1984-ben nyugdíjba ment a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetéből, de nem hagyta abba sem a tanítást (KJF, PPKE), sem a tudományos munkát, sem a szakmai közéletben való részvételt. Továbbra is részt vett a MANYE kongresszusokon, a Papp Ferenc Baráti Kör összejövetelein, az ELTE fordítástudományi konferenciáin, a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésein. Előadóként és hozzászólóként is. Hozzászólásai mindig lényegbevágóak voltak, de sohasem sértettek meg senkit. Egy ilyen nagyon tapintatos hozzászólására emlékszem. Mikor az Osiris Kiadó 1998-ban kiadta az *Új Magyar Nyelvtant*, hozzászólta a könyvbemutatón kialakult eléggé feszült hangulatú vitához. Ez a hozzászólás, illetve a hozzászólás alapján készült tanulmány meg is jelent a Magyar Nyelvőrben *A hagyományos és az új magyar nyelvtan* címmel. Szerencsére interneten is hozzáférhető, ma is érdemes elolvasni.

Sokoldalúságára jellemző, hogy nyugdíjas éveiben szépirodalmi és történettudományi művek fordítását és lektorálását is végezte az Európa Kiadónak és a

Corvina Kiadónak. Önzetlen segítőkészségét mutatja, hogy mikor 2003-ban megjelent *Languages in Translation* című könyvem, elvállalta a német példaanyag lektorálását. Fiatalokat megszegényítő aktivitását jellemzi az az anekdotikus történet, hogy 80 éves születésnapján a Magyar Nyelvtudományi Társaság 70 évesként köszöntötte fel.

Egy ilyen gazdag életpálya minden mozzanatát feleleveníteni sajnos nem lehet. Mindez, amit leírtam szükségképpen töredékes, de talán segít abban, hogy tovább emlékezzünk egy kivételesen nagy tudású emberre, aki műveivel és egész tudományos pályafutásával sokat tett azért, hogy az alkalmazott nyelvészet méltóbb helyet foglaljon el a tudományok rendszerében. Egyike volt azon keveseknek, akik személyiségükkel és folyamatos jelenlétükkel tudnak hitelesíteni egy tudományterületet.

Kedves Gyurka, hosszú barátságunk végén, Isten veled.

Klaudy Kinga

Hell György tudományos publikációi

(összeállította: Varga-Jani Anna)

Szerkesztett és önálló kötetek:

- Hell Gy., Sipőczy Gy. 1961. *Orosz szakszövegek fordítása*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hell Gy. (szerk.) 1963. *Gépi fordítás: Algoritmuskok orosz nyelvű szövegek elemzésére*. Budapest: BME Nyelvi Intézet.
- Hell Gy. 1964. *Az orosz–magyar gépi fordítás elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hell Gy. 1971. 1973. 1975. *Német jegyzet műszakiak részére*. Budapest: BME Nyelvi Intézet.
- Hell Gy. (szerk.) 1971–1997. *Folia Practico-Linguistica*. A Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetének időszakos kiadványának szerkesztése.
- Hell Gy. 1972. *Részletes német nyelvtan haladóknak*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hell Gy. 1973. *Részletes német nyelvtan haladók részére*. Budapest: BME Továbbképző Intézet.
- Hell Gy. (szerk.) 1980. *Alkalmazott nyelvtan és nyelvoktatás. 30 éves a nyelvoktatás a Budapesti Műszaki Egyetemen*. Budapest: BME Nyelvi Intézet.
- Hell Gy. 1983. *A magyar tőszókincs fonémastatisztikája, szótagtípus-statisztikája és más-salhangzókapcsolódásai – Kandidátusi értekezés*. Kézirat.
- Hell Gy. 1994. *Phonetik und Phonologie der deutschen Standardlautung*. Germanistica Abensis. Schriften und Hilfsbücher zur deutschen Sprache und Literatur 1. Székesfehérvár: János Kodolányi Hochschule.
- Hell Gy. 1996. *Übungen zur deutschen Standardaussprache*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Hell Gy. 1997. (szerk.) *Kurze deutsche Schulgrammatik: im Vergleich mit anderen Grammatiken*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Hell Gy. 1998. *Die neue deutsche Rechtschreibung: Übungen und Texte*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

Tanulmányok:

- Hell Gy. 1962. O nekotarih harakternih csertah algoritma masinnovo perevoda s russkogo jazyka na vengerskij. *Publikationes Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis* 2. kötet. 151–164.
- Hell Gy. 1964. A gépi fordítás jelenlegi helyzete. *Tudományszervezési Tájékoztató* 4. évf. 4. szám. 131–154.
- Hell Gy. 1964. Az orosz–magyar gépi fordítás elméleti és gyakorlati kérdései In: Kalmár L., Telegdi Zs. (szerk.) *Általános nyelvészeti tanulmányok* II. Budapest: Akadémiai Kiadó. 177–196.
- Hell Gy. 1964. The two Levels of Syntactic Analysis in the Mechanical Analysis of Russian Text. *Computational Linguistics* II, Budapest: Számítástechnikai Központ. 12–32.
- Hell Gy. 1965. Formális nyelvelemzés és nyelvoktatás. *Modern Nyelvoktatás* 1. évf. 3. szám. 22–34.
- Hell Gy. 1965. Struktúrák és nyelvoktatás. *Idegen Nyelvi Tanulmányok* VIII. évf. 79–83.
- Hell Gy. 1965. Különbféle grammatikák a gépi fordításban In: Telegdi Zs. (szerk.) *Általános nyelvészeti tanulmányok* III. Budapest: Akadémiai Kiadó. 71–84.
- Hell Gy. 1966. Formális nyelvelemzés és nyelvoktatás. *Modern Nyelvoktatás* 3. évf. 1. szám. 22–34.
- Hell Gy. 1966. Szemantika a gépi fordításban In: Telegdi Zs. (szerk.) *Általános nyelvészeti tanulmányok* IV. Budapest: Akadémiai Kiadó. 77–99.
- Hell Gy. 1966. A strukturális grammatika néhány kérdése. *Magyar Nyelvőr* 90. évf. 3. szám. 287–296.
- Hell Gy. 1966. Az egyetemi nyelvoktatás és a nyelvtani anyag módszeresebb elrendezése algoritmusok alapján. *Pedagógiai Közlöny* 16. évf. 1. szám. 81–93.
- Hell Gy. 1966. Gondolatmenetek „mélységének” számítása kibernetikai módszerekkel. *Pedagógiai Szemle* 16. évf. 5. szám. 409–416.
- Hell Gy. 1966. A gépi fordítás időszerű kérdései. *Nyelvtudományi Közlemények* 68. évf. 1. szám. 453–461.
- Hell Gy. 1966. Az egyetemi nyelvoktatás néhány kérdése. *Felsőoktatási Szemle* 15. évf. 1. szám. 30–33.
- Hell Gy. 1967. A szintaktikai elemzés két szintje az orosz nyelvű szövegek gépi analízisében In: Szépe Gy. (szerk.) *Nyelvfeldolgozás és dokumentáció (Tanulmányok). A Tudományos Tájékoztató Elmélete és Gyakorlata* 11. Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ. 20–40.
- Hell Gy. 1968. Programozott anyagok a nyelvoktatásban. *Audiovizuális Technikai és Módszertani Közlemények* 2. 65–71.
- Hell Gy. 1968. A gépi fordítás perspektívája. *Tudományszervezési Tájékoztató* IV. 211–230.
- Hell Gy. 1971. Struktúrák és nyelvoktatás In: Balogh I. (szerk.) *Az orosz nyelv és irodalom oktatásának módszertana*. Budapest: Tankönyvkiadó. 254–261.
- Hell Gy. 1972. Fordítás és grammatika. *Folia Practico-Linguistica* 2. szám. 5–19.
- Hell Gy. 1972. Az audio-vizuális módszer lehetőségeinek alkalmazása a szakszövegoktatásban. *Korszerű Szakszövegoktatás* 87–102.
- Hell Gy. 1972. Zur Frage der Adjektivdeklinaton. *Deutsch als Fremdsprache* Vol. 6. 364–367.

- Hell Gy. 1972. A *Nyelvőr* hírei. Kontrasztív nyelvészeti konferencia Pécsen. *Magyar Nyelvőr* 96. évf. 2. szám. 255–256.
- Hell Gy. 1973. Generation of Nominal Constructions in Hungarian. *Computational Linguistics and Computer Language* IX. Budapest: Computer and Automation Institute of the Hungarian Academy of Sciences. 73–87.
- Hell Gy. 1975. Mechanical Analysis of Hungarian Word Forms. *Computational Linguistics and Computer Language* XI. Budapest: Computer and Automation Institute of the Hungarian Academy of Sciences. 25–135.
- Hell Gy. 1976. Automatic Hyphenation in Hungarian. In: Papp F., Szépe Gy. (eds) *Papers in Computational Linguistics*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 375–379.
- Hell Gy. 1977. Szövegértés és szintetikus olvasás. *Folia Practico-Linguistica* 7. évf. 43–56.
- Hell Gy. 1978. Magyar nyelvtan és idegennyelv-oktatás. *Folia Practico-Linguistica* 8. évf. 17–30.
- Hell Gy. 1978. Metodi intenzivnovo obucsenija csteniju tehnicsezkih teksztov. *Intenzifikacija Obucsenija Russzkomu Jazüku v Vuzah VNR*. MAPRJAL. 16–17.
- Hell Gy. 1979. Orosz nyelvtani tananyagunk és az orosz nyelvű szakszövegek grammatikai jellegzetességei. *Folia Practico-Linguistica* 9. évf. 2. szám. 41–62.
- Hell Gy. 1979. Az audio-vizuális eszközök szerepe a szituáció megteremtésében. *Modern Nyelvoktatás* 17. évf. 1. szám. 149–156.
- Hell Gy. 1979. Szövegértés és fordítás In: Ferenczy Gy. (szerk.) *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 55–66.
- Hell Gy. 1980. Magyar nyelvtan és idegennyelv-oktatás. *Szaknyelvoktatás – szaknyelvoktatás*. Budapest: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 111–120.
- Hell Gy. 1980. A gépi szövegelemzés grammatikai kategóriái In: *A magyar nyelv grammatikája. A Magyar Nyelvészek 3. Nemzetközi Konferenciájának előadásai*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 379–387.
- Hell Gy. 1980. Helyesírásunk elveiről egy gépi szólista kapcsán. *Magyar Nyelv* 76. évf. 1. szám. 55–64.
- Hell Gy. 1980. A nyelvoktatás elvi kérdései. *Alkalmazott nyelvtan és nyelvoktatás. 30 éves a nyelvoktatás a Budapesti Műszaki Egyetemen*. BME Nyelvi Intézet. 93–98.
- Hell Gy. 1980. Critica: Ferenc Papp and György Szépe (eds) *Papers in Computational Linguistics. Acta Linguistica. Academiae Scientiarum Hungaricae* 30. évf. 1–2 szám. 177–185.
- Hell Gy. 1980. Object and subject THAT clauses in English and corresponding HOGY clauses in Hungarian In: Dezső L., Nemser, W. (eds) *Studies in English and Hungarian contrastive linguistics*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 145–175.
- Hell Gy. 1980. Helyesírásunk elveiről egy gépi szólista kapcsán. *Magyar Nyelv* 76. évf. 1. szám. 55–64.
- Hell Gy. 1982. Grammatikák és változó nyelvoktatási célkitűzések. *Folia Practico-Linguistica* 12. évf. 1. szám. 21–35.
- Hell Gy. 1982. Die Komparation im Deutschen. *Germanistisches Jahrbuch DDR-UVR*. Budapest: Deutschlektorat beim Kulturzentrum DDR. 180–191.
- Hell Gy. 1982. Referenda az analízisben és szintézisben In: Kovács F. (szerk.) *Nyelvpedagógiai írások* 3. évf. 180–191.
- Hell Gy. 1982. Textlinguistics and syntactical analysis. Proceedings of the 10th meeting on automatic text processing In: Hajicova, E. (ed.) *Explicite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung* VIII. Praha: Universita Karlova. 44–51.

- Hell Gy. 1983. Compound sentences in English and Hungarian In: Dezső L., Nemser, W. (eds) *Studies in English and Hungarian contrastive linguistics*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 351–371.
- Hell Gy. 1983. A szaknyelvi kommunikáció jellegzetességei nyelvünkben. *Folia Practico-Linguistica*. 13. évf. 147–161.
- Hell Gy. 1983. Fordításelmélet és szövegnyelvészet az NDK-ban. *Fordításelméleti Füzetek* 1. évf. 3–26.
- Hell Gy. 1985. A szaknyelvek helye a nyelv egészében és vizsgálatuk néhány kérdése. *Magyar Nyelvőr* 109. évf. 1. szám. 91–103.
- Hell Gy. 1987. Formális nyelvek, szaknyelv, köznyelv. *Magyar Nyelvőr* 111. évf. 4. szám. 385–396.
- Hell Gy. 1988. A szó szerinti fordítás a kultúrák párbeszédében. *Nyelvpedagógiai Írások* 10. szám. 86–93.
- Hell Gy. 1991. Alanyfajták a magyarban, határozatlan és általános alany. In: Hunyady L. et al (szerk.) *Könyv Papp Ferencnek: tanulmánygyűjtemény Papp Ferenc 60. születésnapjára*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem. 27–35.
- Hell Gy. 1991. Korai szakszövegeink. *Magyar Nyelv* 87. évf. 4. szám. 404–414.
- Hell Gy. 1993. A szaknyelv helye az anyanyelvoktatásunk egészében. *Magyar Nyelvőr* 117. évf. 4. szám. 551–554.
- Hell Gy. 1997. Sprüche aus einem zweisprachigen Dorf in Ungarn In: Kárpáti, P., Tarnói L. (Hrsg.): *Berliner Beiträge zur Hungarologie*. Budapest: Lehrstuhl für deutschsprachlichen Literaturen im Germanistischen Institut der Philosophischen Fakultät der Eötvös Lorand Universität. 156–165.
- Hell Gy. 1999. A hagyományos és az „új magyar nyelvtan”. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 2. szám. 222–237.
- Hell Gy. 2000. Grammatikák és alkalmazott nyelvtan. *Modern Filológiai Közlemények* 2. évf. 1. szám. 65–85.
- Hell Gy. 2001. Grammatikák és logikák, 1. Rész. *Modern Filológiai Közlemények* 3. évf. 2. szám. 7–19.
- Hell Gy. 2002. Grammatikák és logikák, 2. Rész. *Modern Filológiai Közlemények* 4. évf. 1. szám. 5–15.
- Hell Gy. 2003. Cicero fordítási elvei. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám. 37–58.
- Hell Gy. 2004. A fordításról – Ciceró nyomán. *Modern Filológiai Közlemények* 6. évf. 2. szám. 28–36.
- Hell Gy. 2007. Néhány szó a fordítás történetéhez. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 5–13.
- Hell Gy. 2007. A tolmácsolás és a fordítás történetének kezdetei. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 85–89.
- Hell Gy. 2009. A fordítás helye a római oktatásban (és Ciceró fordításai). *Modern Nyelvtan* 15. évf. 1–2. szám. 3–12.
- Hell Gy. 2009. Írásbeliség és fordítás; a Biblia első fordítása. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 101–109.
- Hell Gy. 2010. Fordítói készségek a reneszánszban. *Fordítástudomány* 12. évf. 1. szám. 31–38.
- Hell Gy. 2010. A hatodik mondatrész. *Nyelvtudományi Közlemények* 107. évf. 11. szám. 229–234.
- Hell Gy. 2011. Fordításfajták Cicerótól Leonardo Bruniig. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. szám. 88–95.

- Hell Gy. 2012. Személyes emlékezés Szépe Györgyre. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. szám. 126.
- Hell Gy. 2012. Szépe György a magyar nominális mondatról. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. szám. 127–130.
- Hell Gy. 2013. A francia reneszánsz fordítási elvei – mai szemmel. *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám. 83–99.
- Hell Gy. 2017. Fordítástörténet és fordítástan. *Fordítástudomány* 19. évf. 2. szám. 83–97.

Summaries in English

Tamás FÁY

Translator and Interpreter Training in Germany

Abstract: The uniform treatment of translator and interpreter training in Germany is made more difficult by the fact that the formal and content-related issues of training are the responsibility of the federal states, even though the previously highly diversified and complex training structure has become largely unified as a result of the adaptation of higher education to the Bologna objectives. At the same time, translation and interpreter training in Germany is undergoing profound changes in order to meet the constantly changing needs of the labour market and technological innovations and the globalisation process. After a brief historical overview, I would like to present the various training opportunities in a clear and concise form: In doing so, I will refer to the university courses on offer, the examinations organised by the Chamber of Industry and Commerce, the system of state examinations, which is not yet standardised, and the specific situation of language mediators. The paper concludes with a summary of the most important findings.

Keywords: Translator training, interpreter training, language mediators, certified translation, translation industry, authorisation, state exam for translators, state exam for interpreters, translator and interpreter exams of the Chamber of Industry and Commerce

Károly POLCZ

The Terminology of Startup Companies in English–Hungarian Online Glossaries

Abstract: The English terminology of startup companies has a profound impact on other languages including the terminology in Hungarian. This study is based on the hypothesis that the proportion of fully or partially borrowed English terms is relatively high in English–Hungarian online glossaries. Glossary editors either retain the English terms, or they give only the definitions without target language equivalents. The investigation focuses on the analysis of 397 terms retrieved from eight English–Hungarian startup glossaries. After entering the terms and their definitions into a database management application, the taxonomy of *Terminological contacts and translation procedures* has been used to categorize the correspondences between source and target language terms. Results indicate that in nearly 50 percent of the cases the glossaries under investigation either fail

to give target language equivalents, or the target language terms are created through full or partial borrowing leading to code mixing in the target language discourse. The research also revealed that the Hungarian terms missing from the glossaries can be found in the texts of professional sites. The benefit of this investigation lies in shedding light on the lack of Hungarian terms in the domain of startup companies, where term creation may be necessary; thus, it could be a starting point of compiling a specialized English–Hungarian startup dictionary. The methodology can be adopted for similar purposes in other language combinations as well.

Keywords: startup terminology, term translation, specialized dictionaries, dominant language influence, code mixing

Edina ROBIN

Revision Studies – in Translation

Abstract: Scientific or academic translation, i.e. the translation of scientific texts has not been a popular or widespread practice in the Hungarian language, where mainly self-translation is applied by the scientific community (Pusztai-Varga 2018, Károly 2020). This is especially true for the literature in the field of translation studies, since researchers and authors are generally accomplished translators and interpreters themselves, thus they do not need the services of other language mediators to translate their work into another language. Therefore, *Revision Studies – in Translation* (Robin and Zachar 2020) introduced in the present paper, an edited volume of academic research papers from translation studies in Hungarian translation, can be considered a major landmark in the development of academic or scientific translation. First, the relevance of the book’s topic is discussed, the authors, translators and the papers chosen for the purpose of translation are introduced, then the challenges encountered during the project are described. Special attention is given to the harmonic cooperation of author, translator and reviser in the translation workflow, for which the compilation of the book provided an ideal possibility. In conclusion, the ways in which *Revision Studies – in Translation* may be considered a success for all participants and a valuable contribution for translation studies are reviewed.

Keywords: academic translation, translation studies, revision studies, terminology, revision spiral

Márta SERESI, Petra Lea LÁNCOS

Boothmate Cooperation in Simultaneous Interpreting

Abstract: Due to measures taken to protect against the coronavirus, simultaneous interpreters are often forced to work under conditions where they are physically separated from their boothmate, which affects their cooperation. In our questionnaire-based research, we examined how simultaneous interpreters support each other during work, what additional support they need, and what they miss when they are forced to interpret simultaneously without a partner. Based on the data obtained, our research made it possible to compare the answers of interpreters that had participated in interpreter training and those, who received their qualifications by taking a qualifying examination, allowing us to draw conclusions on the differences and similarities between the two demographics.

Keywords: simultaneous interpreting, teamwork, boothmate, cooperation, handover

Nóra UNGÁR

Locating Sign Language Interpreting Research within Translation Studies

Abstract: Sign Language interpreting (SLI) and Sign Language interpreters were mostly out of the scope of interest of Hungarian researchers and scholars of Translation Studies. This literature review aims to give a sketch of the particularities of SLI and to give a brief overview of the international history of SLI research. The review will demonstrate the connections of SLI with spoken language interpreting research and Interpreting/Translation Studies, highlighting a few of the seminal works that illustrate the issues defining scientific interest, the disciplinary fields and paradigms providing frameworks, and the research methodologies. The paper also gives insight into the state of Hungarian SLI research and outlines possible topics for future research.

Keywords: interpreting research, sign language interpreting research, sign language interpreter training, community interpreting, interpreter's role

Kibővített szerkesztési és hivatkozási útmutató **a *Fordítástudomány* szerzői számára**

Szerkesztési útmutató:

1. A betűtípus legyen Times New Roman, 12-es fokozat.
2. A tanulmányok terjedelme általában 10-20 oldal (1 oldal 2500 leütés, a betűközt is beleszámítva).
3. A recenziók terjedelme 5-7 oldal (hosszú recenzió).
4. A konferencia-beszámoló terjedelme a konferencia jelentőségétől függ, lehet hosszabb, értékelő beszámoló, de lehet rövid híradás is (1-2 oldal).
5. Minden tanulmánynak 150 szavas magyar és angol kivonata/absztraktja legyen, valamint 5 kulcsszót is kérünk magyarul és angolul.
6. Ne felejtjük el a tanulmány címét angolul is megadni.
7. A cím (alcímmel együtt) ne legyen hosszabb 10 szónál.
8. A tanulmányt tagoljuk alfejezetekre.
9. Az alfejezeteket decimálisan számozzuk (hármás mélységig).
10. Az első és második fokozatú alcímeket vastagítsuk, a harmadik fokozatú alcímeket kurziváljuk.
11. A bekezdéseket ne soremeléssel jelöljük, hanem 5-7 leütésnyi behúzással.
12. Az alfejezeteket tagoljuk bekezdésekre, ne legyenek bekezdés nélküli oldalak.
13. A bekezdéseket 5-7 leütéssel jelöljük és ne soremeléssel.

Hivatkozási útmutató:

1. Alapszabály:

- Egyetlen név sem szerepeljen a szövegben, amely nem szerepel az irodalomjegyzékben, és fordítva: egyetlen név sem szerepeljen az irodalomjegyzékben, amely nem szerepel a szövegben.

2. Hivatkozás a folyamatos szövegen belül:

- Ha általában idézünk: szerző és évszám (Nida 1964).
- Ha szó szerint idézünk akár szakirodalmi akár szépirodalmi műből: a szerző neve után következzen az évszám, majd az oldalszám (Nida 1964: 411).
- Oldalszám előtt vagy után NEM kell sem „old.”, sem „p”, sem „pp”.
- Ha két szerző van, „és” legyen közöttük: (Nida és Taber 1969).
- Ha több szerző van csak az utolsó előtt legyen „és”, a többit vesszővel választjuk el.

3. Idézés:

- Ha az idézet 40 szónál hosszabb, különítsük el a folyó szövegtől: előtte és utána egy sort hagyjunk ki, és balról indentáljuk.
- Az elkülönített idézetnél nincs szükség idézőjelre, de a végén legyen ott a szerző, az évszám és az oldalszám.

4. Hivatkozás feloldása az irodalomjegyzékben:

- A hivatkozások a szerzők vezetékneve szerint betűrendben kövessék egymást (NEM KELL SZÁMOZNI).
- A szerzők nevét ne írjuk kiskapitálissal, ne vastagítsuk és ne kurziváljuk.
- Az irodalomjegyzék (**Irodalom**) csak azokat a szerzőket tartalmazza, akikre a szövegben utalás történt.
- A nyelvi adatok forrását külön irodalomjegyzékben kell közölni (**Források**).

5. Ha könyvre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Szerző vezetékneve majd a keresztnév kezdőbetűi: Nida, E.A.
- Ezután jön az évszám, utána pont: Nida, E.A. 1964.
- Ha a szerzőnek abban az évben több műve volt: Nida, E.A. 1964a., Nida, E.A. 1964b.
- Ha két szerző van: Nida, E.A., Taber, Ch.R. 1969.
- Ha három vagy több szerző van, a szövegben lehet rövidíteni: Nida, E.A. et al. (et alias = és mások), de az irodalomjegyzékben az összes szerző szerepeljen.
- Az évszám után jön a cím, ha önálló mű címe, akkor kurziválva: Nida, E.A., Taber, Ch.R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*.
- A könyv címe után jöjjön a megjelenés helye, és utána kettősponttal a kiadó: Nida, E.A., Taber, Ch.R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.

6. Ha folyóiratcikkre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Ha folyóiratban jelent meg a tanulmány, akkor nem a tanulmány címét kell kurziválni, hanem a folyóirat címét: Károly K. 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott nyelvtudomány*.
- Folyóiratcikknél továbbá fontos megjelölni az évfolyamot, a füzetszámot és a pontos oldalszámot: Károly K. 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott nyelvtudomány* 2. évf. 1. szám. 77–89.
- Külföldi folyóiratnál a kötet megjelölése: Vol. 1. No. 1.
- Magyar nyelvű folyóiratnál a kötet megjelölése: 1. évf. 1. szám.
- Az oldalszámok között nagyköötőjel legyen: 123–153.
- A folyóirat megnevezése előtt NEM kell „In:”.
- A folyóirat megnevezése után nem kell írásjelet tenni.
- Oldalszám előtt vagy után NEM kell sem „old.”, sem „p”, sem „pp”.

7. Ha tanulmánygyűjteményre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Ha tanulmánygyűjteményben jelent meg a cikk, fontos megjelölni a szerkesztőt vagy a szerkesztőket (előtte In:), utána zárójelben (ed.), (eds), (Hrsg.), (szerk.): In: Andor J., Szűcs T., Terts I. (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak...* Szépe György 70. születésnapjára. Pécs: Lingua Franca Csoport.
- Tanulmánygyűjteményben megjelent cikk esetén a hivatkozás végén fontos megjelölni a tanulmány oldalszámát a köteten belül: Fóris Á. 2001. Olasz szótárkiadás Magyarországon. In: Andor J., Szűcs T., Terts I. (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak...* Szépe György 70. születésnapjára. Pécs: Lingua Franca Csoport. 346–354.
- Több szerkesztő esetén a tanulmány szövegében azt is megtehetjük, hogy csak az első szerkesztőt írjuk ki és utána et al. (et alias = és mások) következik. Az irodalomjegyzékben az összes szerző szerepeljen.
- Több szerkesztő esetén se cseréljük fel a vezetéknev, keresztnév sorrendet. A szerkesztőket az irodalomjegyzékben csak vessző válassza el egymástól.
- Ha ugyanabból a tanulmánygyűjteményből több tanulmányra is hivatkozunk, nem kell minden alkalommal a teljes bibliográfiát megadni, csak rövidítve: Kegyesné Szekeres E., Salánki Á. 2004. Személyiség, beszéd és íráskép. In: Navracsics J., Tóth Sz. (szerk.) 428–437.
- Ilyenkor a tanulmánygyűjtemény pontos adatait csak egyszer kell megadni: Navracsics J., Tóth Sz. (szerk.) 2004. *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára.* Szeged: Generália.

8. Ha megjelent konferenciakötetre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Járjunk el ugyanúgy, mint a tanulmánykötet esetén. Ne a konferencia helyét, idejét és címét tüntessük fel, hanem a **megjelent kötet** szerkesztőjét (szerkesztőit), a megjelenés helyét, a kiadót és az oldalszámot: Kiefer F. 2004. Alkalmazott és elméleti nyelvészet az ezredfordulón. In: Cs. Jónás E., Székely G. (szerk.) *Nyelvek és nyelvoktatás Európa és a Kárpát-medence régióiban.* A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó. 23–31.

9. Ha elhangzott (írásban nem megjelent) konferencia előadásra hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Ebben az esetben a szerző neve, az évszám, és az előadás címe után írjuk azt, hogy Elhangzott: ... és ezután következzenek a konferencia adatai a következő sorrendben: a konferencia címe, rendező intézménye, helye és ideje: Simigné Fenyő S. 2005. Metainformációs struktúrák szerepe az óravezetésben. Elhangzott: *A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban.* XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Miskolci Egyetem, Miskolc 2005. április 7–9.

10. Lábjegyzetek:

- Általában kerüljük a lábjegyzeteket. A hivatkozott művek adatai az irodalomjegyzékbe kerüljenek, a gondolatokat pedig illesszük bele a tanulmány szövegébe. Az alábbi két esetben használható lábjegyzet:

- Ha a tanulmány címéhez kívánunk megjegyzést fűzni (pl. ha meg kell köszönni a kutatáshoz nyújtott támogatást, vagy ha a tanulmány részlet egy készülő könyvből stb.),
- Ha a tanulmány szerzője saját fordításában ad meg valamely idézetet.

11. Szövegvégi jegyzetek:

- A tanulmány tartalmi részéhez kapcsolódó megjegyzéseket ne lábjegyzetben, hanem **szövegvégi** jegyzetben közöljük. A szövegben felső indexszel folyamatosan számozzuk a megjegyzéseket kívánó helyeket, és a tanulmány végén **Jegyzetek** címszó alatt fejtjük ki megjegyzéseinket részletesen.

12. A nyelvi adatok forrásának megjelölése:

- A szépirodalmi művekből vett részletekre és fordításukra való hivatkozások az **Irodalom** alatt külön jegyzékben szerepeljenek **Források** címszó alatt.

13. Ábrák, táblázatok:

- Az ábrákat és táblázatokat folyamatosan számozzuk (1. ábra, 1. táblázat), és lássuk el önálló címmel. A címet és a számot az ábra vagy táblázat **FÖLÖTT KÖZÉPEN** helyezzük el.

14. Internetes hivatkozások:

- Az internetes hivatkozások a szövegben belül szintén névvel és évszámmal és lehetőség szerint oldalszámmal történjenek.
- Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes hivatkozásokat forrásokat, mivel megtörésük gondot okoz.
- Mivel a folyóirat nyomtatott formában nem jelenik meg, az internetes hivatkozásokban nem kell törölni kék színt és az aláhúzást.
- A hivatkozások végére kérem a tanulmány DOI számát is (ha van már).

15. A nyelvi példák kezelése:

- A nyelvi példákat a szövegben belül kurziváljuk.
- Ha megadjuk a jelentésüket, azt szimpla macskakörömben tesszük.
- Az elkülönített nyelvi példákat számozzuk.
- Az eredeti (1), a fordítások (1b), (1c), és a szövegben így hivatkozunk rájuk.
- Az elkülönített nyelvi példákat nem tesszük idézőjelbe.
- Az elkülönített nyelvi példákat nem kurziváljuk.
- Az elkülönített nyelvi példákban belüli kiemelt részeket kurziváljuk vagy vastagítjuk, aláhúzást csak végső esetben alkalmazunk.
- Az elkülönített nyelvi példákat indentáljuk, alatta és föltte egy sort kihagyunk.
- Az elkülönített nyelvi példák végén jelöljük meg a szerzőt és az oldalszámot, a fordítót és az oldalszámot, vagy a korpusz nevét és a szöveg sorszámát.

Főszerkesztői levél az olvasókhöz a Szent Jeromos Alapítvány megszűnéséről

Kedves Olvasók!

Tájékoztatjuk kedves olvasóinkat, hogy 20 éves sikeres működés után, amely lehetővé tette a „Fordítástudomány” című folyóirat folyamatos megjelenését, a Szent Jeromos Alapítvány 2020. november 1-től megszűnési tevékenységét.

Köszönjük az 1 %-os felajánlásokat, melyek lehetővé tették a folyóirat tördelését, nyomtatását, postázását. Az utóbbi két feladat a digitalizálással megszűnt, a tördelést pedig az ELTE BTK finanszírozza.

Örömmel jelentjük, hogy a folyóirat most már online elérhető mindenki számára változatlan minőségben és változatlan szerkesztőgárdával a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információ Központ folyóirat szerkesztési rendszerének felületén az alábbi linken:

<https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

A régi számok 2005-től szintén szabadon hozzáférhetők a megadott linken. A korábbi évfolyamok nyomtatott füzetei, egyes hiányzó számok vagy akár több hiányzó szám is díjmentesen igényelhető előre egyeztetett időpontban a tanszéken:

*Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Budapest 1088 Múzeum krt. 4. F, épület, I. emelet 3–4.
Telefon: 06 1 415 65 00/5894.
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu.*

Köszönetet mondunk azoknak a kedves olvasóinknak, akik 1%-os felajánlásukkal a Szent Jeromos Alapítvány működését, és a „Fordítástudomány” című folyóirat megjelenését 20 éven át támogatták. Folyóiratunk olvasóiként továbbra is számítunk rájuk.

Budapest, 2020. november 1.

Szívélyes üdvözlettel,

*Prof. dr. Klaudy Kinga
a nyelvtudomány doktora
professor emeritus
főszerkesztő*

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

ISSN 1419 7480 (nyomtatott változat)

ISSN 2732 1924 (online)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel)

A folyóirat webhelye: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

Elérhető: <http://www.elteftt.hu/hu/ftt-kiadvanyai>

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű, lektorált tudományos folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke indított 1999-ben. A folyóirat évente kétszer jelenik meg, alcíme: *Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*.

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a fordítástudományt a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat bármely válfajának rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a **tolmácsolás** kutatásának, a **terminológiai** kutatásoknak és a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó konferenciákat és publikációkat, ezekről hosszabb elemző beszámolókat közöl.

A kéziratokat kérjük elektronikus formában az alábbi címre küldeni: Klaudy Kinga, főszerkesztő. E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A tanulmányokhoz kérünk 150–200 szavas angol és magyar kivonatot csatolni, öt-öt kulcsszóval. A beérkezett cikkeket először a szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a névtelen lektorálási folyamat, amelyben a lektorok elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják a kéziratot.

A 2005. évfolyam második számától a folyóiratszámok teljes anyaga hozzáférhető PDF formátumban az FTT honlapján: www.elteftt.hu és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári és Kommunikációs Intézetének (MTA KIK) folyóirat szerkesztő rendszerében. A 2019. évfolyam második számától a folyóirat online formában szabadon olvasható. <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/> Könyvtárak, intézmények és magánszemélyek számára az esetleg hiányzó nyomtatott számokat kérésre a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék díjmentesen pótolni tudja. Tanszéki előadó: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT, Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 3-4. E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu.

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

2020. 22. évf. 2. szám

E számunk munkatársai:

Bassola Péter	Szegedi Tudományegyetem
Bánhegyi Mátyás	Budapesti Gazdasági Egyetem
Fáy Tamás	Eszterházy Károly Egyetem
Fóris Ágota	Károli Gáspár Református Egyetem
Hidasi Judit	Budapesti Gazdasági Egyetem
Klaudy Kinga	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Kovács Tímea	Károli Gáspár Református Egyetem
Láncos Petra Lea	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Lőrentei Barbara	Károli Gáspár Református Egyetem
Polcz Károly	Budapesti Gazdasági Egyetem
Robin Edina	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Seresi Márta	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Skriba Orsolya	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Ungár Nóra	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Varga-Jani Ildikó	Pázmány Péter Katolikus Egyetem

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)